

SYNERGING

ENERGIES

ЧОРНОМОРСЬКА БЕЗПЕКА

АНАЛІТИЧНИЙ ЧАСОПИС №2 (40) 2021

У ФОКУСІ:

ПРАВОВИЙ ВИМІР ОКУПАЦІЇ

УДАРНИЙ КУЛАК В КРИМУ

БЕЗПЕКОВІ ПИТАННЯ

Одному з творців нашого часопису, севастопольському журналісту **Олексію Бессарабову** виповнилось 45! Але вже 6-й рік він в російській неволі за сфабрикованою російською ФСБ «справою «диверсантів». Арештований 9 листопада 2016 року за звинуваченням у підготовці диверсій на території Криму разом з **Дмитром Штибликовим** та **Володимиром Дудкою**, він, за вироком окупаційного суду, перебуває в колонії суворого режиму у Ставропольському краї.

***Олексій Бессарабов** (зліва) на **Володимир Дудка** (справа) були засуджені підконтрольним Росії Севастопольським судом до 14-років ув'язнення за повністю сфабрикованою «справою диверсантів»*

На фото випуск Варшавської Євроатлантичної літньої академії Коледжу Європи. Четвертий ліворуч Олексій Бессарабов тримає прапор України. 26 липня 2013 року.

**Аналітичний часопис
«Чорноморська безпека»
2 (40) 2021 р.**

**Журнал зареєстровано
в Міністерстві юстиції України. Свідectво
КВ №23053-12893ПР від 11.12.2017 р.**

**Видавець — Центр глобалістики
«Стратегія XXI» (Київ)**

Мова видання — українська

**Адреса редакції:
вул. Щекавицька, 51, офіс 26, 04071 Київ
Тел.: +380444254162;
е-пошта: info@geostrategy.org.ua
веб-сторінка: geostrategy.org.ua**

Редакційна колегія:

Михайло Гончар, головний редактор
Оксана Іщук, відповідальний секретар
Павло Лакійчук, заступник головного редактора
Ігор Стукаленко, член редакційної колегії
Тантелі Ратувухері, керівник бюро
по Південній Азії
Оксана Лесняк, керівник бюро по Східній Азії-
Денис Вінський, керівник Балтійського бюро по
ініціативі Тримор'я

Члени редакційної колегії журналу,
севастопольці Олексій Бессарабов і Дмитро
Штибликов є політичними бранцями Кремля
і з 2016 року перебувають у російських застінках
за сфальшованими обвинуваченнями.

Наклад: 500 примірників
Надруковано ФОП Лановенко О.О.
м. Київ, вул. Гмирі, 1
тел.: +38 044 441-82-44

При використанні матеріалів посилання на часо-
пис «Чорноморська безпека» обов'язкове.
Редакція може не поділяти точку зору авторів
часопису.
Відповідальність за зміст поданих матеріалів
несуть автори.

Журнал був заснований Центром сприяння ви-
вченню геополітичних проблем та євроатлантич-
ного співробітництва «НОМОС» та видавався
у м. Севастополі протягом 2005-2014 р.р.

ISSN 2616-4027

ЗМІСТ

Передмова	4
У фокусі: ПРАВОВИЙ ВИМІР ОКУПАЦІЇ	
<i>Борис Бабін</i> ЗАМАХ НА АНЕКСІЮ КРИМУ ТА МІЖНАРОДНО-ПРАВОВА ПРАКТИКА	7
У фокусі: КРИМСЬКА ПЛАТФОРМА	
<i>Оксана Іщук</i> «КРИМСЬКА ПЛАТФОРМА»: КРИМ НА ГЛОБАЛЬНОМУ ПОРЯДКУ ДЕННОМУ. ЩО ДАЛІ?	13
У фокусі: УДАРНИЙ КУЛАК В КРИМУ	
<i>Павло Лакійчук</i> ПІВДЕННИЙ ВІЙСЬКОВИЙ ОКРУГ РОСІЇ: ПІД ЗНАКОМ ПІДГОТОВКИ ДО НАСТУПАЛЬНИХ ДІЙ	18
<i>Сергій Мухринський</i> РОСІЙСЬКИЙ «НЕПОТОПЛЮВАНИЙ АВІАНОСЕЦЬ» В КРИМУ. ФЛОТ РОСІЇ ГОТУЄТЬСЯ ДО ДОМІНУВАННЯ В ЧОРНОМУ МОРІ І ПРОЕКЦІЇ СИЛИ НА СЕРЕДЗЕМНОМОР'Я	26
У фокусі: БЕЗПЕКОВІ ПИТАННЯ	
<i>Андрій Клименко, Тетяна Гучакова, Ольга Корбут</i> 2021-Й: БЕЗПЕКОВІ РИЗИКИ В ЧОРНОМУ ТА АЗОВСЬКОМУ МОРЯХ	35
<i>Ніка Читадзе</i> РЕГІОНАЛЬНІ ПІДХОДИ НАТО ДО ПРОТИРАКЕТНОЇ ОБОРОНИ У ВИМІРІ БЕЗПЕКИ ЧОРНОГО МОРЯ	57
У фокусі: ІСТОРИЧНІ ПАРАЛЕЛІ	
<i>Сергій Громенко</i> ВІД «GENERALBEZIRK KRIM» ДО «РЕСПУБЛИКИ КРЫМ»: ГІТЛЕРІВСЬКА ВІЗІЯ ТА ПУТІНСЬКА РЕАЛЬНІСТЬ ПІВОСТРОВА	69
<i>Деніз Берктай</i> ЧОРНЕ МОРЕ В ЗОВНІШНІЙ ПОЛІТИЦІ ТУРЕЧЧИНИ	79
У фокусі: ЧОРНОМОРСЬКИЙ ШЕЛЬФ	
<i>Світлана Нєжнова, Андрій Чубик</i> ОСВОЄННЯ ЧОРНОМОРСЬКОГО ШЕЛЬФУ: ЯК ПЕРЕТВОРИТИ ГЕОПОЛІТИЧНИЙ ВИКЛИК НА МОЖЛИВІСТЬ	86
У фокусі: ЕКОНОМІКА КРИМУ	
<i>Андрій Чвалюк</i> ФІНАНСОВА СИСТЕМА ОКУПОВАНОГО КРИМУ	90

Одному з творців нашого часопису, севастопольському журналісту Олексію Бессарабову виповнилось 45!

Але вже 6-й рік він в російській неволі за сфабрикованою російською ФСБ «справою «диверсантів». Арештований 9 листопада 2016 року за звинуваченням у підготовці диверсій на території Криму разом з Дмитром Штибликовим та Володимиром Дудкою, він, за вироком окупаційного суду, перебуває в колонії суворого режиму у Ставропольському краї.

Вирок винесено в закритому судовому засіданні Севастопольського міського суду 4 квітня 2019 року в день 70-річчя НАТО – 14 років колонії суворого режиму, штраф – 300 тис. рублів. Перебування в російських застінках не зламало Олексія. Він залишається вірним своїм життєвим принципам і не припиняє боротьбу за свої права та звільнення українців, яких путінський режим позбавив свободи на окупованих територіях України.

У травні 2021 року напередодні візиту Державного секретаря США Ентоні Блінкена до Києва Олексій Бессарабов зміг передати з колонії суворого режиму звернення до нього. У ньому йшлося про випадання з міжнародного порядку денного питання звільнення українців позбавлених свободи за політичними мотивами на окупованому Кримському півострові та в Росії. «Ми майже забуті, проблематика Криму не обговорюється», - так Олексій писав у своєму листі. Він пропонував, щоби будь-яким пе-

ремовинам з Росією передував обмін «усіх на всіх», тиск Заходу на Москву щодо безумовного звільнення українських політичних бранців Кремля.

Ентоні Блінкен почув це звернення з російського Мордору і надіслав відповідь Олексію. Держсекретар США запевнив його та інших українців, що «Сполучені Штати Америки не забули про вас та ще десятки ваших несправедливо засуджених співгромадян». «Політично мотивовані переслідування мешканців Криму через їхню політичну позицію, етнічне походження чи релігійні погляди є абсолютно неприйнятними», - йдеться в листі. Насамкінець Ентоні Блінкен наголосив: «Знайте, що Сполучені Штати продовжуватимуть закликати Росію звільнити усіх українських політв'язнів, яких вона незаконно утримує, аби Ви та інші політв'язні знову повернулися на свободу, возз'єдналися зі своїми близькими та продовжили життя в суверенній демократичній Україні».

Please know that the United States will continue to call upon Russia to release all Ukrainian prisoners it unjustly holds, so that you and your fellow political prisoners may regain your freedom, rejoin your loved ones, and resume your lives in a sovereign and democratic Ukraine.

Sincerely,

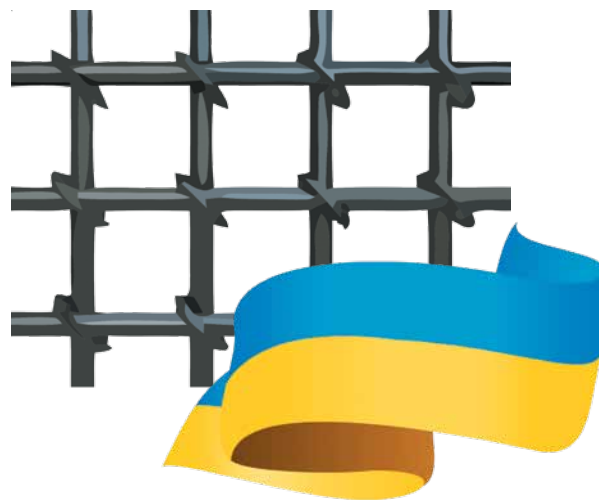
Antony Blinken
Antony J. Blinken

Петро Дудка, рідний брат іншого фігуранта «справи «диверсантів» Володимира Дудки, який утримується в колонії суворого режиму також за 14-річним вироком окупаційного суду в Севастополі, звернувся до президента України з вимогою «взяти під свій особистий контроль не тільки питання визволення полонених ОРДЛО, а і питання визволення політичних бранців Кремля».

Третій фігурант «справи «диверсантів» Дмитро Штибликов, 5-річний термін ув'язнення якого мав завершуватись восени 2021-го, після річного перебування в СІЗО ФСБ Лефортово, постав перед російським військовим судом в Ростові по новій справі. Йому інкримінується «злочин» за статтею 275 Кримінального кодексу РФ «Государственная измена». Дмитру загрожує новий термін ув'язнення – від 12 до 20 років. Випадок Штибликова є безпрецедентним. Жодного іншого випадку, коли би наприкінці терміну покарання в'язня проти нього в прискореному порядку фальшувалась нова справа, за якою йому би загрожував ще більший термін покарання. Отже, Кремль боїться відпустити українців на волю.

Платформа колишніх бранців Кремля (Олег Сенцов, Роман Сущенко, Ільмі Умеров, Ахтем Чийгоз, Олександр Кольченко, Микола Карпюк, Павло Гриб та ін.) звернулись з вимогою до української влади у своїх контактах із західними партнерами (США, Німеччиною, Францією, ЄС) висунути чітку позицію створення солідарного тиску на Росію щодо безумовного звільнення українців – політичних бранців Кремля в якості передумови для подальшого продовження переговорів з Росією на будь-яку тему. Для Росії з українського боку також має бути поставлена відповідна передумова – ніяких переговорів без безумовного звільнення бранців.

Тим часом, путінський режим, почуваячись безкарно, продукує нові й нові справи українських «диверсантів», «шпигунів», «екстремістів». Список бранців поповнюється новими прізвищами в окупованому Криму, а також тими, хто потрапивши в Росію, став жертвою ФСБ.

ПЕРЕДМОВА

Шановні читачі!

Ви читаете 40-й номер «Чорноморської безпеки» з часу його виходу у світ в Севастополі 2005 року. Того року тогочасний російський президент В. Путін назвав розпад СРСР найбільшою геополітичною катастрофою XXI століття. Нинішній президент РФ, все той же В. Путін, йде далі і, здається, хоче у 2022 році його відродити. Принаймі, в базовому варіанті слов'яно-православної єдності Росії, України та Білорусі. Повзучий аншлюс Білорусі в 2021-му набув прискорення. Поглинання Росією Білорусі означає погіршення геостратегічного становища як України, так і центру східного флангу НАТО та ЄС. Латвія, Литва, Польща отримують на своїх кордонах не тільки міграційні хвилі гібридної агресії РФ руками білоруського узурпатора проти Європи, але й військову загрозу від розміщення додаткових сил і засобів збройних сил РФ. Останнє може реалізуватись в будь-який час під фальшивим приводом протидії розширенню військової інфраструктури НАТО.

В попередньому числі часопису ми прогнозували, що тенденції 2020 року обіцяють лише посилення турбулентності у світовій політиці в 2021-му. Це те, що відбулось і триває. Причому, розвиток ситуації йде за ескалаційним сценарієм. Причому не тільки у військовому відношенні. Має місце мультифронтальний наступ Росії на Захід.

Дії російського політичного керівництва на американському, європейському та українському напрямках впродовж останнього часу вказують на ескалаційні сценарії, включно з воєнним. Підстави (само)впевненості РФ:

- колективного Заходу, що здатний чинити опір РФ, як в часи холодної війни, більше не існує;
- адміністрація Байдена, припинивши опір «Північному потоку-2», проявила слабкість і надала можливість РФ завершити його будову;
- США підірвали свій авторитет у світі хаотичною втечею з Афганістану та киданням напризволяще прозахідного афганського уряду;

- адміністрація Байдена в 2022-му перейматиметься більшою мірою питаннями внутрішньої політики, передусім, спроби уникнення поразки Демократичної партії на проміжних виборах в Конгрес 8 листопада;

- США бояться конфронтації з Росією, але ще більше – з Китаєм, тому намагаються зробити Росію спільником у протистоянні Піднебесній, чим Росія має скористатись, вимагаючи по максимуму від США геополітичних поступок;

- Росія успішно реінтегрує Білорусь, не зустрічаючи особливого спротиву з боку Заходу і використовує її територію для гібридної атаки мігрантами проти ЄС, спостерігаючи безпорадність євроінституцій;

- Росія посилила свої військові спроможності в Азово-Чорноморському басейні протягом останніх двох років;

- Захід (США, НАТО, ЄС) не демонструє готовності до всебічного союзництва з Україною, інтеграції її в ЄС та НАТО, обмежуючись дипломатичною риторикою підтримки та наданням певних сум фінансової допомоги;

- політичне керівництво України не має авторитету в очах провідних західних політиків та Китаю, подібно попереднім владним командам є корумпованим, вражає некомпетентним та боягузливим;

- енергетична криза, що розгортається у світі, боротьба за енергетичні постачання, робить Росію гравцем №1, чим вона має негайно скористатись, виставивши свої умови іншим;

- ЄС не зможе обійтись цією зимою без газового постачання з РФ, а тому змушений буде виконати усі російські вимоги і, зокрема, ті, які стосуються України.

З огляду на це та реактивні, а не превентивні дії Заходу, у РФ вважають, що обставини складаються сприятливо для нового блицкригу проти України та нової гібридної атаки проти Європи.

Події, що відбуваються на газовому ринку Європи, де Газпром – домінуючий постачальник,

ПЕРЕДМОВА

потрібно оцінювати не стільки в системі ринкових координат, скільки в системі військової стратегії і гібридних спецоперацій путінського режиму. За останні 7 років після початку агресії проти України вони відточені Росією до нового рівня досконалості.

Російська доктрина, відома на Заході як «ескаляція заради деескалації» і яка прив'язується до обмеженого застосування тактичної ядерної зброї, зараз демонструється у гібридний спосіб на газовому театрі воєнних дій у Європі.

Цінова ескаляція поступово відбувалась після вигідної для Кремля липневої домовленості Байдена – Меркель по «Північному потоку-2», досягнувши пікових значень на споті під \$2000 за 1 тис. куб.м на початку жовтня. Наприкінці жовтня 2021-го Росія «раптом» стала демонструвати «підкування» про Європу. Через західні ЗМІ була закинута теза, що Росія хоче знизити ціни на газ в Європі на 60%.

Щоб задовольнити європейський попит «Газпром» пропонує не просто знижки в ціні. Він пропонує повернення до практики довгострокових контрактів з певними умовами. Фактично, це механізм подальшого захоплення ринку. Це робиться демонстративно на прикладі деяких країн-сателітів Росії в Європі – Угорщини та Сербії. Вони вже отримали дешевий газ за новими контрактами в обмін на відмову від транзиту через Україну та перехід на використання інфраструктури «Турецького потоку». Росія вчергове допомагає Орбану та Вучичу перемогти на майбутніх виборах в обмін на їхні подальші послуги в ролі «троянських коней Росії» в Європі. І Кремль хоче, щоб таких «троянців» стало більше.

Пропонуючи дешевший, ніж на споті, газ європейським majors, Газпром має намір ще більше розширити свою присутність, чим поглибить залежність ЄС від РФ і не тільки в енергетичній сфері. Частка Росії в імпорті газу в ЄС вже становить рекордні 46,8% за статистикою І півріччя 2021 р. Після цінової деескалації з одночасним нав'язуванням європейським клієнтам нових довгострокових контрактів з більш дешевою ціною, може виявитись, що частка Газпрому в імпорті газу в ЄС сягне далеко за 50%.

В умовах природного падіння газовидобутку в Європі, відсутності технічних можливостей Норвегії та Алжиру суттєво наростити постачання газу в ЄС в найближчі 10 років, невідносно з поставками СПГ зі США, ЄС потрапить в закритичну залежність від постачань РФ з витікаючими звідси усіма політичними та геополітичними наслідками.

Зростаюча залежність РФ від КНР та спорідненість авторитарних режимів в Москві і Пекіні, плани геополітичної та гео економічної експансії призводять до синергії зусиль Росії та Китаю. Геополітична програма-мінімум – покінчити з трансатлантизмом через енергетичний відрив Європи від США, остаточне перемикання її на Росію. Цьому неабияк посприяла Німеччина часів Меркель з її активною підтримкою ПП2.

Слід взяти до уваги новий мегапроект Газпрому «Сила Сибіри-2», пов'язаний з поєднанням східної та західної газотранспортних систем Росії. Поки що Москва не має технічної можливості переорієнтувати газові потоки з Європи на Китай, попри періодичні наративи російської пропаганди щодо можливості цього. Але як тільки ямальські та східносибірські родовища газу будуть сполучені між собою, така можливість з'явиться. І Росія цим скористається сповна.

Європа стане об'єктом постійного шантажу з боку Росії через загрозу перекидання експортних потоків на Китай. З урахуванням того, що Китай є найбільшим зарубіжним інвестором російських СПГ проектів в Арктиці, це по суті буде спільний російсько-китайський газовий диктат Європі.

Якщо Росії за німецького сприяння вдасться запустити в експлуатацію ПП2, вона може вдатися до неочікуваних дій прихованого характеру з тим, щоб змусити ЄС припинити опір російській газовій експансії, більше того – змусити Європу вважати, що російський газ є безальтернативним варіантом. Мається на увазі, що діючи прихованими способами (чи кібер-втручанням, чи диверсіями Головного управління глибоководних досліджень Міністерства оборони РФ) вона може обмежено функ-

ПЕРЕДМОВА

ціональною чи дисфункціональною частину морської газової інфраструктури Північного моря, по якій норвезький газ надходить до ЄС.

Вже цієї зими Росія намагатиметься поставити Європу перед вибором. Суть – максимальне сприяння з боку РФ вирішенню енергетичних і кліматичних проблем Європи з запуском нової політики «розрядки», з відродженням «духу Гельсінкі» в обмін на згоду з аншлюсом Білорусі, десуверенізацію України, визнання Криму російським, припинення розширення НАТО та ЄС на схід, зняттям санкцій.

Тобто, це те, що вписується в Ялту-2, яку так швидко хотіли реалізувати в Кремлі ще у 2014-му. По суті, путінський режим вже не приховує свої наміри. Провідний ідеолог путінізму Владислав Сурков відверто вказує, що «необходим очередной раздел сфер влияния... И он (рано или поздно, формально или неформально, тайно или явно) обязательно состоится».

Очевидно, що у Кремлі хочуть реінкарнації СРСР в новому вигляді. Україна з її відродженою державністю і нехай недосконалою, але все ж демократією, стоїть цьому на заваді. Трансформація України в позаблокову (кон)федеративну (квазі)державу у складі нової Союзної держави Росії, України та Білорусі – ось чого хоче путінський режим в 2022-му. Практично, це означає знищення України. Якщо вийде – то шляхом енергетичного шантажу та блокади, примусу до капітуляції. Якщо це не вдасться – тоді шляхом сепаратних домовленостей зі США про здачу України через «примус до Мінська» при мовчазній згоді газодовісності Європи. Якщо і це не вдасться – тоді

шляхом збройної інтервенції, можливо, замаскованої під миротворчу операцію.

Якщо сполучити газові, військові та політичні приготування Росії, то послання з Кремля Заходу розшифровується наступним чином: «Ми збираємо втрачені території Росії. Україна й Білорусь – не Європа. Зимова війна – не ваша війна. Просто спостерігайте. Не втручайтесь, інакше залишитесь без газу або його буде мало і він буде задорогий. Ви вже побачили, як ми уміємо це робити. Але ми дбаємо, щоб Європа була в теплі і комфорті. Готові на більше після запуску «Північного потоку-2». Не чиніть нам перешкод. Байден вам не допоможе. Будьте прагматиками. Російський газ в європейському домі ліпше, ніж американський LNG з самітом демократій».

Доля Європи і Трансатлантичного світу зараз знову в руках США та нешредеризованої частини європейського політикуму. Холодна зима 2022 має усі підстави стати гарячою і визначальною у боротьбі корупціогенної агресивної путінської газократії проти розділеної західної демократії. Солідарність з Україною — це не тільки заради України, це передусім тест для США і Європи бути спроможними відстояти свої принципи.

Для України немає іншого вибору, окрім як опір російській агресії і нищення ворога. Для нас це питання збереження нації і державності. Незалежно від того якою буде позиція ЄС, НАТО чи США. У випадку прямої збройної інтервенції, війна має бути перенесена і на територію агресора.

Борис БАБІН

професор,

експерт Асоціації реінтеграції Криму

Замах на анексію Криму та міжнародно-правова практика

Issues of international legal dimension of annexation, components and features of this phenomenon, became acute for Ukraine after the beginning of the Ukrainian-Russian armed conflict in February 2014, which included occupation of Crimea and Sevastopol by the Russian Federation, the subsequent declaration of Russia's own "sovereignty" over Crimea, by approving federal and other laws and bylaws, by amending the Constitution of the Russian Federation, through the extension of its own administrative, financial, legal mechanisms in Crimea. An element of such actions of the Russian Federation became consecutive attempts of "justification" of the specified actions as allegedly "reunification" of Crimea with the Russian Federation, at diplomatic, political, and scientific and doctrinal levels.

Питання міжнародно-правового виміру анексії, складових та ознак цього явища стали гострим для України після початку українсько-російського збройного конфлікту в лютому 2014 року, складовою якого стала окупація АР Крим та міста Севастополя Російською Федерацією (РФ), наступне проголошення РФ власного «суверенітету» над Кримом, шляхом схвалення федеральних та інших законів та підзаконних актів, шляхом внесення змін до Конституції РФ, через поширення власних управлінських, фінансових, юридичних механізмів на Крим. Елементом таких дій РФ стали послідовні спроби «виправдання» вказаних дій як нібито «воз'єднання» Криму з РФ, на дипломатичному, політичному та науково-доктринальному рівнях [1].

Вказані протиправні дії РФ у вимірі посягання на територіальну цілісність України стали предметом дослідження та оцінки на рівні міжнародних організацій, заяв іноземних країн, за-

конодавства України та правової доктрини. При цьому протиправність зазначених дій РФ як порушення територіальної цілісності України та договорів про неї є безперечною та предметом дискусії (крім тенденційних та упереджених робіт російських авторів) не стає [2]. Але виникає питання вірної кваліфікації та визначення цих протиправних дій РФ із фактичного захоплення Криму, зокрема у міжнародно-правовому вимірі. Адже в законодавстві України щодо Криму застосовується категорія «тимчасово окуповані території»; водночас у правовій доктрині та й у заявах окремих посадових осіб іноді зустрічається вжиття терміну «анексія».

При цьому у фактично офіційній заяві Міністерства з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України, оголошеній у листопаді 2020 року, вказувалося, що термін «анексія» хибний по відношенню до Криму та суперечить українському законодавству [3]. Тому варто дослідити історичний досвід та міжнародну практику застосування цієї категорії щодо територій держав світу.

Сам термін «анексія» походить від латинської «приєднання» («ad», означає «до чогось» та «pexus» «входження, включення») та прикладом породив загальновідомий науці англomовний термін «annex» тобто «додаток». Тому сама по собі ця категорія тривалий час не містила якогось прямо злочинного наративу та означала у першу чергу завоювання, що призводить до контролю за територією. Кембріджський словник англійської мови визначає анексію як «заволодіння частиною землі або країни, зазвичай силою та без дозволу» [4], подібні визначення категорії містять більшість відкритих джерел.

Статут ООН та інші сучасні універсальні угоди міжнародного права не дозволяють казати про наявність договірного визначення анексії. Вод-

ночас у резолюції Генеральної Асамблеї ООН (ГА ООН) 3314 (XXIX) 1974 року вказане що будь-яка анексія території іншої держави або її частини із застосуванням сили є актом агресії. Із цієї тези слід прийти до висновку, що анексія може бути із застосуванням сили або без такого застосування; більш того сила може застосовуватися проти різних суб'єктів міжнародного права, які мають права на територію (держави, народи, що борються за самовизначення та інші народи) [5]. Також анексія може бути спрямованою на територію всієї держави (повна анексія) або її частини (часткова анексія).

Примітно, що вказана теза резолюції 3314 (XXIX) була майже дослівно відтворена у резолюції RC/Res.6 2010 року, якою було внесено зміни до Римського статуту Міжнародного Кримінального Суду (стаття 8 bis, «Злочин агресії»), які набули чинності в 2017 році [6]. А отже, за відсутності договірного визначення анексії, саме така кваліфікація анексії як складової міжнародного злочину агресії (за ознак застосування сили задля такої анексії) сьогодні вбачається сталою та безальтернативною.

Водночас ці положення нічого не кажуть нам, з якого моменту починається анексія та коли вона є завершеною. Крім того, незрозуміло як кваліфікувати анексію, що відбулася без застосування сили (прикладом щодо незаселених територій), а також анексію, яка була вчиненою із застосуванням сили лише проти третьої держави. Міжнародна практика свідчить про стале вжиття терміну «анексія» на рівні доктрини, заяв окремих держав та відповідних політико-правових документів до декількох ситуацій, які відбулися після схвалення Статуту ООН та остаточної заборони (а потім й криміналізації) агресивної війни і заборони війни як засобу вирішення міждержавних спорів.

Зокрема це захоплення та включення у свій склад Республікою Індія у 1961 році територій Португалії (Гоа, Дамау, Діу та інші). Характерно, що це захоплення території, якому передувало міждержавний збройний конфлікт, не призвело до рішення Ради Безпеки ООН (РБ ООН), попре ініціювання проекту резолюції від 18 грудня 1961 року, заблокованому СРСР.

У цьому проекті резолюції термін «анексія» не вживався [7]. Відповідні фактичні територіальні зміни тривалий час не визнавалися як Португалією, так й низкою країн світу. Водночас Португалія та Індія у 1974 році уклали а потім ратифікували двосторонній договір, яким Португалія визнала анексію своїх територій Індією. У статті 1 цього Договору Португалія визнає, що ці території «вже стали частинами Індії» та «цим повністю визнає повний суверенітет Індії над цими територіями з дат коли вони стали частинами Індії згідно Конституції Індії» [8].

Таким чином можна побачити, що для завершення анексії та міжнародно-правового визнання набуття Індією цих територій було необхідно отримати правомірну, договірну згоду на це країни-жертви. Водночас таке завершення фактично може мати й ретроактивний характер, як можна побачити на наведеному прикладі Гоа. Водночас наведений приклад не є типовим, адже він стосується часткової окупації та анексії повноцінно визнаної держави. Інші ситуації анексії стосуються захоплення певних територій, що на момент захоплення мали неоднозначний правовий статус, який отримали в рамках деколонізації. Основними прикладами є ситуації спроби анексії Ізраїлем Східного Єрусалиму та Голанських висот, спроба анексії Королівством Марокко Західної Сахари, спроба анексії Індонезією Східного Тимору. Окремі ситуації ефективного контролю та де-факто спроб анексії доктриною кваліфікуються міжнародним правом дещо в іншому вимірі, як правило в рамках деколонізації чи реалізації прав корінних народів [9].

Щодо зазначених ситуацій ГА ООН та РБ ООН було схвалене величезну кількість декларацій та резолюцій, які здебільшого оминають вжиття категорії «анексія», визнаючи при цьому обов'язки відповідних країн як держави, що окупує, зокрема з урахуванням вимог IV Женевської конвенції. Як приклади слід вказати на резолюції РБ ООН № 478 1980 року, № 2334 (2016) 2016 року щодо Єрусалиму [10]; [11], резолюцію РБ ООН № 389 1976 року стосовно Східного Тимору [12], РБ ООН № 1056 1996 року стосовно Західної Сахари [13]. Так саме не виявлене вжиття категорії «анексія» у

чисельних резолюціях ГА ООН щодо цих конфліктів (зокрема й у найостанніших, таких як резолюції 74/89 [14], 74/90 [15] чи 74/97 [16] 2019 року).

Характерно що стосовно цих конфліктів регіональні міжнародні організації також намагаються уникати терміну «анексія», попре чисельні політичні заяви [17], яскравим прикладом чого слід вважати обговорення питання Західної Сахари у Європейському парламенті [18].

Додамо, що ці ситуації мали різний міжнародно-правовий розвиток. Східний Тимор отримав незалежність через референдум 1999 року, при цьому угоди з Індонезією та рішення ООН щодо такого референдуму, визнання у наступному Індонезією незалежності Східного Тимору свідчать про те, що анексія цієї території Індонезією так і не відбулася. Держави світу здебільшого не визнавали Східний Тимор частиною Індонезії, вони визнали новоутворену Тиморську державу, а володіння Індонезією Східним Тимором правомірним не вважалося. Ситуації Єрусалиму та Західної Сахари наразі незавершені.

При цьому абсолютна більшість країн світу не визнає суверенітет відповідно Ізраїлю та Марокко над цими територіями, але у грудні 2020 року в останні дні президентства Дональда Трампа США здійснило визнання анексії щодо Західної Сахари (раніше США також визнали ізраїльський «суверенітет» над Єрусалимом). Примітно що у січні 2020 року Марокко шляхом рішення парламенту заявило про поширення свого суверенітету й над морськими просторами Західної Сахари в Атлантичному океані [19].

Єдиним виявленим виключенням з цього системного ухилення ООН від вжиття категорії «анексія» слід вважати ситуацію спроби анексії Кувейту Іраком, які призвела до низки рішень РБ ООН. Примітно, що спочатку слово «анексія», що містилося у проектах цих рішень [20], вилучалося з їх фінального тексту під час узгоджень [21], але все ж було відображене у резолюції РБ ООН 662 (1990) 1990 року. У статті 1 цього акту РБ ООН вказав на своє рішення, за яким «анексія Кувейту Іраком в будь-якій формі та за будь-яким приводом «не має правового значення» (англ. «has no legal validity» та має розглядатися як «недійсна та нікчемна»

(англ. «null and void»), а стаття 2 цієї резолюції закликає держави ООН, міжнародні організації та спеціалізовані агентства «не визнавати таку анексію» [22]. Самі держави, що вчинюють анексію чи спробу анексії, як правило не вживають термін «анексія» щодо своїх дій. Єдиним виявленим виключенням слід вважати спробу анексії Норвегією Землі Королеви Мод та інших територій в Антарктиці. Як вказує Уряд Норвегії у офіційній Білій книзі 32 (2014-2015) [23] щодо володінь Норвегії у тому регіоні, Норвегія саме «анексувала» острів Бове у 1928 році, острів Петра I в 1931 році та Землю Королеви Мод у 1939 році.

Примітно, що суверенітет Норвегії над безлюдним островом Бове не оспорується іншими державами й міжнародними організаціями, а інші територіальні претензії Норвегії відхиляються через їх охоплення Договором про Антарктику 1959 року. Але це не завадило Норвегії заявити 12 червня 2015 року про нове поширення власних територіальних претензій в Антарктиді, які тепер охоплюють не тільки заявлену Землю Королеви Мод у 1939 році, але й територію (сектор) від цієї претензії до Південного полюсу [24]. Вказані територіальні претензії Норвегії, тобто вчинена нею спроба анексії, визнаються серед іншого Австралією, Францією, Новою Зеландією та Великобританією. Цей приклад свідчить, що існують ситуації анексії чи її спроби, які вживаються без застосування сили чи погрози силою (Норвегія прагне анексувати *terra nullus*), а тому, поза оцінкою їх правомірності, не є міжнародним злочином, адже не є агресією.

За таких умов не вжиття терміну «анексія» щодо Криму у низці актів міжнародних організацій, насамперед ООН, узагалі не слід вважати чимось специфічним, таке не вжиття не впливає на оцінку дій РФ та тим більше на статус Криму як території України. Зокрема такої згадки не містить резолюція ГА ООН 68/262 від 2014 року «Територіальна цілісність України» [25], не вживають термін «анексія» тематичні щорічні резолюції ГА ООН щодо мілітаризації Криму та частин Чорного і Азовського морів 73/194 2018 року та 74/17 2019 року [26]. Так саме резолюції ГА ООН 71/205 2016 року [27] та 72/190 2017 року [28], присвячені порушенням прав людини в Криму, не вживали терміну «анексія».

Водночас ситуація змінилася після включення цього терміну до наступної щорічної резолюції ГА ООН щодо прав людини в Криму 73/263 2018 року, у статті 3 якої ГА ООН засуджує усі спроби РФ «легітимізувати чи нормалізувати» (англ. «legitimize or normalize») «спробу (замах) анексії Криму» (англ. «attempted annexation of Crimea») включаючи автоматичне поширення «російського громадянства» та протиправні «виборчі компанії» [29].

Подібну норму містила й наступна резолюція ГА ООН щодо прав людини в Криму 74/168 від 2019 року, яка у статті 3 засуджувала усі спроби РФ легітимізувати чи нормалізувати спробу (замах) анексії Криму, додавши до складових таких спроб зміну демографічного складу населення Криму [30]. Водночас ці резолюції вживали термін «окупація Криму» та «держава, що окупує» щодо РФ, констатуючи, що силове захоплення (англ. «seizure») Криму силою є неправомірним та є порушенням міжнародного права, наголошуючи що «ці території мають бути невідкладно повернуті». Подібні тези містить й резолюція ГА ООН 75/192 2020 року [31].

Отже резолюції ГА ООН щодо Криму вживають насамперед категорію окупованої території. Водночас із 2018 року у цих актах згадується спроба (замах) анексії Криму. Якщо класифікувати ці діяння РФ щодо розібраних вище форм анексії, то слід однозначно стверджувати, що це може бути лише спроба анексії, а не анексія як така, адже не існуючий «суверенітет» РФ над Кримом не визнаний міжнародними організаціями, державами світу та Україною.

Тому бажане РФ «приєднання» Криму до РФ, а отже й нібито «анексія Криму» не відбулася. Водночас ці діяння РФ тоді можуть бути лише спробою часткової анексії та водночас – спробою анексії із застосуванням сили.

Оскільки застосування сили проти України під час такої спроби анексії відбулося та було неправомірним, то така спроба анексії з боку РФ є елементом (складовою) міжнародного злочину агресії, відображеним у згаданій резолюції ГА ООН 3314 (XXIX) 1974 року (на яку серед іншого посилаються й «кримські» резолюції ГА ООН) та відповідно – у новій редакції Римського статуту. Отже така спроба анексії є складовою міжнародного злочину; тому українською мовою, зважаючи на традиційну кримінально-правову термінологію, вбачається за доцільне вжиття щодо оцінки діянь РФ стосовно Криму саме категорії «замах на анексію».

Таке вжиття можливо не стільки щодо правового режиму Криму, який згідно міжнародного права та національного законодавства є тимчасово окупованою територією України, а насамперед стосовно характеристики елементів діянь РФ щодо Криму. Вжиття щодо дій РФ щодо Криму категорії «анексія» (а не «спроба анексії» чи «замах на анексію») дійсно є недопустимим як у законодавстві та міжнародних актах так й на рівні політичних заяв чи доктрини. Питання вжиття терміну «замах на анексію» у рішеннях міжнародних судів, арбітражів та трибуналів щодо Криму має стати предметом нових досліджень.

Список використаних джерел:

1. Борис Бабін. Замах на анексію Криму та міжнародна правова практика. Юридичний журнал «Право України». Випуск 11/2020. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: https://pravoua.com.ua/ua/store/pravoukr/pravo_2020_11/pravo_2020_11_s2/
2. О.В. Задорожній. Умови правомірності сецесії як засобу реалізації права на самовизначення. Правова держава 17/2014. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://journals.indexcopernicus.com/api/file/viewByFileId/421696.pdf>
3. Міністерство з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України. Термін «анексія» хибний по відношенню до Криму та суперечить українському законодавству. 20 листопада 2020 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://mtot.gov.ua/ua/termin-aneksija-hibni-po-vidnoshennju-do-krimu-ta-superechit-ukraiinskomu-zakonodavstvu>
4. Cambridge Dictionary. Annexation. Accessed on 18 October 2021. Available online: <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/annexation>

У ФОКУСІ: ПРАВОВИЙ ВИМІР АНЕКСІЇ

5. UN General Assembly – Twenty ninth session. Definition of Aggression. Accessed 18 October 2021. Available online: [https://undocs.org/en/A/RES/3314\(XXIX\)](https://undocs.org/en/A/RES/3314(XXIX))
6. Resolution RC/Res.6. The crime of aggression. Accessed 18 October 2021. Available online: https://asp.icc-cpi.int/iccdocs/asp_docs/Resolutions/RC-Res.6-ENG.pdf
7. United Nations Security Council. France, Turkey, United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland and United States of America: joint draft resolution. 18 December 1961. Accessed on 18 October 2021. Available online: https://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/5033
8. Commonwealth Legal Information Institute. Indian Treaty Series. TREATY BETWEEN THE GOVERNMENT OF INDIA AND THE GOVERNMENT OF THE REPUBLIC OF PORTUGAL ON RECOGNITION OF INDIA'S SOVEREIGNTY OVER GOA, DAMAN, DIU, DADRA AND NAGAR HAVELI AND RELATED MATTERS. New Delhi, 31 December 1974. Accessed 18 October 2021. Available online: <http://www.commonlii.org/india/other/treaties/INTSer/1974/53.html>
9. United Nations General Assembly. Seventy-fourth session. Implementation of the Declaration on the Granting of Independence to Colonial Countries and Peoples. 27 December 2019. Available online: <https://undocs.org/en/A/RES/74/103>
10. United Nations Security Council. Resolution 478 (1980) of 20 August 1980. Accessed on 18 October 2021. Available online: <https://unispal.un.org/UNISPAL.NSF/0/DDE590C6FF232007852560DF0065FDDB>
11. United Nations Security Council. Resolution 2334 (2016). Adopted by the Security Council at its 7853rd meeting, on 23 December 2016. Accessed on 18 October 2021. Available online: [https://undocs.org/en/S/RES/2334%20\(2016\)](https://undocs.org/en/S/RES/2334%20(2016))
12. United Nations Security Council. Resolution 389 (1976). Accessed on 18 October 2021. Available online: [https://undocs.org/S/RES/389\(1976\)](https://undocs.org/S/RES/389(1976))
13. Організація Об'єднаних націй. Рада безпеки. Резолюція 1056 (1996). [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N96/134/14/pdf/N9613414.pdf>
14. United Nations General Assembly. 74th Session. Report of the Special Committee to Investigate Israeli Practices Affecting the Human Rights of the Palestinian People and Other Arabs of the Occupied Territories. 26 December 2019. Accessed on 18 October 2021. Available online: <https://undocs.org/en/A/RES/74/89>
15. United Nations General Assembly. 74th Session. Available online: <https://undocs.org/en/A/RES/74/90>
16. United Nations General Assembly. 74th Session. Question of Western Sahara. 26 December 2019. Available online: <https://undocs.org/en/A/RES/74/97>
17. European Parliament. Resolution on Western Sahara. November 21, 2010. Accessed on 18 October 2021. Available online: https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/B-7-2010-0679_EN.html
18. Publication Office of the European Parliament. European Parliament resolution on Western Sahara. Available online: <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/21397d7a-912f-4da2-aecb-8fa2a9332370/language-en>
19. Jean Shaoul. US recognizes Morocco's annexation of Western Sahara. World Socialist Web Site. 13 December 2020. Accessed 21 October 2021. Available online: <https://www.wsws.org/en/articles/2020/12/14/isra-d14.html>
20. United Nations Security Council. Draft Resolution. 9 August 1990. Accessed 21 October 2021. Available online: https://digitallibrary.un.org/record/96073/files/S_21471-EN.pdf
21. United Nations Digital Library. Resolution 678 (1990) / adopted by the Security Council at its 2963rd meeting, on 29 November 1990. Accessed 21 October 2021. Available online: <https://digitallibrary.un.org/record/102245>
22. United Nations Digital Library. Resolution 662 (1990) / adopted by the Security Council at its 2934th meeting, on 9 August 1990. Accessed 21 October 2021. Available online: <https://digitallibrary.un.org/record/94573>
23. Norwegian Government Security and Service Organisation. Norwegian Interests and Policy in the Antarctic.

У ФОКУСІ: ПРАВОВИЙ ВИМІР АНЕКСІЇ

- Meld. St. 32 (2014–2015). Accessed on October 21, 2021. Available online: <https://www.regjeringen.no/en/dokumenter/meld.-st.-32-20142015/id2415997/sec3>
24. Ben Cahoon. Norwegian Antarctic Territory. Worldstatesmen.org. Accessed 21 October, 2021. Available online: https://www.worldstatesmen.org/Queen_Maude_Land.html
25. United Nations General Assembly. Sixty-eighth session. Resolution adopted by the General Assembly on 27 March 2014. Territorial integrity of Ukraine. Accessed 21 October 2021. Available online: <https://undocs.org/en/A/RES/68/262>
26. United Nations General Assembly. Seventy-fourth session. Prevention of armed conflict. Resolution adopted by the General Assembly on 9 December 2019. Problem of the militarization of the Autonomous Republic of Crimea and the city of Sevastopol, Ukraine, as well as parts of the Black Sea and the Sea of Azov. Accessed 21 October 2021. Available online: <https://undocs.org/en/A/RES/74/17>
27. United Nations General Assembly. Resolution adopted by the General Assembly on 19 December 2016. Situation of human rights in the Autonomous Republic of Crimea and the city of Sevastopol (Ukraine). Seventy-first session. Accessed 21 October 2021. Available online: <https://undocs.org/en/A/RES/71/205>
28. United Nations General Assembly. Seventy-second session. Resolution adopted by the General Assembly on 19 December 2017. Situation of human rights in the Autonomous Republic of Crimea and the city of Sevastopol, Ukraine. Accessed 21 October 2021. Available online: <https://undocs.org/en/A/RES/72/190>
29. United Nations General Assembly. Situation of human rights in the Autonomous Republic of Crimea and the city of Sevastopol, Ukraine. 21 January 2019. Available online: <https://undocs.org/en/A/RES/73/263>
30. United Nations General Assembly. Seventy-fourth session. Promotion and protection of human rights: human rights situations and reports of special rapporteurs and representatives. Situation of human rights in the Autonomous Republic of Crimea and the city of Sevastopol, Ukraine. 21 January 2020. Available online: <https://undocs.org/en/A/RES/74/168>
31. United Nations General Assembly. 46th plenary meeting. 16 December 2020. New York. Available online: <https://undocs.org/en/A/75/PV.46>

Оксана ІЩУК,
Виконавчий директор,
Центру глобалістики «Стратегія XXI»

Огляд Кримської платформи: Чи вдалось саміту повернути Крим на світовий порядок денний і що буде далі?

Over the last seven years, the issue of deoccupation has been considered in fragments, and has mostly found its way into the texts of resolutions and statements of leading international organizations, which had a limited range of action. The Crimean Platform has become an effective platform for raising the issue on the international agenda, but the process of developing long-term strategies for deoccupation and coordinating the efforts of Ukraine and the international community should be more systematic. At the moment, our main achievement is that over the years the subjectivity of Crimea, its belonging to the territory of the aggressor's country has not become a fait accompli.

Рис 1. Інавгураційний саміт Кримської платформи.
Джерело: Офіційний сайт Кримської платформи

Саміт Кримської платформи, що пройшов 23 серпня в Києві став найбільшою за 30 років незалежності України міжнародною подією. Статистика виглядає красиво, адже у конференції взяли участь урядові делегації 45 країн: США, всіх членів ЄС, Грузії, Молдови, Туреччини, Північної Македонії, Австралії, Нової Зеландії, Японії, Канади, Ісландії, серед яких - дев'ять президентів, чотири прем'єр-міністри, 14 голів МЗС, а також інші політики і посли. Таким чином, в саміті взяли участь всі країни ЄС і НАТО, країни G7 в повному складі та

країни Нормандського формату за винятком РФ [1]. Безумовно, саміту вдалось привернути увагу світової спільноти до проблем окупованого Криму і стати ефективним комунікаційним майданчиком, в чому й полягала заявлена мета, однак окреслення параметрів міжнародної політики деокупації має виключно декларативний характер, що в принципі суголосно з офіційною політикою України щодо виключно дипломатичного шляху звільнення окупованих територій.

Результатом саміту стала ухвалена всіма учасниками декларація Кримської платформи[2], в якій вони керуючись положеннями резолюцій Генеральної Асамблеї ООН та провідних європейських інституцій, принципами міжнародного права, підкреслили невизнання тимчасової окупації та незаконної анексії Криму, а також засудили триваючу мілітаризацію півострова і зміну демографічної структури населення, репресії та неправомірні обмеження прав людини і основних свобод, яких зазнають мешканці Криму. Також Декларація Кримської платформи містить пункт про необхідність розглянути запровадження додаткових санкцій відносно РФ у разі подальшої агресії[3].

Рівень представлення, висловлені заяви представників, міжнародні реакції – в сукупності все це і стало головними показниками оцінки успішності саміту. Нижче наводимо, те що привернуло увагу.

США на саміті були представлені представницею президента Джо Байдена, міністром енергетики Дженніфер М. Гренголл. Після угоди укладеної з Німеччиною в липні ц.р. за місяць до проведення саміту, в якій США дали зелене світло на реалізацію «Північного потоку-2», виступ міністра енергетики США на саміті Кримської платформи мав продемонструвати Україні сигнал, що попри несприятливі домовленості не на нашу користь, США готові підтримувати Україну в енергетичній сфері, принаймні на рівні заяв та декларацій. Заступник помічника Держсекретаря з питань Європи та Євразії Джордж Кент під час прямого включення зазначав, що США засуджують примусову паспортизацію кримчан, підкреслив що санкції проти РФ мають тривати до повної деокупації.

Важливим став виступ **Мірче Джоане, заступника Генерального секретаря НАТО**, в якому він висловив впевненість у тому, що Україна та Грузія стануть членами НАТО, і зазначив, що Чорноморський регіон дуже важливий для Альянсу, незаконна анексія змусила НАТО збільшити свою присутність. Він додав, що НАТО продовжуватиме підтримку реформ Збройних сил України.

Генсек Ради Європи Марія Пейчинович-Бурич в своєму виступі зазначала, що Рада Європи підтримує «Мінські угоди» і «Нормандський

формат» щодо врегулювання ситуації на Донбасі. «Ми рішуче дотримуємось позиції про те, що РФ повинна завершити окупацію, і також важливо, щоб наша організація могла моніторити дотримання прав людини на півострові. І виконання цієї цілі вже почалось: нещодавно ПАСЕ Ради Європи прийняла резолюцію щодо ситуації з дотриманням прав кримських татар. Ми засудили порушення прав людини, включно із вбивствами активістів... Звісно, ніхто не може обіцяти швидкого вирішення ситуації, але Рада Європи буде робити все, щоб упевнитись у тому, що українці можуть жити в мирі і безпеці із дотриманням прав.»

Францію на саміті Кримської платформи мав представляти очільник МЗС Жан-Ів Ле Дріан, але так і не взяв участь, а офіційним поясненням стала криза в Афганістані, замість нього був присутнім міністр торгівлі. Офіційний візит Ле Дріана до Києва відбувся на наступний день, міністр взяв участь в урочистостях присвячених Дню незалежності України. Ефективність подальшої залученості Франції до майданчику Кримської платформи слід оцінювати через призму її залученості до Нормандського формату, який за довгі роки виявився безрезультативним. Кримській платформі як міжнародній події у французьких ЗМІ було присвячено мало уваги, скоріше французи були схильні зайвий раз інформаційно підсвічувати на передових шпальтах російські провокації[4], такі як інцидент з розгортанням величезного російського прапора на кордоні з окупованим півостровом.

На Кримській платформі **Німеччину** представляв міністр економіки та енергетики Петер Альтмаєр. Під час свого виступу він заявив: *«Німеччина – не визнала і не буде визнавати незаконну анексію Криму Росією. Анексія створила багато проблем, тому ЄС вводив санкції і пролонговував їх багаторазово. Ми не дозволимо перетворити Крим на сліпу пляму на мапі. А транзит газу через Україну продовжуватиметься і після 2024 року. Адже ми вас розуміємо, німці теж були колись роз'єднанні. Ми підтримуємо вас у боротьбі за те майбутнє, на яке ви заслуговуєте»*. Проте окрім гучних заяв у питанні деокупації Криму окремих дипломатичних та політичних ініціатив від Німеччини очікувати не слід. Фактично одразу, через день після зустрічі з Путіним, Ангела Меркель при-

летіла до Києва та зустрілася з Володимиром Зеленським. Це відбулося у переддень саміту Кримської платформи, на сам захід канцлерка не лишилась [5]. Експерти-політологи сходяться на думці, що наступний канцлер Німеччини буде продовжувати політику Меркель стосовно Криму.

Через місяць після проведення саміту Кримської платформи, 21 вересня у Нью-Йорку відбувалась **76-а сесія Генеральної Асамблеї ООН**, під час проведення якої світові лідери також висловлювались на підтримку деокупації Криму, і висловлювались на підтримку «Кримської платформи». **Президент Турецької Республіки, Реджеп Тайп Ердоган** під час свого виступу в ООН заявив[6], що не визнає анексію Криму і підтримує територіальну цілісність України. МЗС Туреччини раніше відмовилося визнати вибори в Держдуму Росії, які Москва провела і на території окупованого Криму. Результати цих «виборів» не мають юридичної сили для Анкари, оскільки вона вважає незаконним приєднання українського півострова до Росії, наголосили в міністерстві.

7 жовтня 2021 року міністр закордонних справ Туреччини Мевлют Чавушоглу здійснив робочий візит до Львова. Під час візиту прозвучало на офіційному рівні, що Туреччина не тільки залишиться одним з найактивніших учасників Кримської платформи, але й буде докласти зусиль по переконанню інших урядів країн, які ще не приєдналися, підтримати Кримську платформу.

Очевидно фактор кримських татар і тривала історія боротьби за Кримський півострів між Османською та Російською імперіями, не дають Туреччині триматись осторонь питань Криму, і змушують брати активну участь як у питанні кримських татар, мова про кейс визволення політичних бранців А. Чийгоза та І. Умерова у 2018 році за прямого посередництва Р. Ердогана, так і змушують Туреччину прямо не визнавати анексію Криму Росією. Проте й не можна сказати, що участь Туреччини у Кримській платформі йде далі за загальну міжнародну концепцію невизнання анексії, якої притримуються інші країни. Будучи залежною від поставок газу з Росії, розвиваючи інші проекти критичної енергетичної інфраструктури як-то проєкт АЕС «Аккую» з енергоблоками від «Росатому», до-

мовляючись з Росією щодо контролю територій в Сирії та Нагірному Карабаху, Туреччина не може собі дозволити більшої активності по Криму, ніж та яка є зараз.

Незмінну підтримку територіальній цілісності України під час 76-ої сесії Генеральної Асамблеї ООН висловлювали президенти Литви та Польщі. **Президент Литви Гітанас Науседа** закликав «посилити політику невизнання окупації та анексії Криму». «Сьомий рік ми спостерігаємо продовження військової агресії проти України, а також незаконну анексію та окупацію Криму. Ці дії порушують міжнародне право, Статут Організації Об'єднаних Націй, а також положення Гельсінського заключного акту... Також надзвичайно важливо захищати права та свободи місцевого цивільного населення. Я високо оцінюю зусилля України утримати це питання на порядку денному шляхом створення міжнародної Кримської платформи, – сказав Науседа[7]. **Анджей Дуда, президент Польщі**, привернув увагу до відсутності на саміті Кримської платформи тих хто схвалив проєкт «Північного потоку-2», проводячи геополітичні паралелі між захопленням Криму та підризом солідарності в Європі і здачею національних інтересів окремих європейських країн.

Реальне практичне значення може мати створення **експертної мережі Кримської платформи**. 29 липня за місяць до проведення саміту тема деокупації Криму об'єднала найбільшу в історії України глобальну експертну мережу аналітиків і науковців. Міністерство закордонних справ та Міжнародна благодійна організація «Фонд Східна Європа» підписали меморандум про співпрацю з метою підтримки експертної мережі Кримської платформи, до якої вже долучилися 180 експертів з 33 країн. Меморандум передбачає започаткування «Фондом» окремої Програми, яка підтримуватиме дослідницькі проєкти незалежних аналітичних центрів з багатьох країн світу та громадянського суспільства, надаватиме інформаційну підтримку Кримській платформі, підтримуватиме заходи, конференції, семінари та круглі столи в її рамках. Ініціатива є вкрай важливою, адже така експертна дипломатія буде допомагати тримати Крим у фокусі уваги міжнародної спільноти, і чим більше аналітичних матеріалів буде з'являтися тим довше Крим буде на порядку денному міжнародної політики в час насичений

на події глобального масштабу, а консолідація зусиль держави та громадянського суспільства буде сприяти кращій поінформованості світової спільноти щодо подій, що мають місце у Криму.

Не можна оминати увагою й **реакцію Кремля**, адже як багато хто з журналістів висловлювався, саме по істеричній реакції «з-за поребріка» і можна судити про успішність українського саміту по Криму. У коментарі офіційної представниці зовнішньополітичного відомства Росії опублікованому на сайті МЗС[8] одразу після проведення Кримської платформи зазначалось: «Будем вынуждены рассматривать участие отдельных стран, международных организаций и их представителей в Крымской платформе как посягательство на территориальную целостность Российской Федерации, что неизбежно соответствующим образом отразится на наших отношениях».

Сумним наслідком проведення саміту стало **посилення репресій** окупантами по відношенню до учасників саміту та кримських татар. Одразу після проведення саміту Кримської платформи Кримом прокотилась хвиля репресій. На початку вересня було ув'язнено Нарімана Джеляла, заступника голови Меджлісу, який виступав онлайн на Кримській платформі та ще чотирьох кримських татар, яким інкримінували диверсію на газопровід. По факту нова хвиля арештів стала помстою за участь кримських татар у Кримській платформі. Рефат Чубаров, голова Меджлісу прокоментував ув'язнення наступним чином: «Після того, як шантаж і ультиматуми, що застосовувалися Кремлем напередодні інавгураційного саміту Кримської платформи, з тріском провалилися, Москва приступила до виконання погроз по відношенню до її учасників... Масові обшуки і затримання, проведені 3-4 вересня, російські окупанти вирішили закамуфлювати під диверсію, нібито здійснену групою кримських татар за посередництва першого заступника Голови Меджлісу кримськотатарського народу Нарімана Джелялова... Зрозуміло, що інкримінування Наріману Джелялову "терористичної" статті, наряду з розправою за його принципову, чесну і незламну позицію, яка ним відкрито відстоюється протягом всього періоду російської окупації Криму, має також на меті чергову спробу Кремля дискредитувати представницький орган корінного кримськотатарського народу – Меджліс».

Слід зазначити, що самі по собі звинувачення у диверсії на енергетичну інфраструктуру є нашвидкоруч сфабрикованими, і вже були застосовані до Олексія Бессарабова, Дмитра Штибликова та Володимира Дудки, співробітників Центру НОМОС, ув'язнених у 2016 році, під час так званої першої хвилі затримок диверсантів. Михайло Гончар, Президент Центру глобалістики «Стратегія ХХІ» на своїй ФБ сторінці коментує нову хвилю ув'язнень: «ФСБшная версія по новій «справі «диверсантів» виглядає такою ж недолугою, як і попередні. Пригадуєте, як у «диверсанта» Штибликова в 2016-му знайшли автомати Калашникова, які виявились муляжами для гри в пейнтбол? «Креативщики» з ФСБ придумали йому разом з Бессарабовим та Дудкою легенду підготовки до диверсії, за що усі отримали по 5, 14 та 14 років колонії суворого режиму. У новій справі ФСБ проти нової групи «диверсантів» на чолі з Джеляловим вже фігурує диверсія, а не підготовка до неї. Уся легенда виглядає нікчемною, бо газопровід в Перевальне не є магістральним, це типовий газопровід низького тиску місцевої газорозподільчої мережі. Наслідки такої «диверсії» матимуть дуже локальне значення - для одного конкретного сільського населеного пункту - короткотермінове переривання постачання газу без жодних фатальних наслідків для будь-кого. Ліквідація наслідків «диверсії» займе від сили пару днів. Тобто, ця «диверсія» виглядає сміховинною і очевидно, що була швидко «склепана» на ходу по завданню згори, коли у «креативщиків» не було часу напрацювати «фактаж» для «диверсії стратегічного характеру».

Відтак констатуємо, що дійсно протягом семи останніх років питання деокупації розглядалося фрагментарно, і переважно знаходило свій вихід у текстах резолюцій та заяв провідних міжнародних організацій, що мали обмежений спектр дії. Кримська платформа стала ефективним майданчиком з підвищення рівня актуалізації питання на міжнародному порядку денному, однак процес вироблення довгострокових стратегій деокупації та координації зусиль України та міжнародної спільноти має носити більш системний характер. На даний момент, головне наше досягнення в тому, що за ці роки суб'єктність Криму, його приналежність до території країни агресора так і не стала доконаним фактом.

Список використаних джерел:

1. BBCNewsУкраїна. У Києві пройшов саміт “Кримська платформа”. Яка його мета? 23 серпня 2021. [Електронний ресурс]. — Режим доступу:<https://www.bbc.com/ukrainian/news-58304552>
2. Офіс Президента України. Кримська платформа. Декларація. 23 серпня 2021. Київ. [Електронний ресурс]. — Режим доступу:<https://www.president.gov.ua/news/krimaska-platforma-deklaraciya-70293>
3. Українська правда. Декларація Кримської платформи містить пункт про додаткові санкції – Зеленський. 23 серпня 2021. [Електронний ресурс]. — Режим доступу:<https://www.pravda.com.ua/news/2021/08/23/7304772/>
4. Alain Barluet. Moscou «n’abandonnera jamais» la Crimée mais craint les sanctions. Le Figaro. 22.08.2021. Accessed 21 October 2021. Available online: <https://www.lefigaro.fr/international/moscou-n-abandonnera-jamais-la-crimee-mais-craint-les-sanctions-20210822>
5. Ігор Токар. «Скрегочучи зубами». Як Меркель з Путіним про Крим домовлялась? Радіо Свобода. 02 жовтня 2021. [Електронний ресурс]. — Режим доступу:<https://www.radiosvoboda.org/a/merkel-putin-krym/31485705.html>
6. У Кремлі відреагували на промову Ердогана в ООН щодо Криму. Радіо Свобода. 22 вересня 2021. [Електронний ресурс]. — Режим доступу:<https://www.radiosvoboda.org/a/news-erdogan-krym-kreml/31472841.html>
7. Президент Литви в ООН закликав «посилити політику невизнання анексії Криму». Радіо Свобода. 21 вересня 2021. [Електронний ресурс]. — Режим доступу:<https://www.radiosvoboda.org/a/news-lytva-onn-krym/31471505.html>
8. Министерство иностранных дел Российской Федерации. Комментарий официального представителя МИД России М.В.Захаровой в связи с проведением в Киеве так называемой «Крымской платформы». 24.08.2021. [Електронний ресурс]. — Режим доступу:https://www.mid.ru/ru/foreign_policy/news//asset_publisher/cKNonkJE02Bw/content/id/4845399

Павло ЛАКІЙЧУК,

керівник безпекових програм

Центру глобалістики «Стратегія XXI»

Південний військовий округ Росії: під знаком підготовки до наступальних дій

In the eighth year of Russian aggression against Ukraine, under the rocking mantras of the Ukrainian authorities about a “comprehensive truce” at the front, society is feverish: is the aggressor preparing a new offensive? A key indicator of the state’s military plans, which cannot be hidden, is the nature of the combat training of its troops. If the country is preparing for defense - the armed forces are training to defend themselves, the state is trying to attack - the troops are working off the offensive. Wait for the invasion in places where the enemy’s striking fist is formed.

На восьмому році російської агресії проти України, під заколискуючі мантри української влади про «всеосяжне перемир’я» на фронті, суспільство лихоманить: чи не готує агресор новий наступ? А якщо так, то звідки буде головний удар: зі сходу – з окупованого Донбасу, з півдня – з Криму, рвучись до дніпровської води, з півночі – з Білорусі, нелегітимна влада якої відкрила російським силам прямий шлях на Київ? Чи зможемо ми вистояти у випадку нової хвилі агресії? Поки президент намагається безрезультатно «заглянути в очі Путіна», спробуємо знайти відповіді на ці та інші питання аналітичним шляхом.

Ключовим індикатором воєнних планів держави, який неможливо приховати, є характер бойової підготовки її військ. Якщо країна готується до захисту – збройні сили тренуються оборонятись, держава прагне нападу – війська відпрацьовують наступ. Там де формується ударний кулак ворога – чекай вторгнення.

Експерти Центру глобалістики «Стратегія XXI» не раз наголошували на неспівставності воєнних потенціалів України і Росії. Ми акцентували увагу й на тому, що це не є достатньою

підставою вважати, що ми не зможемо дати відсіч ворогу у випадку широкомасштабного нападу на Україну. Втім, для оцінки воєнних планів Росії щодо України не треба вивчати характер активності всієї російської армії – достатньо проаналізувати зміни в системі бойової підготовки її стратегічних угруповань, в «зоні відповідальності» яких ми перебуваємо. А це Південний і частково Західний воєнні округи. Найбільшу загрозу для нас складає саме Південний військовий округ Збройних сил Росії, на оцінці активності якого ми й зосередимося.

Південний військовий округ: підготовка до наступу в Причорномор’ї

Зона відповідальності військ Південного військового округу ЗС РФ – Південно-західний стратегічний напрямок, який включає території Ростовської, Волгоградської і Астраханської областей, Краснодарського і Ставропольського країв, республіки Північного Кавказу РФ; південно-східну частину України – тимчасово окуповані території Донбасу та Крим; Південний Кавказ; акваторії Чорного, Азовського і Каспійського морів. За географічними умовами, характером оперативного обладнання територій, розташуванню військ та сил і важливих об’єктів, вказаний простір поділяється на п’ять

Командувач військами Південного військового округу генерал армії Олександр Дворніков і командувач Чорноморським флотом Росії віце-адмірал Ігор Осипов.

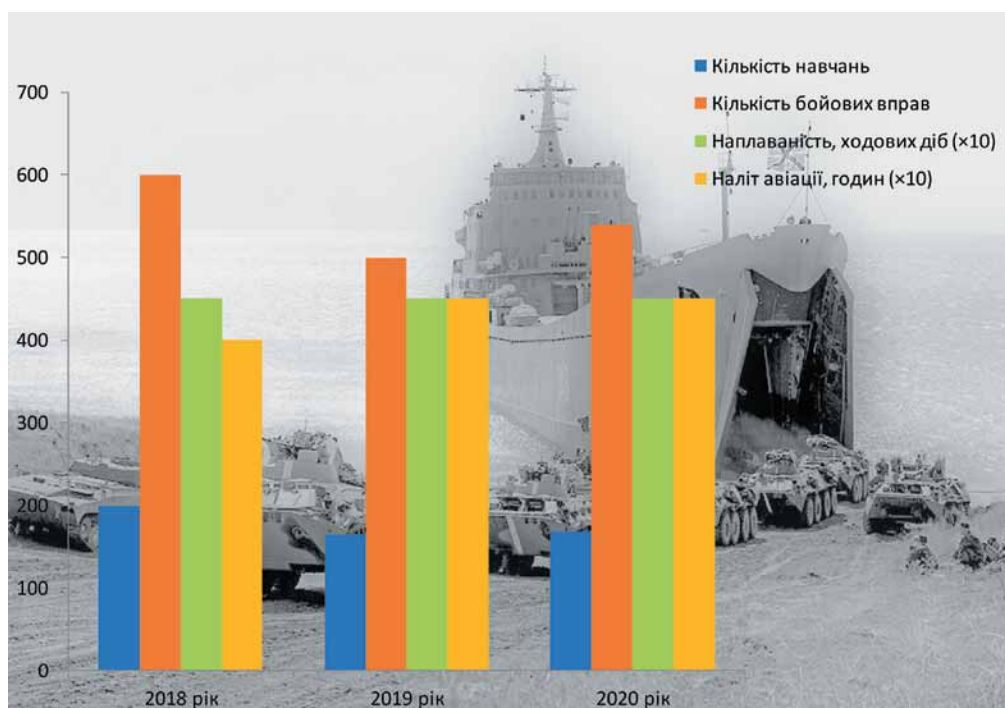
У ФОКУСІ: «УДАРНИЙ КУЛАК» В КРИМУ

операційних напрямків – Донський, Кримський, Азово-причорноморський, Владикавказький і Прикаспійський, а загальна операційна зона можливого застосування військ округу, є ще більшою.

У 2020-2021 роках війська Південного військового округу нарощували бойові спроможності, удосконалювали польову виучку, оновлювали озброєння і техніку. Заходи оперативної і бойової підготовки округу в цьому році були спрямовані на забезпечення такого рівня боєздатності угруповання військ і сил у всій зоні відповідальності Південного ВО, включаючи окупований півострів Крим, який дозволяє в будь-який момент оперативно створити потужне угруповання на будь-якому операційному напрямку, здатне вести наступальні і оборонні бойові дії, в тому числі в Причорномор'ї, включно з Кримом і прилеглими територіями

готовки командування російської армії також вважає відпрацювання міжвидової взаємодії в рамках планових заходів підготовки. За характером навчань, основні зусилля зосереджувались на відпрацюванні подолання маневреної оборони противника.

Після переходу збройних сил Росії в 2010 році на окружну організаційну структуру і включення Чорноморського флоту (як і Каспійської флотилії) в систему Південного військового округу, характер бойової підготовки флоту на оперативно-тактичному рівні зазнав змін. Від раніше першорядної підготовки до дій флоту у складі міжфлотського угруповання сил на океанському ТВД, росіяни спрямували основні зусилля на участі з'єднань і частин флоту в міжвидових операціях Південного ВО, за його планом і поставленими перед ним завданнями.

Діаграма 1. Інтенсивність бойової підготовки ЧФ РФ у 2018-2020 роках

(під формулюванням «прилеглі до Криму території» слід розуміти не що інше як південь України).

В зимовому періоді навчання 2020 року в об'єднаннях округу відбулося близько 60 тактичних навчань різного рівня. Усі навчання від ротного рівня до дивізійного були двосторонніми, що є на сьогодні однією з основних вимог до організації бойової підготовки ЗС РФ. Однією з головних задач організації бойової під-

Попри те, що командування округу і флоту щорічно доповідає про зростання інтенсивності бойової підготовки і загальної чисельності проведених заходів підготовки сил, фактично з 2018 року, після завершення основних організаційно-штатних заходів з формування ударного угруповання на південно-західному напрямку і їх бойового злагодження, інтенсивність і бойової підготовки досягла оптимального рівня і серйозно не змінювалася (див. інфографіку).

Але при цьому організація заходів зазнає змін в плані міжвидової взаємодії, а також залучених до неї сил, в першу чергу, що стосується притягнення підрозділів інших округів, частин центрального підпорядкування, збільшення частки ударних підрозділів – танкових, армійської авіації, оперативно-тактичних і тактичних ракетних комплексів, артилерії.

У 2020 навчальному році на Чорноморському флоті було проведено 168 командно-штабних, тактичних, тактико-спеціальних та інших навчань, виконано близько 540 бойових вправ. Кораблі Кримської і Новоросійської військово-морських баз, 30-ї дивізії надводних кораблів відпрацьовували і здали понад 160 курсових задач. Підвищена увага в ході процесу бойової підготовки сил Чорноморського флоту в 2020 році, як і попереднього 2019, в першу чергу приділялася відпрацювання спільних дій та міжвидової взаємодії.

Загальний наліт морської авіації ЧФ у 2020 році склав близько 4,5 тисячі годин, було проведено 10 льотно-тактичних навчань з ескадрильями і авіаційними полками МА ЧФ. Цьогорічними особливостями бойової підготовки стало те, що у 25-му окремому корабельному протичовновому авіаполку ЧФ в ході навчання вперше застосовано вертоліт радіолокаційного дозору Ка-31Р, що важливо. Також ними в цьому році освоєне бойове застосування модернізованих вертольотів Ка-27М для виконання задач пошуку підводних човнів, посадки на кораблі і виконання бомбометання одиночно і в тактичних групах. Корабельні ударні групи, які виконують завдання у складі угруповання ВМФ РФ в Середземному морі, тепер одночасно мають по дві авіаційні групи 25 окпчвп.

Інтенсивність бойової підготовки 22-го армійського корпусу ЧФ в порівнянні з 2019 роком дещо зросла. В першу чергу за рахунок збільшення кількості стрільб з озброєння бойових машин і танків, протитанкових гранатометів і стрілецької зброї, а також занять з водіння бронетехніки і автомобілів у 126-й окремій бригаді берегової оборони. Всього в берегових військах Чорноморського флоту протягом 2020 навчального року проведено майже 2600 вогневих тренувань. У мотострілецьких ротах і ротах морської піхоти усі бойові стрільби та тактичні навчання проводилися в фор-

мі двосторонніх навчань, відпрацьовувалися такі прийоми і способи ведення бойових дій, як вертикальне охоплення, коли з метою захоплення і утримання вигідних рубежів і районів застосовуються групи тактичного повітряного десанту. Влітку минулого року військовослужбовці бригад морської піхоти і берегової оборони взяли участь у двосторонньому бригадному тактичному навчанні на полігоні Опук. На цьому навчанні особлива увага приділялася відпрацюванню повітряно-морської десантної операції і, одночасно, діям військ в протидесантній обороні.

Віднедавна усі заходи Південного військового округу проводяться в тісній взаємодії з авіацією 4-ої армії ВПС і ППО. Це стосується не тільки загальновійськових армій, але, особливо з 2018 року, і Чорноморського флоту. Відпрацювання організації міжвидової взаємодії в рамках планових заходів бойової підготовки військ сьогодні вважається однією з важливих задач округу – підрозділи сухопутних військ, корабельні групи, авіація і засоби протиповітряної оборони відпрацьовують завдання за єдиним тактичним задумом, виступаючи як у взаємодії, так і в якості умовного противника один щодо одного. У 2020 році оперативно-тактична авіація 4-ї повітряної армії і армійська авіація ПівдВО в ході спільної підготовки виконали понад 500 літако-вильотів, що майже втричі перевищує показники за аналогічний період минулого року.

В рамках контрольної перевірки за зимовий період навчання в квітні 2020 року ескадрилья штурмовиків Су-25СМЗ 7-ї бригади ВКО 4-ї армії ВПС і ППО, що базується в аеродромі Будьонновськ у Ставропольському краї, здійснила переліт на оперативні аеродроми Криму, а ескадрилья «грачів» зі складу недавно сформованого на кримському аеродромі Гвардійське 37-го змішаного авіаційного полку 27-ї авіадивізії перебазувалася в Астраханську область на полігон Ашулук. При цьому в ході маневрів штурмовики обох авіаційних частин 4-ої повітряної армії відпрацьовували посадку і зліт на ґрунтовому аеродромі в Ростовській області з подальшим бомбометанням на авіаційних полігонах. Всього до заходів бойової підготовки було залучено понад 50 літаків оперативно-тактичної авіації 4-ї армії ВПС і ППО та морської авіації Чорноморського флоту.

Регулярно здійснюється і передислокація наземних сил, які підсилюють угруповання на важливих напрямках, зокрема на півночі Кримського півострова. Перекидання загальновійськових з'єднань і підрозділів морської піхоти в рамках раптових перевірок бойової готовності оперативно здійснювалося десантними кораблями Чорноморського флоту, спеціально залученими великими десантними кораблями інших флотів, а також літаками військово-транспортної авіації Іл-76МД зі складу 61-ї повітряної армії. В ході спільних навчань з військами Центрального і Західного військових округів на практиці відпрацюються елементи взаємної передислокації їх з'єднань і частин на різні операційні напрямки для прикриття загрозливих ділянок, що також неможливо здійснити без налагодженої системи взаємодії.

Стратегічні навчання «Кавказ-2020» – репетиція війни

Головним проміжним результатом бойової підготовки Південного військового округу в 2020 році стало стратегічне командно-штабне на-

вчання «Кавказ-2020», яке проводиться раз на чотири роки. Основна фаза СКШН відбувалася на полігонах Південного ВО, в тому числі на узбережжі Криму.

В ході СКШН «Кавказ-2020» органами управління ПівдВО відпрацьовувалося виконання завдань безпосереднього управління військами в ході ведення спільних бойових дій різновидового угруповання військ (сил), в тому числі розіграші дій сухопутних угруповань військ, угруповань авіації і ППО, сил Чорноморського флоту та Каспійської флотилії. Крім того, в ході навчань були проведені практичні заходи військ, спрямовані на відпрацювання розгортання наступального угруповання сил на південно-західному операційному напрямку. В акваторіях Чорного і Каспійського морів були проведені розіграші епізодів дій угруповань Чорноморського флоту і Каспійської флотилії, в тому числі за участю кораблів ВМС Ірану (прикметно, що військово-морські сили інших прикаспійських країн до навчань не запрошувались).

До практичних дій на СКШН «Кавказ-2020»

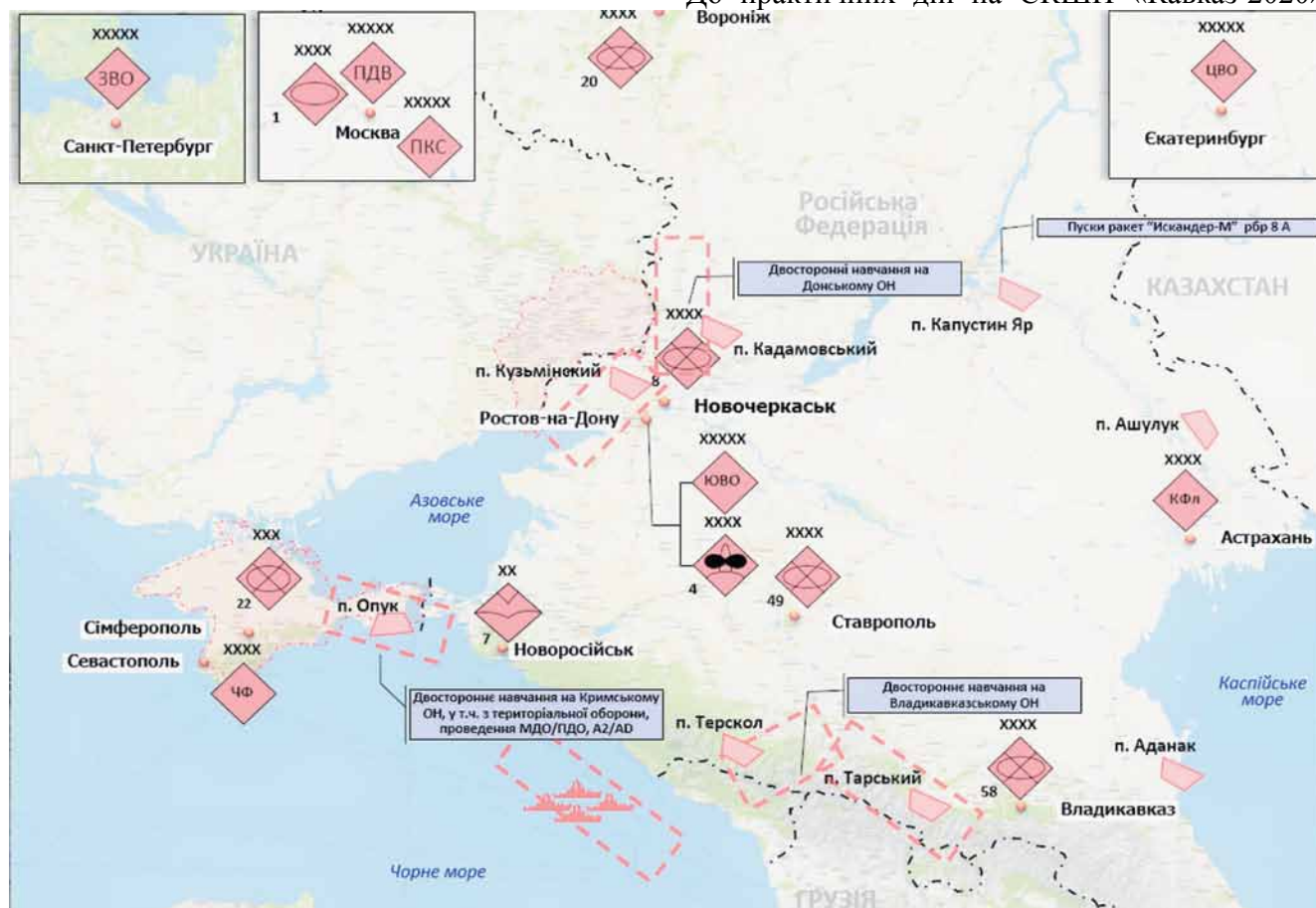

Схема. Карта стратегічного командно-штабного навчання «Кавказ-2020»

У ФОКУСІ: «УДАРНИЙ КУЛАК» В КРИМУ

було залучено сто відсотків боеготового корабельно-катерного складу і армійської авіації, усі з'єднання і підрозділи берегових військ. Всього в маневрах було задіяно близько 120 тисяч військовослужбовців. У практичних діях на полігонах брали участь до 80 тисяч особового складу, до 250 танків, 450 бойових машин піхоти і бронетранспортерів, до 200 артилерійських систем і реактивних систем залпового вогню, до 300 бойових літаків і близько 250 вертольо-

тів армійської авіації, 20 бойових кораблів і суден забезпечення. Для порівняння, в навчаннях «Кавказ-2016» брали участь також близько 120 тисяч осіб. При цьому до практичних дій на полігонах одночасно залучалося не більше 12,5 тисяч військовослужбовців, до 60 літаків і вертольотів, близько 400 одиниць бойової техніки, в тому числі 90 танків, 15 бойових кораблів і суден Чорноморського флоту і Каспійської флотилії (див. *інфографіку*).

Діаграма. 2 Сили, задіяні в навчаннях «Кавказ-2016» і «Кавказ-2020»

В рамках СКШН силами Чорноморського флоту було проведено 22 тактичних навчання корабельних з'єднань (тактичних груп), 90 корабельних бойових навчань, 128 бойових вправ з практичним застосуванням зброї. Фрегат «Адмірал Григорович» і підводний човен «Колпіно» виконали стрільби ракетними комплексами «Калібр» по наземним цілям. Корабельна ударна група 41-ї бригади ракетних катерів спільно з бойовими розрахунками берегового ракетного комплексу «Бастіон» завдали ракетного удару по корабельній групі умовного противника в акваторії Чорного моря. Корабельні тактичні групи, діючи в системі розвідувально-ударного комплексу (РУК), уражали розвідані цілі спільно з підрозділами берегових ракетно-артилерійських військ і авіацією 4-ої повітряної армії.

Росіяни уважно вивчають досвід збройних конфліктів, в тому числі методи збройної боротьби

в Сирії і на сході України. Найбільш вдалі тактичні прийоми включаються в методику занять з бойової підготовки, а потім відпрацьовуються в ході численних тактичних навчань і полігонних занять. Слід відзначити, що СКШН «Кавказ-2020» було побудоване за навчальним посібником, розробленим на основі досвіду практичних дій в Сирії і на сході України. В його основу покладений принцип комплексного застосування угруповань сил флоту, морської авіації, армії ВПС і ППО, берегових ракетних комплексів, засобів ППО і РЕБ в єдиному контурі управління з відпрацюванням нестандартних тактичних прийомів. Даний підхід має на меті підвищити злагодженість при веденні бойових дій всіх родів військ, відпрацювати міжвидову взаємодію і підвищити ефективність застосування озброєння.

З огляду на досвід, отриманий в ході бойових дій російської армії в сучасних збройних кон-

фліктах, особлива увага приділялася боротьбі з крилатими ракетами і безпілотними літальними апаратами, вогневому і радіоелектронному впливу на всю глибину побудови бойових порядків противника, застосуванню його вертикальних охоплень силами тактичних повітряних десантів. Батальйонні тактичні групи з додатними засобами посилення, як основні тактичні одиниці, вели навчально-бойові дії самостійно, у відриві від головних сил, здійснюючи глибокі рейди, охоплення і обходи. З метою розкриття системи оборони противника і нанесення поразки по наземних об'єктах, корегування ударів по виявлених цілях, а також для радіоелектронної боротьби застосовувалася безпілотна авіація на висотах від 100 до 5000 метрів в складі зведених груп.

Велика увага приділялася боротьбі з загрозою застосування противником безпілотних літальних апаратів, не тільки для ведення розвідки, але і для вогневого ураження, «здійснення терактів і диверсій». У Південній зоні відповідальності боротьба з БПЛА здійснюється в загальній системі протиповітряної оборони ЗС РФ. Однак для більш якісного її функціонування в частині, що стосується боротьби з безпілотниками, розроблені підсистеми управління, виявлення та оповіщення військ, вогневого і радіоелектронного ураження БПЛА. Для виявлення безпілотних літальних апаратів організовується комплексне застосування візуальної, звукової, радіолокаційної, радіо- і радіотехнічної розвідки. Вогневе ураження БПЛА здійснюється комплексно зенітними ракетними, зенітними артилерійськими, зенітними гарматно-ракетними та ракетно-гарматними комплексами, ПЗРК. Для радіоелектронного ураження (придушення) безпілотників використовуються також засоби РЕБ, які здійснюють виявлення і радіопридушення приймачів супутникової навігаційної системи. Єдина підсистема управління забезпечує максимальну ефективність усіх виділених для боротьби з БПЛА сил і засобів. Дана тактика вважається росіянами сьогодні найбільш ефективною.

Зважаючи на географію і характер завдань, виконуваних на СКШН «Кавказ-2020», очевидна їх спрямованість проти України та держав-членів НАТО – її найближчих партнерів в Чорноморському регіоні. Оперативна обстановка на навчаннях була тісно зв'язана з поточним розвитком військово-політичної обстановки в Се-

редземноморському, Чорноморському і Каспійському регіонах і перш за все навколо України, де РФ має пріоритетні інтереси. При цьому демонстраційна складова навчань визначалася бажанням РФ «пограти на нервах» держав-сусідів і показати, що лише вона є справжнім «господарем» в регіональному трикутнику Чорне море – Азов – Каспій з проекцією на Середземномор'я. А заодно з цим – шляхом тиску і шантажу посилити свої переговорні позиції, примусити Україну і ключових західних гравців до більшої поступливості щодо російської гібридної агресії.

Впливає на спрямованість бойової підготовки сил флоту і характер завдань, які екіпажі кораблів і підводних човнів Чорноморського флоту і Каспійської флотилії виконують в дальній морській зоні, в тому числі в складі Постійного угруповання ВМФ Росії в Середземному морі. У минулому році 15 бойових кораблів і суден забезпечення ЧФ виконали понад 40 далеких походів, в тому числі частину з них у водах Атлантичного і Індійського океанів. Загалом кораблями флоту було пройдено понад 255 тисяч морських миль, здійснено близько 30 ділових заходів в порти іноземних держав.

При акценті на Чорноморському флоті на організацію дій у складі міжвидового угруповання Південного округу, увага до організації міжфлотської взаємодії в складі ВМФ РФ не зменшується – протягом року продовжували відпрацьовуватись міжфлотські переходи бойових кораблів і суден забезпечення. Що важливо, це стосується в тому числі і кораблів Каспійської флотилії – в березні-квітні 2020 року малі ракетні кораблі 250-го дивізіону надводних кораблів КФл «Град Свіязск» і «Великий Устюг» вже вдруге з 2018 року здійснили перехід з Каспію в Азовське море по Волзі і Дону, а потім, минаючи Чорне море і протокову зону, увійшли до складу Постійного угруповання ВМФ Росії в Середземному морі. У 2021 році, під час контрольної перевірки ПівдОК, в Азов і Чорне море з Каспію зайшов вже цілий загін бойових кораблів і катерів КФл, в тому числі десяток десантних і артилерійських катерів.

Квітень 2021 – чи зупинилася Росія за крок до кровопролиття?

Остаточний підсумок бойової підготовки Південного військового округу за 2020-2021 рік

підвела контрольна перевірка військ округу в березні-квітні 2021 року. «Несподівана» перевірка військ ПівдВО за зимовий період проводилася за затвердженим планом підготовки військ на 2021 рік. У ній брали участь війська всіх об'єднань округу, в тому числі Чорноморський флот і Каспійська флотилія. Переважно етапи навчань проводились в окупованому Криму – для проведення основного етапу навчань на півострові були зібрані підрозділи 58-ї загальновійськової армії, 4-ї армії ВПС та ППО, кораблі і судна, частини берегових військ Чорноморського флоту, частина сил Каспійської флотилії, а також підрозділи повітряно-десантних військ від 7-ї та 76-ї десантно-штурмових дивізій, 98-ї повітряно-десантної дивізії (усі перелічені з'єднання брали участь в гібридних бойових діях на сході України). За єдиним тактичним задумом авіація, ППО, корабельні групи, підрозділи сухопутних військ виконували завдання, виступаючи як у взаємодії, так і в якості умовного противника – більша частина військ відпрацьовували вторгнення, решта – оборону.

В ході навчань фактично перевірялася готовність військ і сил до операції вторгнення на південь України, як одного з варіантів стратегічного застосування Південного ВО. Тим часом в офіційних заявах МО РФ підкреслювалося, що для проведення перевірки «створена умовна обстановка, що дозволяє відпрацювати військами і силами військового округу спектр навчально-бойових завдань з оборони російсько-

го Причорномор'я, включно з Кримом». Серед основних елементів перевірки – спроможність ударних і десантно-штурмових частин і з'єднань до швидкого їх перекидання (протягом до тижня) на значну відстань від місць постійної дислокації. Комісіями вищих органів військового управління РФ була перевірена укомплектованість і забезпеченість військ, їх здатність виконати передбачені планами оперативні і тактичні нормативи. Велика увага приділялась організації міжвидової взаємодії, збільшенню частки участі авіації при веденні бойових дій сухопутних частин і берегових військ, корабельних груп, в поєднанні з використанням набутого бойового досвіду.

Після перегрупування військ, в окупованому Криму, у Волгоградській та Ростовській областях пройшли понад десяток двосторонніх ротних тактичних навчань мотострілецьких і повітряно-десантних частин, підрозділів морської піхоти. Ключовий елемент перевірки – двостороннє міжвидове оперативно-тактичне навчання зі здійсненням комбінованої повітряно-морської десантної операції відбулося 22 квітня в Криму на полігоні Опук.

В ході навчання було висаджено три лави десанту різними способами:

- вертолітний посадочний десант – батальйонна тактична група аеромобільного батальйону 56-ї окремої десантно-штурмо-

Рис. 1. Відпрацювання висадки морського десанту на полігоні Опук в Криму 22 квітня 2021 року. На задньому плані великі десантні кораблі Чорноморського, Балтійського і Північного флотів. Попереду швидкохідні десантні катери Каспійської флотилії висаджують першу лаву десанту.

вої бригади з Камишина і дві ротні тактичні групи 70-го мотострілецького полку, що дислокується в Шалі Чеченської республіки, на вертольотах Мі-8АМТШ 39-го вертолїтного полку (Джанкой);

- повітряний парашутний десант – чотири батальйонні тактичні групи зі складу Іванівської 98-ї повітряно-десантної дивізії. Висадку здійснювали 40 військово-транспортних літаків Іл-76МД військово-транспортної авіації ВПС РФ – майже половина всього авіапарку ВТА Росії;
- морський комбінований десант – дві батальйонні тактичні групи від 810-ї окремої бригади морської піхоти Чорноморського флоту (в т.ч. 387-го обнмп з Темрюка) і ротна тактична група від 177-го окремого полку морської піхоти Каспійської флотилії. Висадка здійснювалася з семи великих десантних кораблів (чотири з яких на період навчань прийшли в Чорне море з Балтійського і Північного флотів), каспійці десантувалися з десантних катерів типу «Серна», які до того здійснили перехід з Каспію в Азовське і далі в Чорне море.

При загальній чисельності десанту, яка співставна з дивізією воєнного часу, окремо слід звернути увагу, що чисельність повітряного десанту майже вдвічі перевищувала сили, залучені до морської десантної операції.

Заходи бойової підготовки за планом навчань проводились не тільки в Криму, а й на Донському операційному напрямку. У Ставропольському краї на єдиному тактичному фоні проводились навчання підрозділів 49-ї загальновійськової армії Південного округу, в тому числі танкових, які відпрацьовували наступальні дії в денний і нічний час, а на Кубані зокрема пройшли нічні навчання із завдання ударів оперативно-тактичними комплексами «Іскандер».

Після завершення навчань Міністр оборони Росії генерал Шойгу на нараді в Криму заявив, що він задоволений результатами перевірки. «Вважаю, що цілі раптової перевірки досягнуті повністю. Війська продемонстрували здатність забезпечити надійну оборону країни», – оголосив він. Після завершення навчань

і заяв військового керівництва, що залучені сили повертаються в пункти постійної дислокації, спостерігачі відмітили тільки виведення незначної частини залучених до навчань сил з Кримського півострова. Вже літо, а більша частина підрозділів, перекинутих в райони бойової підготовки в окупованому Криму і на кордоні з Україною, досі залишається в місцях розгортання. З ними Росія може розпочати ескалацію військових дій несподівано, в будь-який час, без тривалої підготовки до агресії.

Отже, неупереджений аналіз свідчить, що, всупереч заявам російського військово-політичного керівництва, на наших південно-східних кордонах Росія активно і не один рік готується до агресивної наступальної війни. І, швидше за усе, в квітні цього року ми були за крок від «великої війни на морі». І тільки потужний консолідований міжнародний тиск стримав «кремлівського карлика» від авантюри, яка дорого коштувала б не тільки регіональній безпеці, а й системі підтримання миру в світі взагалі. Втім розслаблятися зарано – війська вторгнення підготовлені, вони готові в будь-який час реалізувати кривавий путінський план насадження «руського міра». А чи це відбудеться і коли – про то знає тільки сам Путін. Але, головне, ми теж знаємо про їх плани. *Praemonitus praemunitus* – обізнаний значить озброєний!

«Мілітаризація Криму точно не є внутрішньою проблемою України. – коментує безпекову ситуацію, що склалася в Чорноморському регіоні перша заступниця міністра закордонних справ України Еміне Джапарова: – Ясно, що ми найбільш зацікавлена країна у відновленні статус-кво, поверненні Автономної Республіки Крим та міста Севастополь, відновленні суверенітету та контролю над територіями, але те, що сьогодні Російська Федерація ще й використовує Крим, як проекцію своїх агресивних амбіцій на, наприклад, близькосхідний регіон, форпост, з якого Росія далі провокує світ, це те, що має вводити в режим тонусу, як мінімум, всі чорноморські країни, а, як максимум, країни-члени НАТО та Захід. Наш аргумент полягає в тому, що має бути інша система реагування на ці провокації, має бути краща система координації спільних зусиль, і «Кримська платформа» спрямована саме на ці задачі».

Сергій МУХРИНСЬКИЙ,
капітан 1 рангу (у відставці),
військовий експерт
Центру глобалістики «Стратегія XXI»

Російський «непотоплюваний авіаносець» в Криму. Флот Росії готується до домінування в Чорному морі і проєкції сили на Середземномор'я

After the occupation of Crimea by Russia, its Black Sea Fleet began to play not only a military-strategic role in the Black Sea region but gained geopolitical significance. The naval group of the Russian Federation in the Black Sea has become a demonstration of Russia's ambitions for dominance in the region, and the group of forces in Crimea has also become a symbol of a punch against NATO.

Після окупації Криму Росією, її Чорноморський флот став відігравати не тільки воєнно-стратегічну роль в Чорноморському регіоні, а отримав геополітичне значення. Військово-морське угруповання Російської Федерації в Чорному морі стало демонстрацією амбіцій РФ на домінування в регіоні, а угруповання сил в Криму – ще й символом ударного кулака проти НАТО...

Переозброєння Чорноморського флоту РФ розпочалась ще до 2014 року, і було одним з найбільш амбітних елементів Державної програми закупівель озброєнь на 2011-2020 роки. Планувалось будівництво 18 нових бойових одиниць та модернізація інфраструктури флоту. Головна мета – створення угруповання різнорідних сил, спроможного не тільки не допустити сили НАТО до Чорного моря, а й проєциувати силу на Середземне море і Близький Схід – Росія розглядає Чорноморський регіон не як окремий театр бойових дій, а як частину Чорноморсько-Середземноморського. Отже, угруповання ЗС РФ, яке було сформоване в останні роки в Криму і довкола нього, спрямоване не тільки проти держав Чорноморського регіону, а й, за задумом

кремлівських стратегів, має стати основою проєкції російської військово-морської потуги в Середземномор'ї. Саме тому стан справ на Чорноморському флоті Росії потребує ретельного аналізу і оцінки.

Кількісні та якісні показники корабельного складу ЧФ РФ

Протягом 2020 року корабельний склад Чорноморського флоту Росії скоротився на вісім одиниць: станом на кінець 2020 року ЧФ РФ нараховував 219 одиниць плавзасобів (у 2019 році – 227). Зокрема це 71 вимпелів бойових кораблів та катерів (у 2019 році їх було 74), або 32,6% від усього корабельного складу. Серед них 48 (або 21,9%) – бойові кораблі 1-3 рангів. Кількість суден забезпечення в порівнянні з позаминулим роком скоротилася з 153 до 148 одиниць і складає 67,6% плавскладу. Середній вік всіх плавзасобів – 30,5 років. Бойові кораблі на рік «помолодшали», їх середній склав – 19,2 роки. Співвідношення бойових одиниць (кораблів і катерів) і допоміжних плавзасобів – на одну бойову одиницю приходиться 3,08 допоміжних (в 2019 – 2,07).

Протягом року зі складу флоту було виключено ряд бойових кораблів та інших плавзасобів, зокрема «на голки» пішли ветеран ВМФ сторожовий корабель «Сметливый» побудований у 1967 році за 61-м проєктом, останні на Чорному морі малі ракетні кораблі «Штиль» і «Мираж» проєкту 1234.1 (всього в російському флоті залишилось десяток таких кораблів, переважно на Тихоокеанському і Балтійському флотах), рятувальний буксир «Орион» (побу-

дований у 1963 році), великий гідрографічний катер пр. 1896 БГК-244 (1971 рік), плавкран пр.771 ПК-12050 (1960 рік), низка допоміжних і рейдових катерів.

Необхідно також звернути увагу на той факт, що в 2020 році зі складу флоту було повністю виведено 5-ту групу 205-го загону Управління допоміжного флоту – це «мобілізовані», а точніше закуплені для ВМФ у 2014-2015 роках, старі суховантажі «Кызыл-60» (колишній турецький «Smugna»), «Вологда-50» (турецький

«Dadali»), «Двиница-50» (турецький «Alican Deval») і колишній український «Георгій Агафонов» – «Казань-60». Ці судна з 2015 року активно використовувалися «для здійснення спеціальних перевезень в інтересах Збройних сил Російської Федерації» (іншими словами виконували функцію горезвісного «Сирійського експресу»). Тепер перевезення вантажів для російської військової бази і режиму Асада з Новоросійська в Тартус здійснюють тільки бойові десантні кораблі Чорноморського та інших флотів ВМФ РФ.

Рис. 1. Великий десантний корабель «Орск», Проєкт 1171 «Танір». Кораблі цього проєкту є основою російського десантного флоту та призначені для висадки морського десанту на необладнане узбережжя та перекидання морем військ та вантажів.

Фото: Yoruk Is?k / Twitter

У ФОКУСІ: «УДАРНИЙ КУЛАК» В КРИМУ

Табл. 1. Вікова структура плавзасобів ЧФ РФ

Всі плавзасоби (одиниць)		Бойові кораблі та катери (одиниць)	
2020	2019	2020	2019
219	227	71	74

Вік плавзасобів (роки)	Кількість		%	
	2019	2020	2019	2020
1 - 10	72	75	31,7	34,24
11 - 15	4	6	1,76	2,73
16 - 20	3	2	1,32	0,9
21 - 25	1	1	0,44	0,45
26 - 30	12	4	5,29	1,83
31 - 35	33	27	14,53	12,3
36 - 40	22	24	9,7	10,95
41 - 45	20	12	8,81	5,47
46 - 50	21	28	9,25	12,79
51 - 55	17	16	7,49	7,3
56 - 60	6	6	2,64	2,73
61 - 65	10	10	4,41	4,56
66 - 70	4	6	1,76	2,73
71 - 75	1	1	0,44	0,45
76 - 80	1	1	0,44	0,45

Вікові співвідношення бойових кораблів 1-3 рангу

Вік (роки)	2020 рік		2019 рік	
	Кількість	%	Кількість	%
1-10	19	39,6	16	33,3
11-15	1	2,08	1	2,08
16-20	1	2,08	2	4,16
21-25	1	2,08	0	0
26-30	0	0	2	4,16
31-35	13	27,1	14	29,16
36-40	7	14,6	6	12,5
41-45	0	0	2	4,16
46-50	4	8,33	2	4,16
51-55	2	4,17	3	6,25

Примітка. При аналізі не враховувалися плавзасоби типу плаваючого складу, сміттєзбиральника, мішенні щити та не враховувався вік рятувального судна «Коммуна» (рік побудови – 1915) які не впливають на фактичну боєготовність але викривлювали б об'єктивну картину фактичного стану флоту.

У ФОКУСІ: «УДАРНИЙ КУЛАК» В КРИМУ

Слабкою ланкою Чорноморського флоту є недостатньо розвинутий допоміжний, зокрема, танкерний флот, який при існуючій у ВМФ РФ системі логістики в умовах інтенсивної бойової підготовки та виконання завдань бойової служби працює на межі можливостей. Тому в 2021 році до складу флоту включений новий сучасний малий морський танкер «Вице-адмірал Паромов» проекту 03182. Судно має розширені в порівнянні з попередниками можливості – здатне пересуватися в складних погодних умовах танкер будувався взагалі як судно льодового класу), з нього можна пере-

качувати на інші кораблі паливно-мастильні матеріали, а також передавати вантажі. Крім того, танкер може виконувати аварійно-рятувальні роботи широкого спектру від пошуку до ремонту і буксирування аварійних плавзасобів.

У 2021-2022 роках поповнення Чорноморського флоту, всупереч очікуванням командування ВМФ РФ, відбуватиметься не так інтенсивно, як у попередні роки, але зниження бойових спроможностей флоту через списання застарілих бойових кораблів буде частково компенсоване новими кораблями ближньої морської зони.

Табл. 2. Заплановані надходження до складу флоту в 2021 році

Тип, проект	Назва	Запланований строк	Стан
Корвет пр. 20380	«Ретивий»	грудень 2021	Сформовано екіпаж, швартові випробування
Малий ракетний корабель пр. 22800	«Циклон»	липень 2021	Сформовано екіпаж, швартові випробування
	«Аскольд»	грудень 2021	Готується до спуску на воду
Базовий тральщик пр. 12700	«Георгій Курбатов»	липень 2021 р.	Сформовано екіпаж, швартові випробування
Морський буксир	«Андрей Степанов»	Будувався для Чорноморського флоту, але був переданий до складу Тихоокеанського флоту	

Важливою характеристикою бойової спроможності флоту залишаються дані про сумарну вагу залпу ракетним, артилерійським, торпедним озброєнням та засобами ППО. Сумарний

залп флоту наразі становить 301,481 (в 2019 році – 298,268) тони. Структура залпу за видами озброєння, дальністю та рокам виглядає наступним чином (див. Табл. 3.).

Табл. 3. Структура вогневого залпу ЧФ РФ

Дальність, км	Ракетне озброєння		Артилерійське озброєння		Протиповітряне озброєння		Торпедне озброєння	
	2019	2020	2019	2020	2019	2020	2019	2020
3,5	-	-	-	-	-	-	-	-
5	-	-	15,389	15,098	-	-	-	-
6	-	-	-	-	0,601	0,631	-	-
10	-	-	110,75	110,75	-	-	-	-
15	-	-	1,152	0,576	9,48	7,92	32,4	31,2
20	6,27	6,27	42,087	43,647	-	-	-	-
50	-	-	-	-	4,464	4,464	-	-
75	-	-	-	-	8,96	8,96	-	-
90	1,96	1,96	-	-	-	-	-	-
130	1,16	-	-	-	-	-	-	-
150	4,8	-	-	-	-	-	-	-
250	10,8	10,8	-	-	-	-	-	-
700	8,0	8,0	-	-	-	-	-	-
1400	40,0	51,2	-	-	-	-	-	-
Разом	72,99	78,23	169,378	170,071	23,5	21,98	32,4	31,2

У ФОКУСІ: «УДАРНИЙ КУЛАК» В КРИМУ

В минулому році кораблі Чорноморського флоту продовжували активно відпрацьовувати вправи з постановки мін в районах витіснення підводних човнів та по можливій мінній блокаді портів, проливів, мілководних ділянок моря, втому числі і в дальній морській зоні.

Змін в мінному озброєнні невідмічено, кораблі флоту можуть одномоментно виставити 443 морських міни і, дотримуючись мінімального мінного інтервалу, створити мінну лінію довжиною 53 км.

***Довідково.** Мінімальний мінний інтервал – відстань між сусідніми мінами в загородженні, якою визначається вірогідність підриву корабля на міні. Чим менше мінний інтервал тим вище вірогідність підриву корабля на мінному загородженні. Зменшення мінного інтервалу допустимо до певної межі. Такою межею є мінімальний мінний інтервал, при якому вибух однієї міни не виводить з ладу сусідні міни. Мінімальний мінний інтервал для стаціонарних мін у ВМФ РФ визначено в 60-120 м, а для мін з рухомою бойовою частиною – від 100 до 2000 м.*

Табл. 4. Можливості мінних постановок

Тип і проект корабля	Назва корабля	Кількість одиниць	Кількість мін на одиниці	Загальна кількість мін
МПК пр.1124	Александровец Суздалец Муромец Поворино Ейск Касимов	6	18	108
МТЩ пр.266М	Иван Голубец Ковров Турбинист Валентин Пикуль Вице-адмирал Захарьев	5	7	35
МТЩ пр.12660	Железняков	1	16	16
МТЩ пр.12700	Иван Антонов Владимир Емельянов	2	7	14
ПЧ пр.636.3	Краснодар Ростов-на-Дону Старый Оскол Новороссийск Великий Новгород Колпино	6	24	144
ПЧ пр. 877В	Алроса	1	24	24
ВДК пр.1171	Орск Саратов Николай Фильченков	3	30?	90?
ДКа пр.02510 (БК-16)		3	4	12
Загальна кількість мін разової постановки				443 од.

Наступальні спроможності ЧФ РФ визначаються не тільки потужністю вогневого залпу, але й можливостями з десантування сил та засобів на територію вірогідного противника.

Десантні можливості флоту зменшилися не суттєво, на один десантний катер 1176-го проекту, та представлені в таблиці (див. Табл. 5.).

У ФОКУСІ: «УДАРНИЙ КУЛАК» В КРИМУ

Табл. 5. Десантовисадовчі можливості ЧФ

Тип і проект корабля	К-ть	Десантомісткість одиниці		Десантомісткість загальна		Осадка, м
		Особов. складу (осіб)	Техніки	Особов. складу (осіб)	Техніки	
ВДК пр.1171	3	300-400	20 танків або 45 БТР або 50 автомобілів	900-1200	60 танків або 135 БТР або 150 автомобілів	4,5
ВДК пр.775	4	340	10 середніх танків	1360	40 середніх танків	3,7
		340	12 одиниць бронетехніки	1360	48 одиниць бронетехніки	
		313	3 середніх танки 3 САУ2С9 «Нона-С» МТЛБ 4 вантажних автомобіля	1252	12 середніх танки 12 САУ2С9 «Нона-С» 4 МТЛБ 12 вантажних автомобілів	
Десантний катер пр.11770	2	92 або	або 1 основний танк або 2 БМП або 45 тон вантажу	184 або	або 2 основних танки або 4 БМП або 90 тон вантажу	1,52
Десантний катер пр.1176	1	20 або	1 основний танк або 2 ГАЗ-66 або 5 тон вантажу	40 або	2 основних танки або 4 ГАЗ-66 або 10 тон вантажу	1,5
Десантний катер пр.02510 (БК-16)	3	19	-	57	-	0,9
Швидкісний патрульний катер пр.03160	7	20	-	140	-	0,9
Протидиверсійний катер пр.1415	2	27	-	54	-	1,24
Протидиверсійний катер типу 1С16МП	2	8	-	16	-	?
Разом	24			5343-5643	ББМ – 314 Авто – 164 Вантажу – 95 тон	

Аналіз бойової підготовки та діяльності Чорноморського флоту в 2020 році

В 2020 році органи воєнного управління, сили і війська Чорноморського флоту Росії продовжували заходи бойової підготовки з підтримання здатності флоту виконувати завдання за призначенням – протягом року на ЧФ проведено 168 навчань різного рівня і широкого спектру спрямованості, в тому числі з бойовою стрільбою, близько 540 бойових вправ і застосувань.

Особливість бойової підготовки в 2020 році – основна увага приділялася виконанню практичних завдань, відпрацюванню спільних дій та міжвидової взаємодії. Так зі 190 артилерійських стрільб корабельними силами по повітряним, морським і наземним цілям значна частина виконувалася екіпажами кораблів спільно. З 34 проведених ракетних стрільб зенітними керованими і крилатими ракетами кількість спільних стрільб зросла вдвічі порівняно з 2019 роком.

В минулому році план бойових вправ з застосуванням підводної зброї виконано на 109%, а кількість застосованої зброї збільшилася в 1,2 рази. В ході проведення протичовнової підготовки надводних кораблів і підводних човнів відпрацьовано і здано 28 спеціальних задач та виконано 39 бойових вправ. Загонами боротьби з протидиверсійними силами та засобами відпрацьовано 600 бойових і спеціальних вправ. Бойові плавання провели під водою в цілому 9,5 тисяч годин, що втричі перевищує річну норму.

В дальній морській зоні 15 кораблів та суден забезпечення виконали більше 40 дальніх морських походів в Середземному морі, Атлантичному та Індійському океанах, здійснили 30 ділових заходів в порти іноземних держав, в тому числі в Тартус, Латакію (Сирія), Лімасол (Кіпр), Бізерт (Туніс), Коломбо (Шрі-Ланка), Султанат Оман, Королівство Бахрейн.

В цілому наплаваність кораблів, катерів та підводних човнів збільшилася в кожному корабельному з'єднанні і її показник виріс в середньому на 36% порівняно з 2019 роком і склав 3500 ходових діб, протягом яких було пройдено більше 225 тисяч морських миль.

Ріст цього показника пов'язаний з підвищенням інтенсивності заходів бойової підготовки, а також включенням до складу сил постійної готовності нових кораблів – малого ракетного корабля «Ингушетия» проекту 21631, базового тральщика «Владимир Емельянов» проекту 12700, патрульних кораблів «Павел Державин» та «Сергей Котов» проекту 22160.

Кримською військово-морською базою, в зону відповідальності якої увійшла північно-західна частина Чорного моря від кордону з Україною на заході і до Керченської протоки на сході, а до складу входять 41-а бригада ракетних катерів, 68-а бригада кораблів охорони водного району і 197-а бригада десантних кораблів, а також формування бойового і тилового забезпечення (разом більше 2500 військовослужбовців) в 2020 році здано більше 60 курсових задач одиниць корабельного складу, проведено 280 різних стрільб, у тому числі 90 ракетно-артилерійських. План стрільб крилатими ракетами виконано на 200%. На 40% зросла інтенсивність виконання бойових вправ в складі груп бойових кораблів.

В цьому році введено в експлуатацію мобільний береговий комплекс розвідки повітряної і надводної обстановки «Монолит-Б».

План бойової підготовки Морської авіації Чорноморського флоту Росії в 2020 році виконано на 113%. Загальний наліт силами морської авіації ЧФ склав 4,5 тис. годин. За рік реалізовано більше 4 тисяч застосувань морської авіації. В ході навчань з бойовою стрільбою екіпажами літаків Су-24М здійснені пуски керованих ракет класу «повітря-земля» і «повітря-повітря». Протягом року відпрацьоване бойове застосування модернізованого вертольоту Ка-27М, який знаходиться в дослідній експлуатації на ЧФ, одиночно і в складі тактичних груп – в ході льотно-тактичних навчань виконані дослідні перевірки з приготування та застосування авіаційного протичовнового комплексу Ка-27М, а також відпрацьовані питання взаємодії вертольота Ка-31Р з надводними кораблями, зокрема з фрегатом «Адмирал Макаров». Сформована на ЧФ окрема ескадрилья безпілотних літальних апаратів крім наявних раніше безпілотників «Форпост» та «Орлан-10» отримала малі БПЛА Т-23 «Элерон» та «Тахион».

Понад 50% льотного складу авіації флоту укомплектовано льотчиками віком до 30 років. Всі льотчики мають досвід заправки в повітрі.

Крім навчально-тренувальних польотів авіація ЧФ РФ активно застосовувалася для спостереження і супроводу кораблів і літаків об'єднаних сил НАТО в Чорноморській морській зоні.

В 22-му армійському корпусі Чорноморського флоту, який є основою сухопутної компоненти ЧФ, виросла кількість виконаних стрільб з озброєння бойових машин і танків, противотанкових гранатометів і стрілецької зброї, а також занять по водінню бронетехніки і автомобілів. В мотострілецьких ротах і ротах морської піхоти всі бойові стрільби, тактичні навчання проводилися як двосторонні. Поза планом бойової підготовки здійснювалася апробація практичної стрільби із стрілецької зброї, для чого на полігонах флоту були обладнані спеціалізовані навчальні місця.

Порівняно з 2019 роком кількість проведених занять з морської десантної підготовки було збільшено вдвічі, кількість тактико-стройових занять з десантними кораблями виросла з 15 в 2019 році до 45 в 2020-му. Проведено 15 практичних занять по водінню бойових машин на плаву.

Танкові підрозділи армійського корпусу повністю переоснащені танками Т-72Б3. Танковий батальйон 126-ї окремої бригади берегової оборони, в ході спільних бригадних навчань з 810-ю бригадою морської піхоти, що пройшли в серпні 2020 року на полігоні Опук, відпрацював стрільбу з закритих позицій з використанням БПЛА на максимальну дистанцію 9700 метрів. На базі 810 обрмп в цьому році пройшла апробація спільних дій морських піхотинців і повітряних десантників при їх одночасній висадці на плацдарм та нової техніки – БМП-3Ф. Бригада доукомплектована новими БТР-82 та БТР-82АМ.

За 2020 рік на флот надійшло 50 зразків сучасного інженерного озброєння, зокрема багатofункціональний робототехнічний комплекс розмінування МРТК «Уран-6», універсальний апарельний з'їзд для постановки плавучих причалів на необладнане узбережжя, інженерно-десантний катер.

15-та окрема берегова ракетно-артилерійська бригада. Протягом року перед розрахунками берегових ракетних комплексів ЗК60 «Бал» і ЗК55 «Бастіон» стояло завдання постійно відстежували кораблі НАТО, які заходять в акваторію Чорного моря – дев'ять разів підрозділи бригади залучалися до виконання спеціальних завдань, в ході яких провели 700 умовних електронних пусків по реальним цілям (кораблям держав НАТО в акваторії Чорного моря). Проведено 46 тактичних навчань. Стаціонарним БРК «Утес», що під Балаклавою, у 2020 році здійснено пуски чотирьох ракет ЗМ44 «Прогрес» в рамках відпрацювання навчально-бойових задач флоту, що має свідчити про відновлення боєготовності дивізіону. Зросла інтенсивність підготовки механіків-водіїв мобільних комплексів. Навод кожного механіка-водія розрахунку БРК «Бал» склав 560 км (в 2019 році – 360 км), БРК «Бастіон» – 370 км (2019 – 275 км), водіїв транспортних машин – 390 км (2019 – 280 км).

В 2020 році служба пального ЧФ поставила в частини більше 51 тис. тон паливо-мастильних матеріалів (в 2019 році – 58 тис. тон), зокрема 0,6 тис. тон автомобільного бензину, 17,3 тис. тон авіаційного гасу, 34 тис. тон дизельного пального.

В інтересах флоту перевезено залізничним транспортом за планами оперативних перевезень 47 військових ешелонів – майже 125 тис. тон матеріальних цінностей, що на 45% більше, ніж у 2019 році. Військові пасажирські перевезення склали 194 команди, 3307 осіб, з них 2146 військовослужбовців-призовників. Морським транспортом з використанням залізнично-поромної лінії «Порт Керч – Порт Кавказ» виконано 164 судно-рейсів, перевезено 1442 вагони. Автомобільним транспортом в Крим перевезено 102,6 тис тон військових вантажів (в 2019 році – 70 тис тон) і більше 49 тис. особового складу (в 2019 – 32 тис. чол.).

Суднами допоміжного флоту в ближній морській зоні і пунктах базування подано більше 22 тисяч тон матеріальних засобів, проведено 35 буксировок кораблів в морі і 1906 в базі, перевезено 7565 пасажирів, знято з кораблів і суден 3500 тон льяльних вод, проведено 167 вимірів рівня фізичних полів кораблів, відре-

монтажено 137 км підводних кабелів. Танкери ЧФ «Іван Бубнов» та «Іман», плавмайстерні ПМ-56 і ПМ-138 виконували завдання в складі оперативного угруповання ВМФ РФ в Середземному морі, де подали на кораблі бойової служби 8500 тон дизельного палива (в 2019 році – більше 9 тис. тон) та 19 тон масла, як і в 2019 році. В умовах відсутності на флоті морських транспортів озброєння в 2020 році вперше відпрацьовано передачу морським буксиром торпед на малий протичовновий корабель в морі. Також вперше здійснено поповнення запасів паливо-мастильних матеріалів на кораблі в морі з використанням автопаливозаправника, доставленого з узбережжя на десантному катері (в 2019 році було здійснено доставку ПММ з танкера в морі автомобільним заправником на десантному катері на узбережжя). Морський буксир «Сергей Балк» відпрацьовував передачу продовольства на вертоліт без посадки його на борт для передачі на інший корабель в морі.

На території бази пального Центру матеріально-технічного забезпечення в Інкермані в 2020 році завершилися проектно-вишукувальні роботи зі створення виробничо-логістичного

комплексу «Севастополь» центрального підпорядкування МО РФ. Будувати комплекс в Севастополі буде КК «Совфрахт», дочірнє підприємство холдингу «Совфрахт». Планується, що на об'єкті зможе зберігатися близько 141 тис. тон засобів матеріально-технічного забезпечення: пальне, бронетехніка, засоби зв'язку, продовольство тощо. Заявлений строк завершення будівництва – кінець 2022 року.

Підсумовуючи, наші західні партнери помиляються, коли в діях Росії в Чорному морі бачать тільки бажання домінування в «зоні російських національних інтересів». Не зважаючи і всупереч санкціям, накладеним на Російську Федерацію за окупацію Криму і розпалювання війни в Причорномор'ї, росіяни активно готуються до експансії в Середземномор'я. Точніше вони її вже почали, а далі будуть тільки нарощувати зусилля. Кадебістська логіка Путіна проста – тишком «перекинути шахівницю», нанести несподіваний гібридний удар, дестабілізувати обстановку в тилу противника. Кремль пропонує обміняти безпеку в Причорномор'ї на стабільність Середземномор'я?

Андрій КЛИМЕНКО

Тетяна ГУЧАКОВА

Ольга КОРБУТ

Моніторингова група редакції BlackSeaNews

та «Інституту Чорноморських стратегічних досліджень»

Безпекові ризики в Чорному та Азовському морях у 2021 році

From the first days of the occupation of the Crimean Peninsula, there was no doubt that the main goal of Putin's special operation was to preserve and expand Russia's military base, which was designed to radically change the geopolitical and military-strategic balance in Europe and the Mediterranean. But in the first year of occupation, till about mid-2015, Russia tried to "sell" to the stunned world and its own population a whole bunch of ultra-modern ideas not military, but tourist, investment and technological development of its military trophy - so to speak, "a new showcase of Russia". In fact, from the first days of occupation, Russia systematically carried out only one target program - «military build-up» of Crimea.

1. Мілітаризація Кримського півострова та Чорного моря: основні тренди 8-го року окупації

З перших днів окупації Кримського півострову не виникало сумніву, що головна мета путінської спецоперації – збереження та розширення

російської військової бази, що покликана докорінно змінити геополітичний та військово-стратегічний баланс в Європі та Середземномор'ї.

Але в перший рік окупації – приблизно до середини 2015 – РФ намагалася «продати» приголошеному світу й власному населенню ці-

лий букет ультрасучасних ідей не військового, а туристичного, інвестиційного та технологічного розвитку свого військового трофея – так би мовити, « нової вітрини Росії », що мала бути навіть кращою за олімпійській Сочі. І треба сказати, що не тільки в Росії, але й дехто в світі повірив в цю димову завісу.

Насправді ж буквально з перших днів окупації РФ системно виконувала тільки одну цільову програму – « військового освоєння » Криму.

Маркером цього стало те, що створене через два тижні після незаконної анексії « міністерство РФ у справах Криму » було ліквідоване вже в липні 2015. Рік потому, у липні 2016, був знижений статус Криму та Севастополя в складі Росії – ліквідовано Кримський федеральний округ. Так звані « суб'єкти федерації » Республіка Крим і місто Севастополь були включені до складу Південного федерального округу з центром в Ростові-на-Дону. Тобто політичне й адміністративне управління уніфікували з військовим, тим більш, що всі військові частини РФ в Криму були із самого початку в складі Південного військового округу зі штабом в тому самому Ростові-на-Дону.

Мілітаризація Криму стала не просто головним змістом кримської політики РФ, але й основним драйвером економіки півострова. У результаті за сім років окупації найбільш яскравою « історією успіху » РФ в Криму стало саме « військове освоєння » його території:

- на півострові стрімкими темпами створене та нарощується найбільше в Європі угруповання військ РФ;
- до Криму з перших днів окупації в пріоритетному порядку (у порівнянні з іншими військовими округами РФ) направляються тільки нові й новітні зразки військової техніки та озброєнь;
- відновлюються всі наявні за часів СРСР численні військові аеродроми (близько 10), пускові позиції ракетних установок, об'єкти ППО, радарні комплекси; радянські бази зберігання ядерної зброї;
- створений новий укріплений район на півночі Криму;
- для дислокації нових військових частин іде будівництво нових і реконструкція старих військових містечок, житла для військово-службовців та їх інфраструктури;
- збільшується чисельність не тільки військовослужбовців, але й різних спецслужб;
- через цільові військові замовлення відновлено роботу підприємств ВПК (військове приладобудування, суднобудування і судноремонт). Ці підприємства вже включені в структуру державних концернів РФ;

Ідеології військового плацдарму підпорядковуються всі інші сфери життя – економіка, соціальна сфера, права людини, інформаційний простір, національна політика.

« Військове освоєння » Криму розпочалося з перших днів окупації півострова. 9 травня 2014 пересувні берегові ракетні комплекси « Бал » і « Бастион-П » вже брали участь у військовому параді в Севастополі.

У травні-червні 2014 поблизу Феодосії було розгорнуто мобільні системи протиповітряної і протиракетної оборони « С-400 ». У листопаді 2014 з'явилися перші оперативно-тактичні ракетні комплекси « Искандер-М ». Одразу з 2014 почав експлуатуватися захоплений законсервований шахтний береговий ракетний комплекс « Утес » поблизу Севастополя.

У 2021 році вже майже завершено кардинальне кількісне та якісне посилення Чорноморського флоту РФ. За цей час на ЧФ додалося 13 нових ракетних кораблів та підводних човнів (потужність залпу – більше 100 крилатих ракет), а до кінця 2022 їхня кількість зросте до 18.

Крім того, передбачено можливість установки модульного контейнерного озброєння – тих самих крилатих ракет – на 6 нових патрульних кораблях. У серпні 2020 такі модулі вже пройшли випробування. Тоді кількість ракетних кораблів збільшиться ще на 6 одиниць, а потужність ракетного залпу складе 192 ракети. Це ті ж самі крилаті ракети « Калібр », застосування яких

по цілям в Сирії а 2015 році сколихнуло всю військово-політичну спільноту на Заході. За дальністю стрільби по сухопутних цілях вони спроможні долітати до Британських островів та Іспанії і можуть нести ядерну боеголовку.

Дуже ймовірною є **наявність на території Криму ядерних боеголовок** для морських та берегових ракетних комплексів ще з 2015-2016 років.

Ще у березні-травні 2014 російськими військовими було взято під контроль та проінспектовано одну з центральних баз зберігання та обслуговування ядерної зброї в СРСР – об'єкт «Феодосія-13». В січні 2015 сформовано кримський територіальний орган 12-го головного управління Генштабу Міноборони РФ, що займається забезпеченням зберігання, перевезення та утилізації ядерних блоків для тактичних і балістичних ракет. Ще в квітні 2015 було зафіксовано переміщення в сторону Кримського півострова з Ростова-на-Дону вагонів зі знаком «Ядерна небезпека». Раніше подібні вантажі неодноразово були помічені неподалік міста Судак.

Довідка. Об'єкт «Феодосія-13» в селищі Кизилташ (Краснокам'янка) у гірському урочищі між Судакком і Коктебелем діяв з 1955, використовувався для зберігання ядерних боеприпасів для авіації, артилерії і ракет, у тому числі для бойових кораблів Чорноморського флоту СРСР. На об'єкті збирали атомні бомби, що використовувалися у вересні 1956 на навчаннях на Семіпалатинському полігоні. У 1959 з Кизилташу були відправлені перші ядерні боеголовки в НДР (Фюрстенберг). У вересні 1962, напередодні «карибської кризи» шість зібраних в Кизилташі авіабомб були відправлені на Кубу. До окупації Криму комплекс будівель і споруд використовувався в якості пункту постійної дислокації полку спеціального призначення внутрішніх військ МВС України та складу майна ВМС України.

РФ вже також завершила **перетворення Криму на чималу військово-промислову та сервісну базу** – суднобудівельну, судноремонтну, авіаремонтну, ракетну.

На трофейних українських заводах півострова вже побудовано або добудовуються 9 ракетних

кораблів, а в Керчі розпочато будівництво двох унікальних для РФ великих десантно-штурмових кораблів з вертольотами, БПЛА, літаками з вертикальним зльотом-посадкою, що буде тривати до 2028. Утаємниченість проекту викликає припущення, що насправді РФ планує побудувати щось більше, ніж десантні вертольотоносці. Скоріш за все мова йде про середні авіаносці.

Меншими за обсягами, але не менш важливими, вже стали такі напрямки кримської спеціалізації, як ремонт та сервісне обслуговування військових літаків, вертольотів, а також ракетних систем ППО та берегових крилатих ракет, розташованих не тільки в Криму, але й в Сирії.

За 2014-2021 роки військово-стратегічне значення Криму для РФ різко посилилося, і цей процес триває.

Ударний ракетний потенціал, що сконцентрований в окупованому Криму, призвів до **абсолютної військово-стратегічної переваги РФ в Чорноморському регіоні з проекцією її на Південний Кавказ, Близький Схід та Середземне море.**

Мілітаризований Крим вже став загрозою не тільки для всього узбережжя Чорного моря, але і для всієї Європи, особливо з її південного флангу.

З кінця 2015 Крим став одним з основних плацдармів РФ в сирійській війні і залишається ним до теперішнього часу. Чорноморський флот – один з головних учасників у військових діях в Сирії: зі 100 крилатих ракет «Калибр» морського базування, якими стріляли по Сирії, 56 належали кораблям Чорноморського флоту РФ. Крім ударів крилатими ракетами, з Севастополя та Новоросійська на кораблях ЧФ РФ з окупованого Криму сирійському режиму Асада та на російські військові бази Тартус та Хмеймим – постачається військова техніка, спорядження, боеприпаси – так званий «Сирійський експрес».

Ці процеси суттєво прискорилися після завершення будівництва Керченського мосту – тепер техніку та війська можна дуже швидко передислокувати залізничними ешелонами, а не морськими поромами через Керченську протоку, що й відбувалося в березні-квітні 2021 року

У ФОКУСІ: БЕЗПЕКОВІ ПИТАННЯ

під час ескалації військової загрози Україні на Півдні та на Сході.

Наявність створеного за роки окупації потужного військового потенціалу в Криму обумовила наступні дії РФ, які ми вже бачимо:

- постійна військова загроза подальшої агресії проти України,
- де-факто окупація Чорного та Азовського морів,
- створення перешкод свободі торговельного судноплавства,
- різке збільшення військово-морських навчань із бойовими стрільбами,
- небезпечне зростання інцидентів на морі, що можуть призвести до зіткнень із застосуванням зброї.

Починаючи з 2018 все більш важливим стає не тільки те, що власне відбувається на окупованому півострові, а як саме РФ використовує Крим, який, крім світової проблеми, перетворився ще й на військову загрозу.

Треба констатувати: які саме сценарії буде використовувати РФ із застосуванням своїх вій-

ськових потужностей, що створені на захопленому півострові, надійно прогнозувати не може ніхто.

Можливо лише стверджувати, що РФ не зупинився і не зупиниться. Що загроза війною та власне гаряча війна на Чорному та Азовському морі з опорою на Кримський півострів як базовий регіон для військових операцій проти приморських областей України, а також проти Грузії та Молдови – абсолютно реальні сценарії, що мають бути «на столі» у дипломатів та військових.

Наразі НАТО та ЄС вже усвідомили загрози мілітаризації півострова для міжнародної безпеки та почали відповідну перебудову своїх планів та дій, але на сьогодні ще не знайшли остаточного вирішення проблеми необхідного рівня стримування Росії в Чорному морі.

2. Ситуація в Азовському морі

2.1. Керченська протока, ситуація зі штучним утриманням торговельних суден, що прямують до/з українських портів Азовського моря з боку Берегової охорони Прикордонної служби ФСБ РФ

Малюнок 1. Середня штучна затримка на 1 судно на шляху з Маріуполя/Бердянська на виході з Азовського до Чорного моря за 01.07.2018 – 01.07.2021 (в годинах)

В листопаді 2020 – квітні 2021 спостерігалось суттєве збільшення часу штучного утримання суден на виході з Азовського моря (тобто тих, що йдуть з українськими експортними вантажами, переважно до країн ЄС, Туреччини та Північної Африки).

Цей показник протягом 6 місяців становив більше, ніж в середньому за 2020 рік, тобто вище, ніж 29,6 години в середньому на 1 судно, а саме: в листопаді 2020 – 35 годин; в грудні 2020 – 55,1; в січні 2021 – 44,5; в лютому 2021 – 54,1; у березні 2021 – 41,8; в квітні 2021 – 70 годин в середньому на 1 судно.

Довідка. До де-факто блокади українських портів у травні 2018 року середній час очікування дозволу на прохід Керченською протокою складав 5-7 годин; в другій половині 2018 року цей показник сягав – 80-115 годин (цю ситуацію вдалося послабити завдяки політико-дипломатичному тиску країн Заходу на РФ);

Ці перешкоди судноплавству вже тоді розглядалися як частина російських вимог в інших, питаннях – наприклад, зондаж можливості відновлення подачі дніпровської води до окупованого Криму.

Зменшення часу штучного утримання суден в Керченській протоці з грудня 2018 відбулося внаслідок безпосередньої загрози введення «азовського пакету» міжнародних санкцій відносно російських портів Азовського та Чорного морів. Крім того, це зменшення стало наслідком ув'язки азовської проблеми з прийняттям в ЄС рішень щодо дозволів на продовження будівництва газогону «Північний потік – 2». Ми навіть назвали це зменшення «коефіцієнтом Меркель-Макрона».

- в 2019 році цей показник складав – 37,4 годин;
- у 2020 році середня тривалість штучного утримування на одне судно складало – 29,6 годин (зниження за рахунок переляку російських прикордонників з Берегової охорони ФСБ можливістю заразитися COVID-19, оскільки до половини суден, які підлягали догляду, йшли з портів Італії та інших європейських країн, де навесні 2020 року спостерігався значний сплеск пандемії);

- у листопаді 2020 – квітні 2021 спостерігалось значне зростання – в середньому 53 години.

Максимальна середня тривалість штучної затримки суден на виході з Азовського моря в 2021 році спостерігалася в квітні – 70 годин. Найбільші показники утримання окремих суден на виході з Азовського моря (у порівнянні з часом очікування на вході до Азовського моря) спостерігалися в першій половині квітня 2021 року, вони складали до 220 годин, тобто майже 10 діб.

Це співпадало в часі з перекиданням значної кількості військових контингентів та техніки РФ до окупованого Криму під час «весняного військового загострення», в тому числі групи з 15 військових кораблів Каспійської флотилії РФ через Азовське море до окупованого Криму.

Надалі в травні – червні 2014 року ці показники повернулися до середніх значень попереднього року: більше 20 годин.

Це пов'язано з сезонним збільшенням російського морського експорту зерна через рейдову перевалку в Керченській протоці (в цей період в Керченській протоці накопичується дуже значна кількість торговельних суден, які привозять зерно з російських регіонів на р. Волга через Азовське море та перевантажують його в Керченській протоці на великі іноземні судна). Тобто штучне утримання великої кількості «маріупольських» та «бердянських» суден в Керченській протоці заважає рейдовій перевалці російського зерна.

В середньому за місяць до/з українських портів Азовського моря проходить близько 60-70 суден. Близько 50% з них тим чи іншим чином пов'язані з ЄС (прапор, судновласник, порт призначення вантажу або поєднання таких ознак).

Вони забезпечують 5-7% експорту України (переважно метал та зерно). Кількість суден, що йдуть Керченською протокою до/з російських портів Азовського моря та портів Дону та Волги вимірюється багатьма сотнями на місяць. Цей річково-морський шлях використовується РФ для дуже значного експорту зерна (в цьому сенсі, коли вони примушують чекати українські зернові вантажі, це ще й створення

У ФОКУСІ: БЕЗПЕКОВІ ПИТАННЯ

перешкод конкуренту на світовому зерновому ринку). Крім того, це один з основних шляхів морського експорту російських нафтопродуктів через рейдову перевалку в Керченській протоці.

Довідка. Тривалі перевірки були розпочаті з боку РФ в травні-червні 2018 року – після вводу до експлуатації Керченського мосту. «Легенда» приводив для таких перевірок – можлива наявність на борту суден, що йдуть з українських портів диверсійних груп та вибухівки з метою знищення Керченського мосту (улюбленого проекту В. Путіна). Цим до речі пояснюється та обставина, що судна, які йдуть за вантажами до українських портів Азовського моря, затримуються в Керченській протоці на менший час (за березень 2021

року середня тривалість штучного утримання з боку РФ суден, що йдуть до Маріуполя, Бердянська, склала 14,3 години, а на зворотному шляху – 41,8 годин).

З травня по жовтень 2018 року ми фіксували також затримання комерційних суден (що йшли до/з Маріуполя, Бердянська) під час руху в морі кораблями та катерами Берегової охорони Прикордонної служби ФСБ РФ для перевірки на «безпеку». Всього таких затримань в морі було 110, в тому числі 56 – щодо суден, які мали відношення до країн ЄС. Значна частина таких затримань демонстративно відбувалася за 5-7 миль від Маріупольського порту.

Ці затримання припинилися в жовтні 2018 року.

Малюнок 2. Затримання безпосередньо в морі, 17.05.2018-01.07.2021 (весь період)

Причиною припинення затримок посеред моря під час руху суден стали 2 фактори:

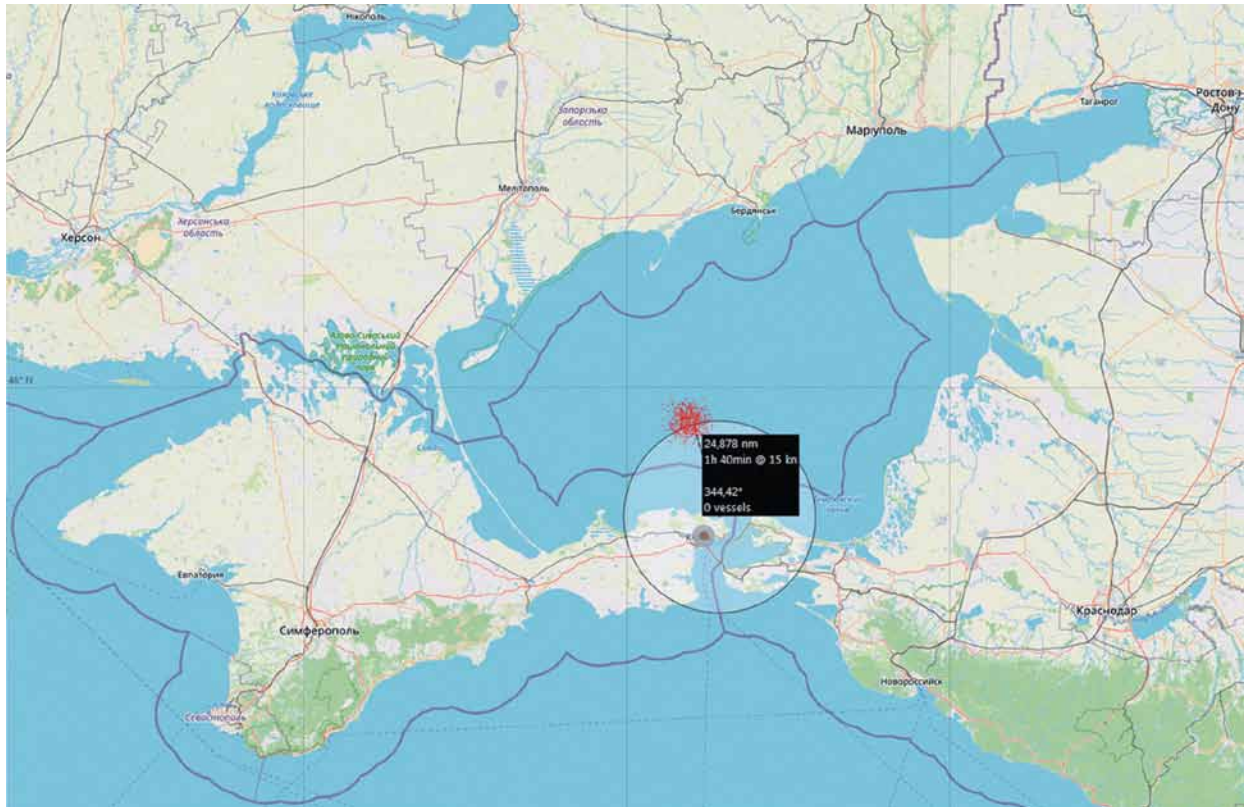
- 1-й фактор – поява на Азовському морі 2-х малих броньованих артилерійських катерів ВМС України (МБАК, тип Гюрза-М, Project 58155 Gurza-M), які розпочали патрулювання морського маршруту на ділянці Керченська протока – Бердянськ – Маріуполь. Наприкінці

жовтня 2018 року відбулися 2 інциденти, коли українські катери перешкодили катерам Берегової охорони ФСБ РФ зупинити комерційні судна (в тому числі попередили про застосування зброї);

- 2-й фактор – політико-дипломатичний тиск на РФ з боку країн Заходу, широке висвітлення цих подій в західних ЗМІ.

2.2 Інцидент в Азовському морі між артилерійськими катерами ВМС України та

катерами та кораблем Берегової охорони ФСБ РФ 14-15 квітня 2021 року

Малюнок 3. Інцидент в Азовському морі між трьома малими броньованими артилерійськими катерами

Інцидент в Азовському морі між трьома малими броньованими артилерійськими катерами (МБАК типу Гюрза-М) ВМС України та 5-ма катерами та кораблем Берегової охорони Прикордонної служби ФСБ РФ з позивним N 734 трапився вночі з 14 на 15 квітня 2021 року.

Джерела Моніторингової групи BlaskSeaNews повідомили з Азовського моря: «Ніч була гарячою. Як мінімум 5 катерів ФСБ здійснювали узгоджені провокаційні маневри щодо українських 3-х МБАКов. Команди подавав корабель берегової охорони РФ N 734. Вранці українські катери повернулися до Маріуполя».

За словами наших джерел, вночі у відповідь на погрози корабля РФ українським морякам довелося попереджати про готовність застосувати зброю». Інцидент трапився в 25 милях від Керченської протоки – карта нижче, українські катери, як завжди, патрулювали маршрут між Керченською протокою та українськими портами, ескортували комерційні судна.

Зауважимо, що 14.04.2021 року Моніторингова група зафіксувала, що з'єднання кораблів Каспійської флотилії РФ – десантні та артилерійські катери (8 типу «Серна» та 3 типу «Шмель» відповідно) у супроводі 2-х гідрографічних суден орієнтовно о 17-00 вийшли з Таганрозької затоки Азовського моря курсом 201 (Керч), швидкість 7 вузлів. Мали бути в районі Керчі орієнтовно о 3-4-й години ранку 15.04.2021.

Тобто спроба витіснити з курсу катери українських ВМС була спричинена тим, щоб не дозволити їм підійти ближче до каравану катерів Каспійської флотилії, які прямували до Криму.

2.3. Інцидент в Азовському морі між артилерійськими катерами ВМСУ України та катерами та кораблем Берегової охорони ФСБ РФ 22 травня 2021 року

На початку 3-ї декади травня 2021 року ВМС України у взаємодії з Морською охороною проводили тактичні навчання в Азовському морі.

Загалом для проведення навчань в Азовському морі було залучено до десяти катерів ВМС та Морської охорони України, зокрема два МБАК (типу Гюрза-М) ВМСУ – «Вишгород» та «Акерман». Завдання, які відпрацьовувались під час навчань – проведення пошуково-рятувальних операцій, прикриття висадки з вертольота на море десантно-штурмової групи, морський бій з кораблями ворога.

Район, що був визначений для проведення заходів бойової підготовки, був закритий для судноплавства, про ВМСУ попередили російську сторону заздалегідь, але вони свідомо проігнорували це повідомлення.

Навчанням українських моряків намагались завадити 3 кораблі Берегової охорони ФСБ РФ.

Один із них вийшов прямо на курс катерів ВМС України, намагаючись змусити маневрувати й відхилитися від курсу, ігнорував усі попередження командира катера.

Проте згодом, побачивши, що українські артилерійські катери стрімко наближаються, російський корабель вийшов на зв'язок і передав, що вони зрозуміли попередження та виконають вимогу покинути район проведення навчань.

3. Ситуація в Чорному морі

3.1. Збільшення військово-морського угруповання РФ в Чорному морі під час загальної військової ескалації в березні-квітні 2021 року

Малюнок 4. Великі десантні кораблі Балтійського та Північного флотів РФ разом з ВДК Чорноморського флоту на навчаннях з висадки десанта в окупованому Криму, полігон Опук на Керченському півострові, квітень 2021

Наприкінці березня 2021 року вздовж українсько-російського кордону в Брянській, Воронезькій, Ростовській областях РФ і на окупованих територіях Донбасу і Криму Росія під виглядом підготовки до навчань «Захід 2021», які мають бути проведені у вересні, сконцентрувала величезну кількість військ, в тому числі – зі складу ВМФ.

В цей час РФ зібрала в Чорному морі майже всі кораблі Чорноморського флоту – тобто зменшила кількість військових кораблів, що традиційно перебувають в Сирії та біля берегів Сирії

– у складі «Середземноморської ескадри ВМФ РФ. Зазвичай в Середземному морі перебувають (за принципом ротації) 5-7 бойових кораблів РФ (без підводних човнів та без суден забезпечення), а в середині квітня 2021 року там залишилося лише 2 бойових кораблі.

15 квітня 2021 року до Кримського півострова через Волго-Донський канал та Азовське море прибула група з 15 кораблів Каспійської флотилії, в тому числі:

- 8 швидкісних десантних катерів: 6 – проекту 11770 «Серпа» (The Serna class,

or Project 11770): швидкість – до 30 вузлів, десантоміскість – один основний танк або 2 БТР, або 92 осіб десанту; 1 – проекту 1176 (шифр «Акула», за класифікацією НАТО Ondatra-class); десантоміскість – один основний танк або 2 БТР, або 92 осіб десанту; 1 – проекту 21820 («Дюгонь», за класифікацією НАТО «Dyugon»/«Ataman Platov».): десантоміскість – 2 основних танка або 4 БМП/БТР, або 90 десантників;

- 3 артилерійські катери пр. 1204 (шифр «Шмель», NATO reporting name: Shmel-class river gunboat);
- а також 3 буксири та гідрографічне судно.

Ця флотилія брала участь в навчаннях Чорноморського флоту, а потім знаходилася в районі Керченської протоки. 17 квітня 2021 року в розпал російської ескалації до Чорного моря в один день зайшли 4 великі десантні кораблі (ВДК) інших флотів РФ:

- два – з Північного флоту, (031) Александр Отраковский, (027) Кондопога);
- два – з Балтійського флоту: (130) Королів, (102) Калининград,

Вони взяли участь в тренуваннях з погрузки та висадки десанту на полігоні Опук поблизу Федосії в окупованому Криму.

Тобто, у Чорному морі з 17 квітня 2021 року знаходилося 11 ВДК (7 – Чорноморського флоту, 2 – Балтійського флоту, 2 – Північного флоту). З них три ВДК ЧФ проекту 1171 – (Tapir) class landing ship (NATO reporting name: Alligator) – може вміщати до 20 основних бойових танків, або 45 БТРів, або 50 вантажних автомобілів, і 300-400 чоловік десанту; решта 8 ВДК – проекту 775 (NATO reporting name: The Ropucha class) – десантоміскість: 10 середніх танків або 12 БТР та 340 чол.

Концентрація подібного угруповання десантних кораблів (яке може взяти на борт декілька батальйонів десанту з технікою) свідчило про можливість великих десантних операцій на Чорноморському узбережжі України.

8 десантних катерів Каспійської флотилії пішли з Керчі до Каспійського моря лише 6-7 липня 2021 року. В цей же період – 7-11 липня 2021 – покинули Чорне море десантні кораблі Балтійського та Північного флотів. Але 3 артилерійські катери та 2 допоміжні судна залишилися в Азовському морі.

3.2. «Війна навчань» напередодні Sea Breeze-2021

Влітку 2021 року – другий рік поспіль – склалася ситуація, коли ВМС України, кажучи простою мовою, заздалегідь «бронює» райони Чорного моря для проведення міжнародних навчань Sea Breeze-21¹. І також другий рік іспанський гідрографічний інститут, який відповідає за публікацію попереджень про закриття для судноплавства районів Чорного моря вперто «не бачить» повідомлень ВМС України². Тим часом він публікує попередження ЧФ РФ, що видані значно пізніше.

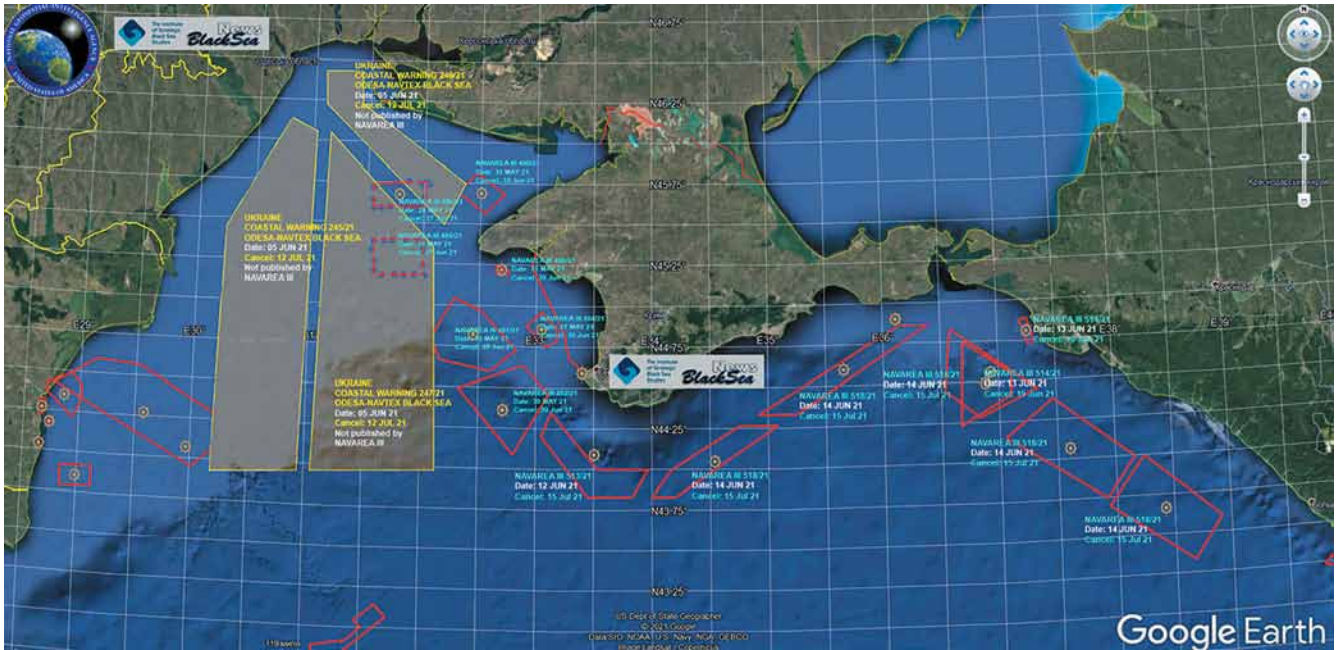
В результаті виникають ситуації, коли ворогуючі держави проводять військово-морські навчання в одних районах.

Нагадаємо, що перекриття ділянок морської акваторії здійснюється шляхом передачі повідомлень НАВТЕКС (NAVTEX – «NAVigational TElex»), це міжнародна автоматизована система оповіщення. Технічна реалізація – телекс. У судноплавній навігації вона використовується для прийому навігаційної і метеорологічної безпекової інформації (Maritime Safety Information) і служить компонентом Глобальної морської системи зв'язку для забезпечення безпеки Міжнародної морської організації відповідно до конвенції СОЛАС-74/88.

Командування ВМСУ запросило Coastal Warning ще 04.04.21, а Укрдержгідрографія (національний офіційний координатор) видала Coastal Warning №245, 246, 247 та поширила в NAVTEX ще 05.06.21 – ці райони позначені на карті сірим кольором з жовтим текстом – карта нижче, малюнок 5 :

1 Сі Бриз-2021 проходили 28 червня – 10 липня 2021 року.

2 Про історію війни навчань в попередні роки ми писали тут: «Війна навчань» в Чорному морі: новий дуже небезпечний етап, про який не можна мовчати». <https://www.blackseanews.net/read/166696>

Малюнок 5. Райони позначені для закриття відповідно до попереджень українського національного координатора Укрдержгідрографії (Coastal Warning №245, 246, 247), що були проігноровані іспанським Координатором NAVAREA-III.

Координатор NAVAREA-III (уряд Іспанії в особі Instituto Hidrográfico de la Marina, м. Кадіс) не публікував на своєму сайті цих українських попереджень 20 днів (з 5 по 24.06.2021). Але за цей інтервал дат іспанський координатор вже опублікував попередження ЧФ РФ про закриття 8 районів Чорного моря, які були видані 12,13,14.06.2021 (на карті позначені червоними лініями). Проблему було вирішено лише після втручання МЗС України та Посольства України в Іспанії.

Існує інформація, що **РФ** наразі намагається вирішувати з координатором NAVAREA III питання про де-факто визнання окупації Криму. Ось так наразі виглядає розподіл зон відповідальності між країнами (станціями NAVAREA) в Чорному та Азовському морі:

Малюнок 6. Розподіл зон відповідальності між країнами (станціями NAVAREA) в Чорному та Азовському морі

А ось так хоче бачити розподіл зон відповідальності між країнами РФ – нижче на карті пропозиції РФ, що надійшли до координатора NAVAREA-III:

Малюнок 7. Пропозиції РФ щодо перерозподілу зон відповідальності між країнами (станціями NAVAREA) в Чорному та Азовському морі з урахуванням окупації Кримського півострова

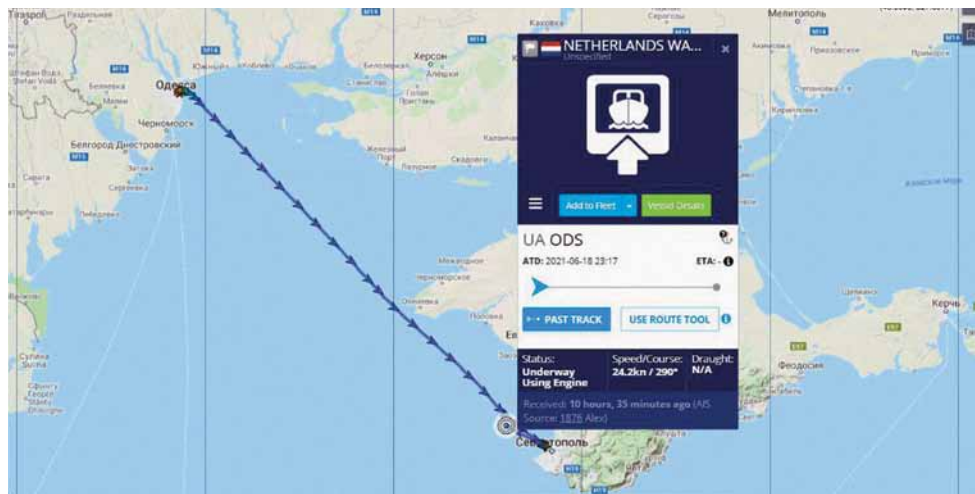
Гідрографічне бюро Військово-морських сил Іспанії у відповідь на запит DW повідомило, що публікуючи російське повідомлення, керувалося виключно міркуваннями безпеки судноплавства. «Повідомлення, які передають різні країни, керуються саме цими міркуваннями і не враховують різного роду регіональні конфлікти між країнами», – зазначило регіональне координаційне бюро NAVTEX у Кадісі.

Чому було оприлюднене лише одне з трьох російських повідомлень і що це означає на майбутнє з точки зору відповідальності станцій у Бердянську і Одесі, наразі незрозуміло. Так само незрозуміло, як у майбутньому уникнути небезпечних ситуацій, якщо українські і російські станції одночасно подаватимуть різні сигнали. (Подробиці див. тут: «Як Росія легалізує анексію у Чорному морі» – <https://www.dw.com/uk/yak-rosiia-lehalizuie-aneksiiu-u-chornomu-mori/a-57316338>)

3.3. Ще один прояв гібридної війни РФ в Чорному морі – GPS-спуфінг напередодні Sea Breeze-2021

HNLMS Evertsen та **HMS Defender** 18-19.06.2021 сходили з Одеси до Севастополя та вже повертаються... А ось американський ракетний есминець **USS Laboon (DDG58)** тієї ж ночі пройшов Керченською протокою під мостом... Саме це і є GPS-спуфінг.

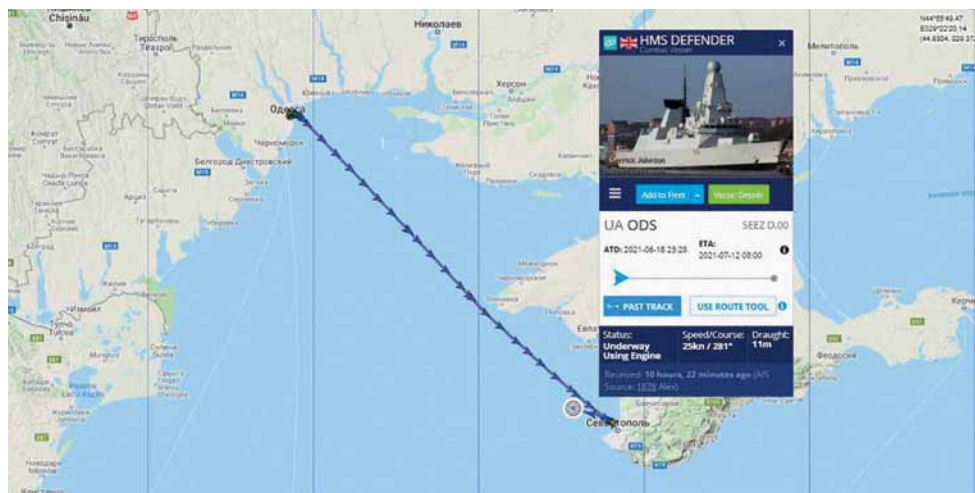
На малюнку нижче – трек ракетного фрегата Королівських ВМС Нідерландів **HNLMS Evertsen (F 805)** – згідно треку з сайту [marinetraffic.com](https://www.marinetraffic.com) фрегат вийшов з Одеси 18.06.2021 о 23:17 (київський час), дійшов до... Севастополя і знов повернув до Одеси...

Малюнок 8. Трек ракетного фрегата Королівських ВМС Нідерландів HNLMS Evertsen (F 805)
Джерело: [marinetraffic.com](https://www.marinetraffic.com)

На наступному малюнку нижче – трек ракетного есмінця Королівських ВМС Великої Британії **HMS Defender (D 36)**. Згідно треку він також вийшов з Одеси 18.06.2021 о 23:28, разом с фрегатом Evertsen (F 805), і теж

дійшов до... Севастополя. Правда чомусь хакери, що створили цей віртуальний рейс, не змогли відобразити обидва кораблі поблизу Севастополя водночас.

Малюнок 9. Трек ракетного есмінця Королівських ВМС Великої Британії HMS Defender (D 36).
Джерело: [marinetraffic.com](https://www.marinetraffic.com)

У ФОКУСІ: БЕЗПЕКОВІ ПИТАННЯ

На наступному фото нижче (зроблено з веб-камери, яка працює онлайн) – можна було впев-

нитися, що насправді в цей період часу обидва кораблі спокійно стоять в Одеському порті...

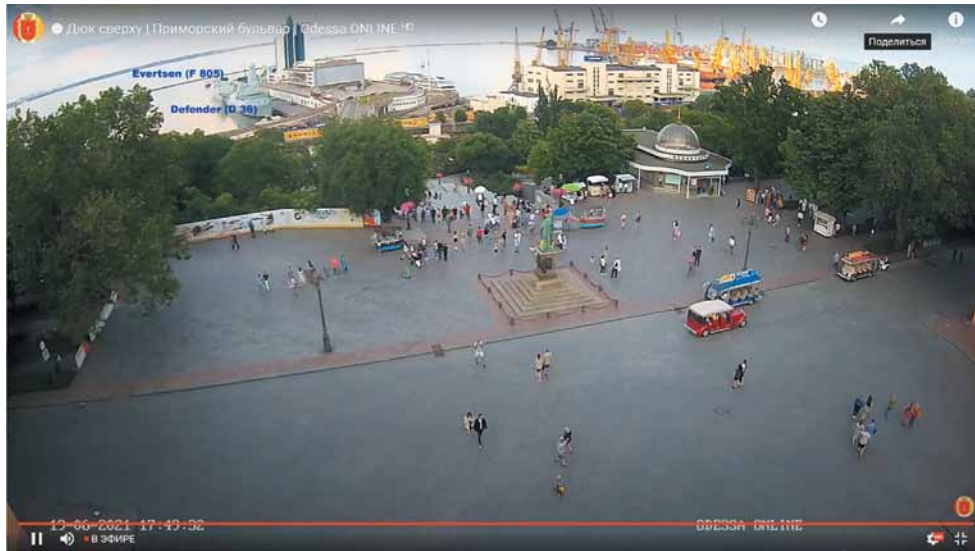
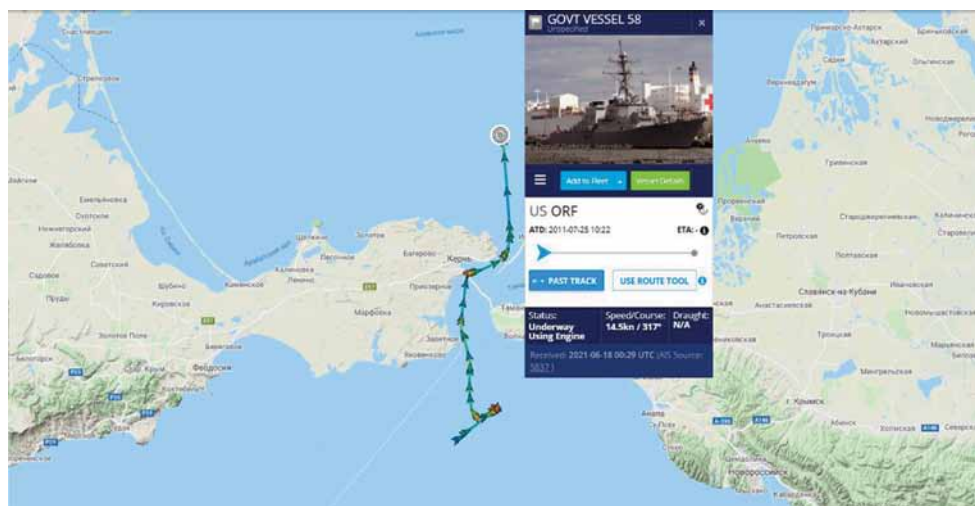

Фото 10. Свідчення перебування в Одеському порті 18.06.2021 ракетного есмінця Королівських ВМС Великої Британії HMS Defender та ракетного фрегата Королівських ВМС Нідерландів HNLMS Evertsen. Знімок з онлайн веб-камери.

Зовсім не дивно було в той самий час побачити, що в результаті застосування тієї ж комп'ютерної технології американський ракетний есмінець **USS Laboon (DDG 58)** вночі з 18

на 19.06.21 пройшов Керченською протокою під мостом до Азовського моря... (див. малюнок 11 нижче):

Малюнок 11. Фейкові дані із застосуванням спуфінгу про те, що американський ракетний есмінець USS Laboon (DDG 58) вночі з 18 на 19.06.21 пройшов Керченською протокою під мостом до Азовського моря

Ця технологія (фахівцям вона відома) називається GPS-спуфінг. Тобто штучно створені сигнали, які фальшують реальне положення корабля.

Ми й наші колеги фіксуємо подібні речі з 2017 року – в Чорному та Азовському морі. Дивишся на карту з динамічними позначками і бачиш,

що судно йде по суші, біля Ростова... Наприклад, у червні 2017 року біля двадцяти суден в Чорному морі поскаржилися на аномалії GPS, що показують, що судна переміщуються зовсім не там, де їх фактичне місце.

Аномалії GPS спостерігалися, наприклад, на Чорноморському узбережжі РФ навколо пала-

У ФОКУСІ: БЕЗПЕКОВІ ПИТАННЯ

цу Путіна в Сочі. Були інциденти, пов'язані зі спуфінгом російського GPS, в Норвегії під час навчань НАТО, які призвели до зіткнення кораблів, спуфінг з Сирії з боку російських військових, що торкнувся аеропорту в Тель-Авіві.

Зауважимо, що за дві доби до цього – **16.06.2021** – одне з російських ЗМІ повідомило про «наміри» корабля 6-го флоту США пройти під Керченським мостом:

Фото 12. Завчасне повідомлення прокремлівських пропагандистських ЗМІ «наміри» корабля 6-го флоту США пройти під Керченським мостом

Останній приклад застосування GPS-спуфінгу був зафіксований вночі з 29 на 30.06.2021. Згідно з фальшивим сигналом AIC ракетний есмінець 6-го флоту США USS Ross (DDG-71) разом з ракетним катером ВМС України «Прилуки» (U153) пройшли поруч з Севастополем – див. карту нижче (малюнок 13).

Малюнок 13. Приклад застосування GPS-спуфінгу в ніч з 29 на 30.06.2021

Можна здогадатися, що в цей самий час США USS Ross (DDG-71) насправді знаходився в порту Одеси – див. нижче фото з веб-камери:

Фото 14. Фіксація веб-камерою справжнього місцеперебування американського корабля USS Ross (DDG-71)

3.4. Невіртуальний інцидент з ракетним есмінцем Королівських ВМС Великої Британії HMS Defender (D 36)

Почнемо з того, що РФ офіційно попередила, що під час навчань Sea Breeze 2021 будуть «незумисні» інциденти. Розпочало це 22.06.2021 посольство Російської Федерації в Сполучених Штатах Америки в своєму акаунті в Твіттері.

Фото 15. Скрін попередження Посольства РФ в США в Twitter.

У ФОКУСІ: БЕЗПЕКОВІ ПИТАННЯ

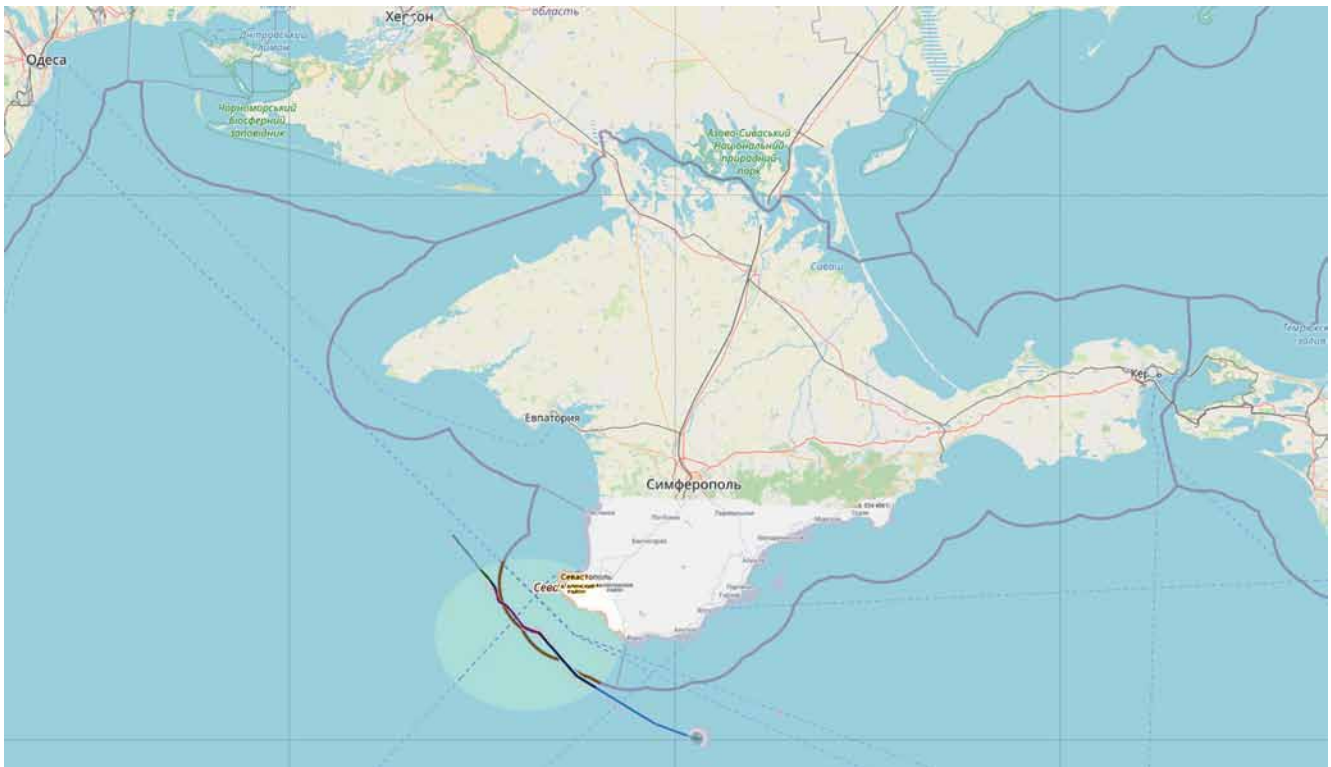
Але вже вранці наступного дня – 23.06.2021 – цю тему підхопив не хто інший як провідна інформаційна агенція РФ ...

Фото 16. Скрін повідомлення російського інформаційного агентства на основі попередження Посольства РФ в США.

Звісно, що інциденти не забарилися. В той же день – 23.06.2021 – російські кораблі намагалися заважати мирному проходу ракетного есмінця Королівських ВМС Великої Британії HMS Defender (D 36) традиційним міжна-

родним маршрутом з Одеси до грузинського порту Батумі. Цей коридор «зрізає» частину 12-мильної зони біля узбережжя окупованого Кримського півострову поблизу Севастополя (див нижче малюнок 17).

Малюнок 17. Схематичне позначення традиційного міжнародного маршруту з Одеси до грузинського порту Батумі.

Цей міжнародний маршрут проходу не змінювався ще з радянських часів, він нанесений на всі морські карти. І він дійсно, як кажуть експерти,

на три милі заходить в глиб 12-мильної зони (територіального моря або територіальних вод України біля Криму).

При цьому проходженні патрульний корвет Чорноморського флоту Російської Федерації «Павел Державин», бортовий номер 363, попередив Defender, щоб той заради власної безпеки змінив курс. На це британський есмінець відповів, що він повідомлення прийняв і йде своїм курсом за призначенням.

Попри попередження про можливий обстріл та постріли, що відчувалися на відстані в сусідньому районі Чорного моря, де РФ проводила свої навчання, а також попри численні (до 20 разів) обльоти, британський есмінець HMS Defender (D 36), не змінив курсу.

Зрештою виявилось, що дії HMS Defender (D 36) можна трактувати як операцію з підтримки свободи судноплавства (FONOP) – тобто реагування на оперативні виклики проти надмірних морських претензій, за допомогою яких демонструється опір провідних держав надмірним морським претензіями.

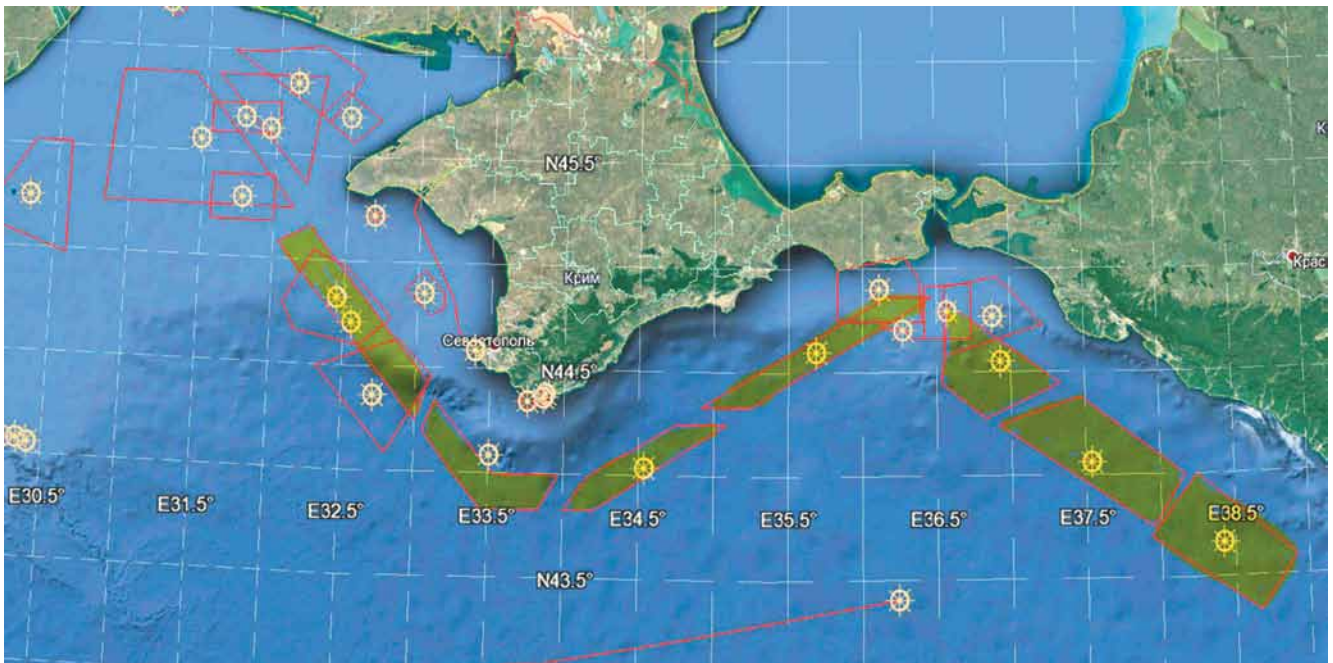
3.5. Ще один невіртуальний інцидент – з ракетним фрегатом Королівських ВМС Нідерландів HNLMS Evertsen (F 805)

Наступного дня – 24.06.2021 – під час перебування в Чорному морі ракетного фрегата Королівських ВМС Нідерландів HNLMS Evertsen (F 805) російські літаки створили небезпечну ситуацію біля цього корабля.

«Озброєні російські військові літаки спровокували небезпечну ситуацію в Чорному морі біля HNLMS Evertsen минулого четверга. Літак неодноразово пролітав на небезпечно низькій висоті над судном і поруч з ним, й виконував імітаційні атаки. Під час цих переслідувань HNLMS Evertsen перебував у міжнародних водах», – мовиться у повідомленні Міноборони Нідерландів від 29 червня 2021 року. Міністр оборони Нідерландів Анк Бейлевелд-Схоутен назвала дії Росії «безвідповідальними». «Evertsen має повне право там плисти. Немає виправдання таким агресивним діям, які без потреби збільшують ймовірність нещасних випадків», – зазначила вона, додавши, що влада обговорить це питання з Росією на дипломатичному рівні.

3.6. Нова російська технологія гібридної війни – «захисний бар'єр з фейкових навчань» навколо окупованого Кримського півострову

У вересні 2020 року РФ вперше перекрила майже весь морський периметр окупованого Кримського півострову за межами 12-мильної зони під приводом навчань. Ось так, наприклад, виглядала карта закритих районів Чорного моря 21 вересня 2020 року – відповідні райони помічено жовтим маркером (малюнок 18).

Малюнок 18. Карта закритих районів Чорного моря 21 вересня 2020 року

У ФОКУСІ: БЕЗПЕКОВІ ПИТАННЯ

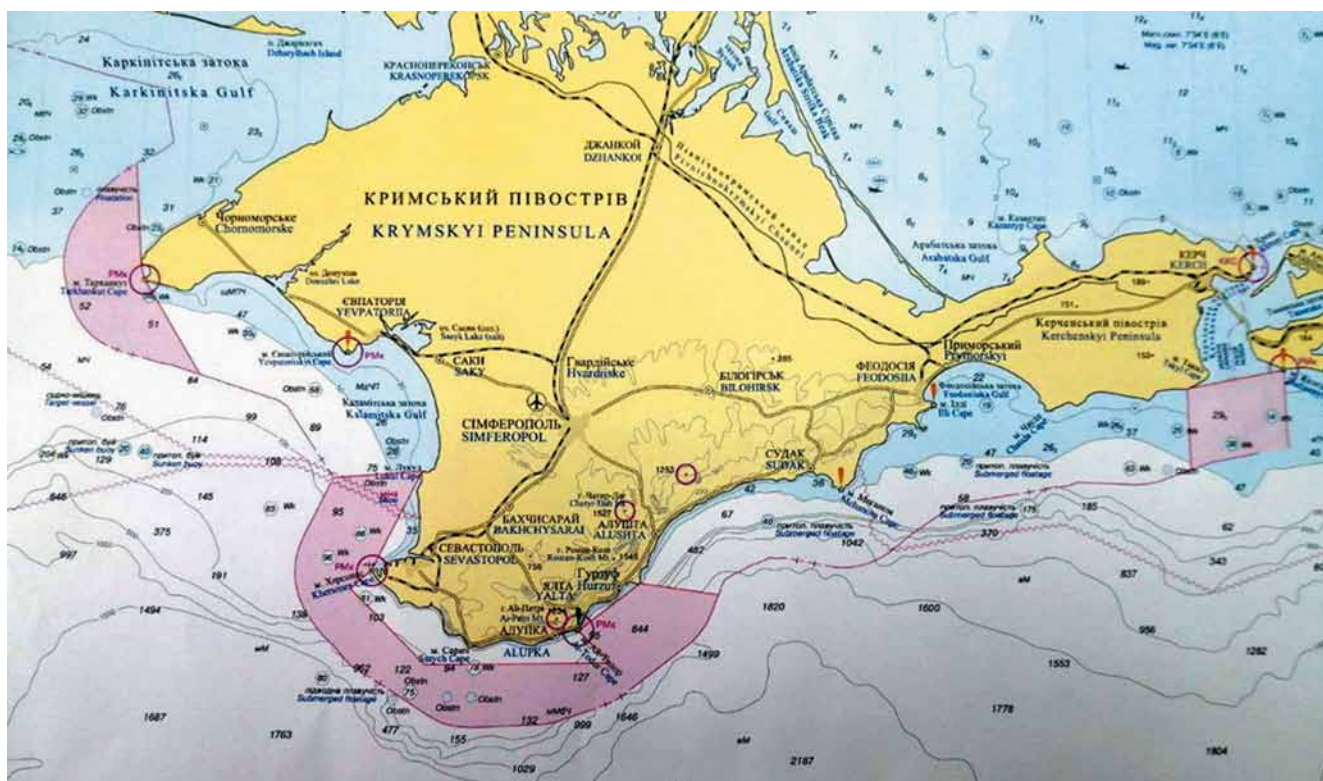
Закриття периметру Кримського півострова з боку РФ **безперервно тривало майже 3 місяці** – з 17 вересня до 09 грудня 2020 року. Вже невдовзі така технологія відновилася в період 15.01.2021 – 08.02.2021, а надалі 22.02.2021 – 12.03.2021. За календарними датами це, як правило, співпадало з перебуванням в Чорному морі кораблів нечорноморських країн НАТО – а саме, розвідувальних кораблів та сучасних ракетних есмінець та крейсерів.

РФ вже давно практикує перекриття великих районів Чорного моря. Але кожного разу вона просувається все далі і далі – і за розмірами районів, що перекриваються, і за тривалістю термінів перекриття, тобто випробовує реакцію на свої подальші кроки.

На цьому фоні ситуація з перекриттям великих районів Чорного моря в квітні 2021 на термін з 24.04.2021 (надалі «заднім числом» змінено на 16.04.2021) до 31.10.2021, тобто **більш ніж на 6 місяців** не є чимось дивним. Це просто наступний крок за тривалістю перекриття.

Карта перекривань спочатку мала такий вигляд (малюнок 19) – це закриті РФ райони Чорного моря, згідно з ПРИП* НОВОРОССИЙСК 152/21 (07.04.2021)., воно було опубліковано у випуску щотижневого бюлетеня №17/21 управління навігації та океанографії МО РФ.

*Довідка. ПРИП – аббревіатура від **ПРИБЕРЕЖНОГО Попередження** (англ. аналог Coastal Warning).

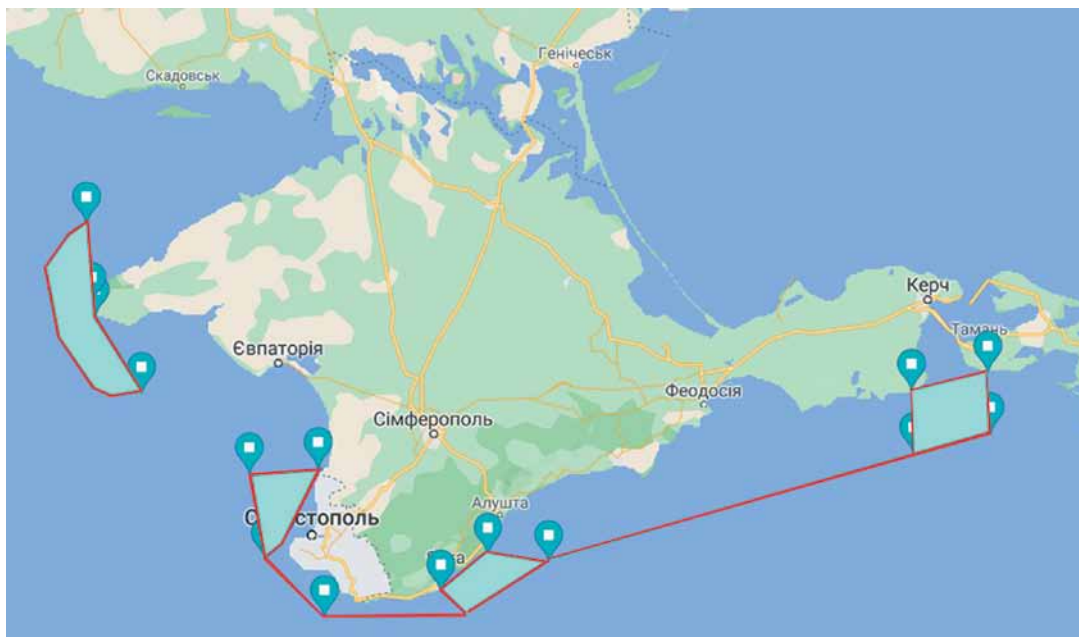
Малюнок 19. Закриті РФ райони Чорного моря, згідно з ПРИП* НОВОРОССИЙСК 152/21 (07.04.2021)

Головна особливість цього дійства – **вперше перекривається (поки лише для військових та інших державних суден) підходи до Керченської протоки**. Раніше там завжди залишали вільний коридор між закритими районами.

Декількома днями пізніше МО РФ скасував ПРИП №152/21 (де в пункті Б були координати району, який перекривав підходи до Керченської протоки) і на заміну видало новий ПРИП №169/21. В ньому координати закритого райо-

ну перед Керченською протокою залишилися ті ж самі, що і були. Змінилася конфігурація закритих районів біля Севастополя – в РФ згадали, що перекривати традиційні міжнародні морські маршрути, що проходять поблизу Севастополя, небажано... Карта перекриття районів тепер виглядає так:

У ФОКУСІ: БЕЗПЕКОВІ ПИТАННЯ

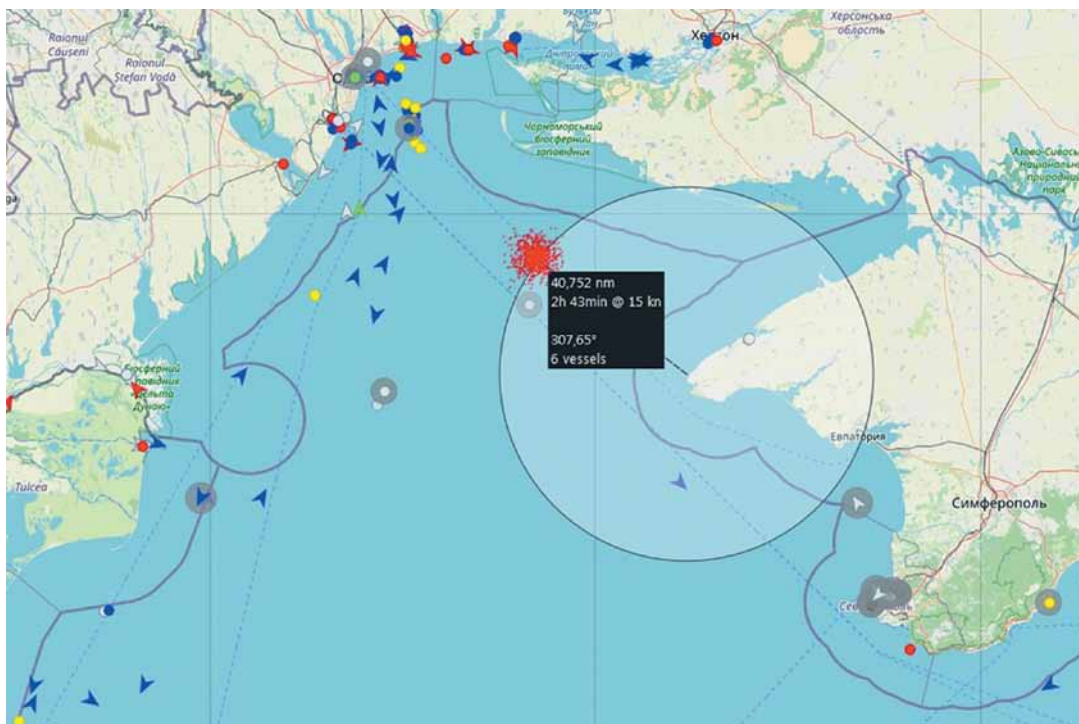
Малюнок 20. Карта перекриття районів МО РФ в квітні 2021 року.

Крім того, якщо в ПРИП №152 / 21 термін початку дії перекриття був 24.04.2021, то в новому ПРИП №169 / 21 – 16.04.2021 (заднім числом). Термін закінчення не змінився – 31.10.2021.

Таким чином, РФ вносить хаос в міжнародну систему, що покликана забезпечити безпеку судноплавства і поступово стверджується в

своїх намірах – перетворити Чорне море на російське озеро».

3.7. Затримання українських рибалок з Очакова в Чорному морі між Кримом та Одесою Береговою охороною РФ 20.04.2021

Малюнок 21. Фіолетова лінія на карті – 12-мильна зона (територіальне море України) 20.04.2021 в 40 милях на північний захід від мису Тарханкут (або в 50 милях від Одеси) Берегова охорона ФСБ РФ затримала український рибальський катер «ЯОД-2483» (з Очакова).

Російське повідомлення: «Граждане добывали камбалу-калкан в экономической зоне (!!) Российской Федерации. 21 апреля суд признал вину капитана задержанного судна. Злоумышленник получил штраф в размере 257 тысяч рублей. Кроме этого, у браконьеров конфисковали сети...». Катер був приведений до окупованого Криму в Чорноморськ. Після штрафу рибалок відпустили.

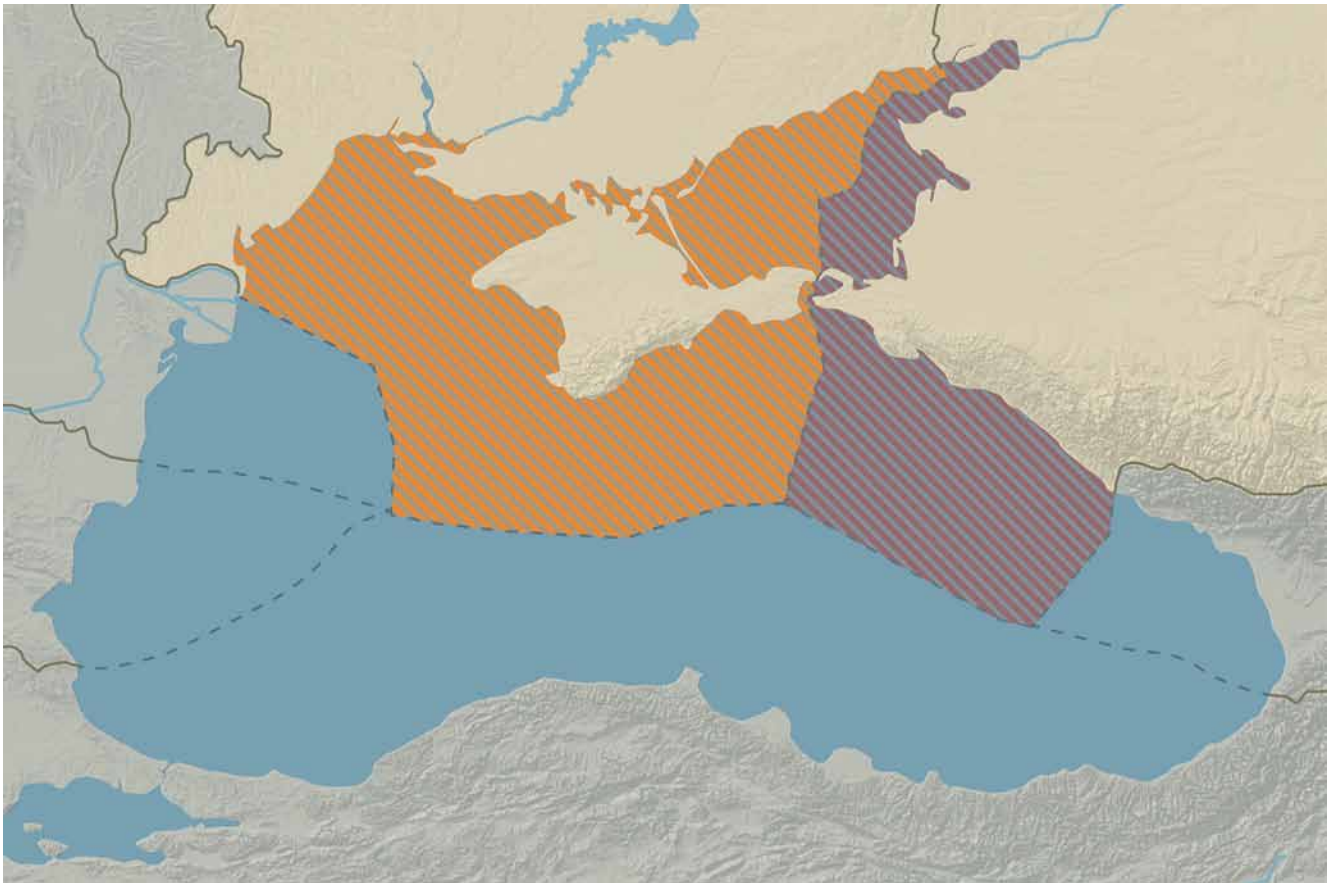
3.8. Претензії РФ на частину ВМЕЗ України, що прилягає до окупованого Кримського півострову

Зауважимо, що випадок із затриманням рибалок, про який йшлося вище, не є унікальним.

Унікальним є те, що **РФ все частіше публічно називає район Чорного моря, де затримали рибалок, «виключною морською економічною зоною РФ».**

Але мова йде не тільки про рибалок – саме такі «аргументи» є основою перекриття районів Чорного моря під приводом військових навчань, намагання завадити свободному проходу кораблів та суден поблизу окупованого Кримського півострову, видобування газу на захоплених навесні 2014 року українських морських платформ на шельфі Чорного моря.

Ось так виглядає карта виключних морських економічних зон в Чорному морі:

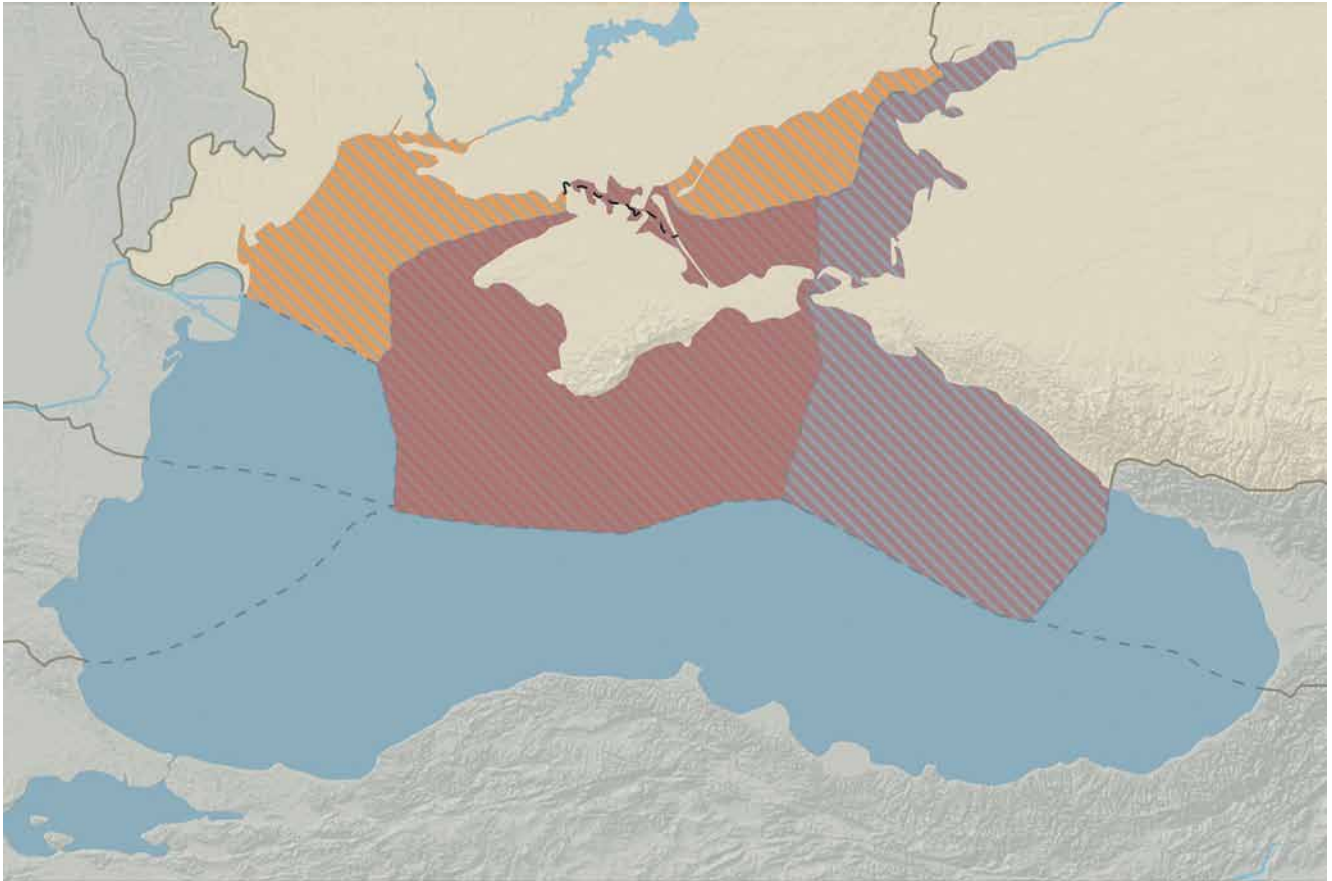

Малюнок 22. Карта виключних морських економічних зон в Чорному морі

Джерело: Lamont-Doherty Earth Observatory of Columbia University, <https://www.nytimes.com/2014/05/18/world/europe/in-taking-crimea-putin-gains-a-sea-of-fuel-reserves.html>

А ось такі претензії на ВМЕЗ все голосніше висуває РФ своїми фактичними діями після окупації Кримського півострову – малюнок 23 нижче. При цьому вона користується тим, що протягом 30 років після розпаду СРСР сама ж блокувала та затягувала перемовини про вста-

новлення сухопутних та морських кордонів з Україною. Україна має унормовані морські кордони ВМЕЗ з Румунією та Туреччиною, але не має з РФ.

Малюнок 23. Претензії на ВМЕЗ, які висуває РФ своїми фактичними діями після окупації Кримського півострову

4. Прогноз розвитку подій в Чорному та Азовському морях

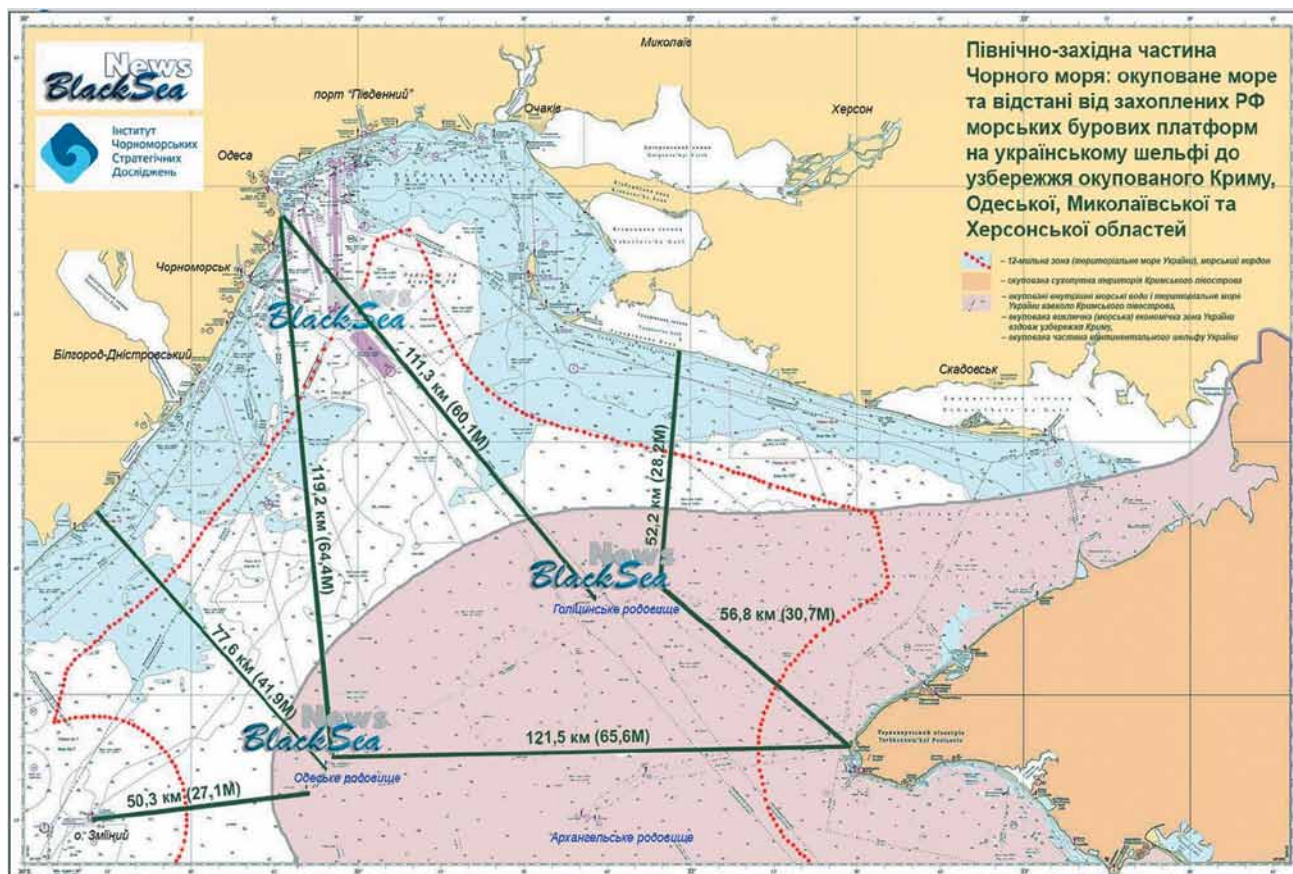
Претензії РФ на українське територіальне море та виключну морську економічну зону (ВМЕЗ) можуть бути і будуть більш значними.

Експорт з українських портів Азовського моря складає лише 5-7% морського експорту України. Решта 95% експорту йдуть через порти Одеської області, Миколаєва та Херсона. Голо-

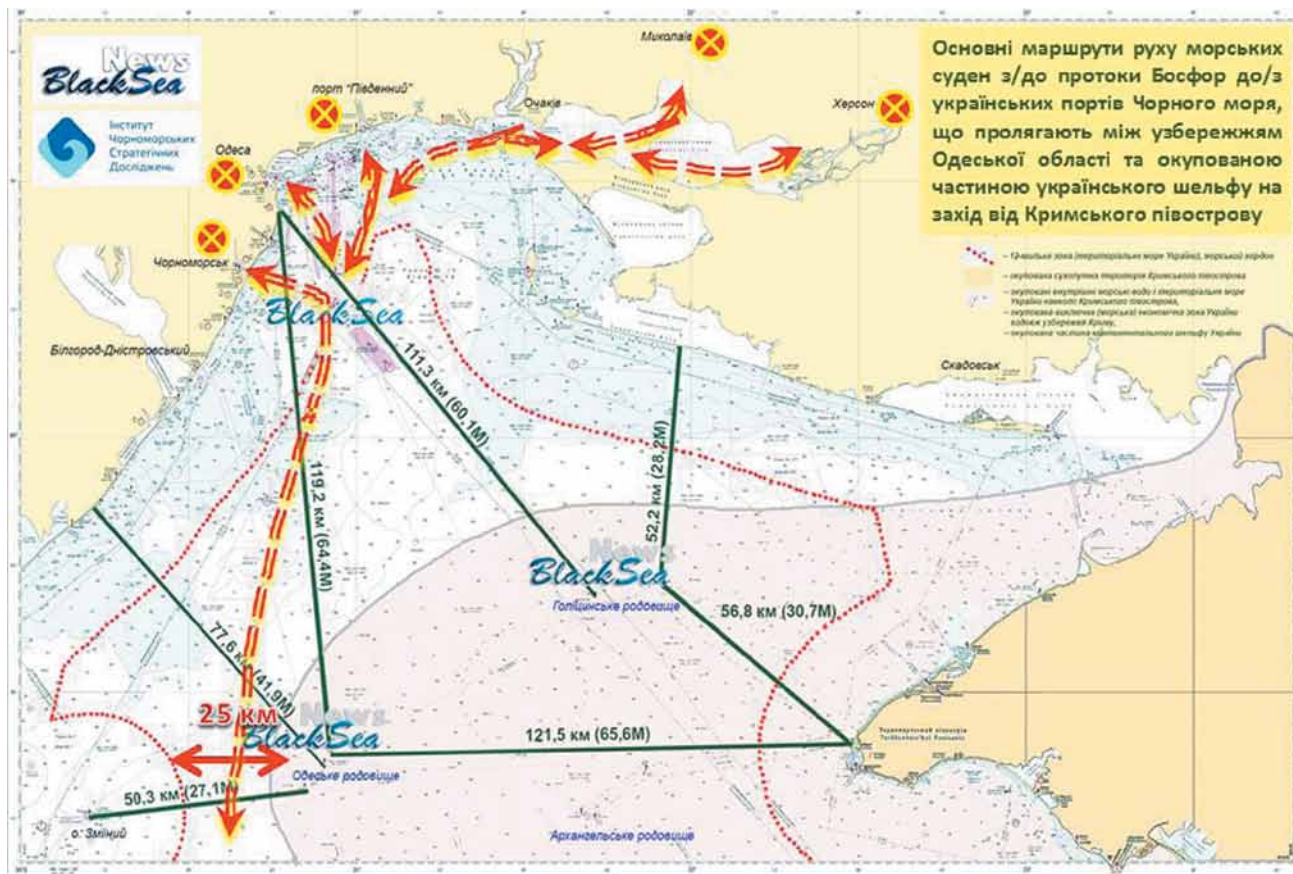
вні експортно-імпортні шляхи України знаходяться в Чорному морі й ведуть до/з Босфору.

А ось на Чорному морі – поруч з рекомендованими морськими шляхами з Одеси до Босфору та з Одеси до Батумі та турецьких портів Чорного моря – знаходяться захоплені Росією ще під час окупації Криму газові та нафтові бурові платформи на морському шельфі України (див карти нижче – малюнок 24,25).

У ФОКУСІ: БЕЗПЕКОВІ ПИТАННЯ

Малюнок 24.

Малюнок 25.

Виглядає абсолютно реальною ситуація, за якої військові кораблі РФ почнуть перевіряти комерційні судна, що йдуть з українських портів до Босфору повз захоплені українські газові та нафтові платформи на шельфі (які РФ вже давно вважає «своїми»), за «азовською легендою» – тобто на наявність диверсантів та вибухівки.

Тобто мова у найближчі часи буде все більше та голосніше йти про фіксацію Росією де-факто окупації українського шельфу Чорного моря майже до узбережжя Одеської області.

5. Що потрібно додатково зробити Україні разом з країнами НАТО та ЄС, щоб попередити загальну загрозу моря

5.1. Політика морського та військово-морського невизнання незаконної спроби анексії Кримського півострову та повзучої окупації Чорного та Азовського морів

Автори мають на увазі необхідність створити міжнародні правила в морській, військово-морській сфері, в тому числі в навігації та картографії, що розвивають та конкретизують Резолюцію ГА ООН від 27 березня 2014 року про невизнання незаконно зміненого РФ статусу Автономної Республіки Крим та міста Севастополя та утримання від дій, бездіяльності або кроків, які можна було б витлумачити як визнання такого зміненого статусу:

Йдеться, наприклад, про заборону на публікацію, поширення та демонстрацію в будь-якому вигляді географічних і навігаційних карт, в яких вказувалася б «приналежність» Кримського півострова Російській Федерації та відповідно – «приналежність» РФ ділянок Виключної Морської Економічної Зони (ВМЕЗ) України в Чорному морі та Азовському морі.

Крім того, це може включати відмову від обслуговування військових кораблів та допоміжних суден ВМФ РФ в портах країн НАТО та ЄС тощо.

5.2. Застосування оновленого «Кримсько-Азовського пакету санкцій»

- Запровадити міжнародні секторальні санкції до всього російського суднобу-

дування – за роботу підприємств цих галузей по випуску військової продукції та озброєння на захоплених українських заводах в окупованому Криму³, а також за організацію та участь в обслуговуванні кораблів та ракетних систем Чорноморського флоту на захоплених українських заводах Криму.

- Запровадити міжнародні санкції до тих російських судновласників, страховиків і класифікаційних товариств, які забезпечували діяльність морських суден, що здійснювали візити до морських портів Кримського півострову в порушення санкцій.
- Ввести міжнародні санкції проти портів РФ в Азовському та Чорному морях. А саме – Порт Кавказ, Ростов-на-Дону, Темрюк, Азов та Новоросійськ. Санкції пропонується запровадити за перевезення з цих портів до окупованого Кримського півострову.

Цей пакет санкцій може включати: 1) заборону будь-яких видів обслуговування торговельних суден, що прямують з названих вище портів, в портах України та країн ЄС, США, Британської Співдружності та інших країн (за винятком надзвичайних ситуацій та катастроф); 2) заборону організації рейсів до цих портів з портів України та країн ЄС, США, Британської Співдружності та інших країн; 3) заборону прийняття / спрямування в портах України та країн ЄС, США, Британської Співдружності та інших країн морських вантажів, що були або плануються до рейдової перевалки на рейді «Порту Кавказ» (transshipment).

5.3. «Пакет дій по стримуванню агресії РФ на Чорному морі»⁴

- Підтримати Україну у встановленні в примусовому порядку через ООН морського кордону з Росією в Чорному та

³ В цій роботі «засвітилися» майже 150 оборонних та інших заводів РФ від Калінінграда до Владивостока (переважно суднобудівельних та приладобудівельних), абсолютна більшість з них – не під санкціями.

⁴ При розробці пропозицій, крім доробку авторів, використані роботи експертів Морської експертної платформи.

У ФОКУСІ: БЕЗПЕКОВІ ПИТАННЯ

Азовському морях і Керченський протоці та розмежування морських просторів з Росією на підставі Конвенції ООН з морського права.

- Створити в перспективі район A2/AD (anti-access and area denial) в районі військово-морська база Девеселу, Румунія – військово-морська база Одеса, Україна таким чином, щоб він захищав морський та повітряний простір в районі чорноморського узбережжя України, Болгарії та Румунії та гарантував єдиний шлях для торговельного судноплавства в чорноморські порти України, непідконтрольний Росії.
- Запровадити постійне (365 днів на рік) військово-морське та повітряне патрулювання основного маршруту торговельних суден в Чорному морі з протоки Босфор в загальному напрямку Одеси, включаючи акваторію Чорного моря від Дніпро-Бузького лиману (Очаків) до дельти Дунаю (Вілково) та зону захоплених Росією в 2014 році газових та газоконденсатних родовищ у ВМЕЗ України;
- посилити для цього кількість кораблів ВМС країн НАТО на чергуванні у Чорному морі.
- Створити для цього в Чорному морі спільний військово-морський формат «НАТО, включаючи чорноморські країни-члени Альянсу, та країни-партнери (Україна та Грузія)» для регулярного патрулювання в Чорному морі з метою забезпечення свободи судноплавства.
- Ініціювати міжнародне розслідування GPS-спуфінгу в зоні Чорного моря, що здійснюється російською стороною.
- Підтримати Україну при ініціюванні нею в міжнародних організаціях (ІМО, ІКАО, ФАО, Всесвітній союз електрозв'язку, Рада Європи, ЄС), судах (МТМП, ЄСПЛ) та арбітражах відповідних рішення та моніторингу з приводу порушень свободи судноплавства з боку РФ в Чорному та Азовському морях. Зокрема це може стосуватися обмеження судноплавства, рибальства, масових зловживань перекриттям морських ділянок під приводом військових навчань з використанням міжнародної системи морських навігаційних попереджень про небезпеку NAVTEX тощо.
- Ініціювати міжнародне розслідування використання Криму як військово-морської бази для агресії РФ у Сирії, Лівії тощо.

Ніка ЧИТАДЗЕ

*Професор Міжнародного Чорноморського університету
Директор Центру міжнародних досліджень*

Регіональні підходи НАТО до протиракетної оборони у вимірі безпеки Чорного моря

In paper, regional approaches within the Black Sea security dimension are reviewed. The paper focuses on the main difficulties and opportunities in the context of NATO's missile defense. The key approaches and characteristics of regional policy in the NATO Black Sea security are discussed. It also discusses how those and especially states with strategic strike forces and weapons of mass destruction should act to ensure global security.

Проблема посилення міжнародної безпеки стала більш актуальною після Другої Світової Війни, коли розробка та розповсюдження зброї масового знищення створили нові загрози для людства. На тлі встановлення нового світового порядку роль та місце безпеки у розвитку міжнародної системи надалі збільшуються. Міжнародна політична система та міжнародна система безпеки 21 століття характеризуються концепцією, описаною теорією комплексної взаємозалежності.

Вступ

На тлі викликів сучасного світу та геополітичних змін, коли більш актуальним є існування стратегічного наступального озброєння та зброї масового ураження, роль і функція Євроатлантичного Альянсу у сфері світової безпеки стає надзвичайно важливою. Первинною метою Політичного партнерства НАТО було знищення бар'єру між країнами та досягнення безпеки завдяки діалогу та співпраці. Наразі цілі Альянсу стали набагато амбітнішими, оскільки країни-партнери співпрацюють з НАТО для розв'язання проблем безпеки 21 століття. Ці проблеми включають тероризм, розповсюдженням зброї масового ураження та неспроможні держави.

Проблеми безпеки набувають особливої актуальності в епоху глобалізації, коли економізація, демократизація та інформатизація зумовлюють безпрецедентні можливості розвитку, але водночас збільшують вразливість системи міжнародних відносин до таких викликів, як тероризм та застосування зброї масового знищення. Пошуки шляхів забезпечення безпеки державами проявляються в обороні чи нападі, обережній позиції щодо більшої сили та нейтралітету. Це коло визначається реалістами як «безпекова дилема».

Концепція протиракетної оборони

Протиракетна оборона відіграє важливу роль у стратегічному моделюванні ядерної війни. Вона включає різноманітні системи та їх складові, покликані забезпечити територіальну безпеку держави та водночас захистити стратегічно важливі об'єкти від ракетного удару. На ранніх етапах холодної війни, коли напруженість ядерних відносин між Сполученими Штатами та Радянським Союзом загострилася, виникла потреба у розробці нових моделей безпеки, що могли зменшити таку напруженість. Сторони розгортали ядерну зброю і водночас системи та комплекси протиракетної оборони, а також системи оборони проти балістичних ракет. Важливим фактором під час холодної війни стало впровадження політики розрядки, покликаної «розрядити міжнародну напруженість». У зв'язку з цим Договір про обмеження стратегічних наступальних озброєнь (ОСО І) 1972 р. також визначив необхідність обмеження кількості стратегічних носіїв.

Договір ОСО І впровадив обмеження на стратегічну ядерну зброю за «формулою істотної еквівалентності»: оскільки Сполучені Штати мали технологічну перевагу та були здатні розмістити більше однієї атомної бомби на одній ракеті, Радянський Союз отримав право воло-

Фото 1. Річард Ніксон (ліворуч) і Леонід Брежнєв підписують договір ОСО-І, Москва, 26 травня 1972 року
© AP Photo

діти більшою кількістю носіїв. Ідея полягала в запровадженні кількісного обмеження для обох сторін та забезпеченні стримування ядерного озброєння. ОСО І значною мірою обмежив і розгортання систем протиракетної оборони (ПРО), що сприяло стабілізації: якби одна сторона знала, що має потенціал захисту від ядерного удару, гарантоване взаємне знищення було б в першу чергу забезпечене цією стороною. Ядерний удар був би більш імовірним (Джен-тлсон, 2015 р.). Попри посилення політики розрядки, кілька проблем завадили її повній реалізації. А після вторгнення Радянського Союзу в Афганістан у 1979 році політика розрядки на решті зійшла нанівець.

Протиракетна оборона визначається як сукупність сил та засобів, а також заходів і бойових дій для відбиття ракетно-ядерного удару противника шляхом пошкодження його балістичних ракет або боєзарядів на траєкторіях їх польоту (Протиракетна оборона, 2018 р.).

До складу систем протиракетної оборони входять:

- Засоби виявлення балістичних ракет (балістичних боєзарядів), систем протиракетної оборони різної дальності;

- Комплекс обчислювальних засобів;
- Засоби передачі інформації.

Системи протиракетної оборони, залежно від призначення, можуть бути

– територіальними – для оборони всієї країни;
– зональними – для оборони великих територій;
Об’єктними – важливими для оборони адміністративних, промислових і військових об’єктів – використовуваними для захисту від оперативно-стратегічних балістичних ракет (міжконтинентальних, балістичних ракет, запущених з підводних човнів, балістичних ракет середньої дальності) та нестратегічних (тактичних) – для захисту від балістичних ракет середньої дальності, оперативно-тактичних і тактичних ракет (протиракетних боєзарядів) (Протиракетна оборона, 2018 р.)

Важливо детальніше зупинитися на балістичних ракетах, щоб краще зрозуміти, з чим ми маємо справу. На відміну від крилатих ракет, балістичні ракети не мають спеціальних аеродинамічних поверхонь для створення підйімальної сили під час польоту в атмосфері. Вони поділяються на керовані та некеровані,

одно- та багатоступеневі. Такі ракети використовуються для ведення бою, оснащення ракетоносіїв, балістичних досліджень тощо. Бойові балістичні ракетні комплекси включають наземні ракетні комплекси та ракетні комплекси підводних човнів. Балістична ракета з дальністю польоту понад 6500 км називається міжконтинентальною. Першою бойовою балістичною ракетою вважається німецька FAU-2 (Балістичні ракети, 2020 р.). Міжконтинентальна балістична ракета (МБР) - зброя великої дальності (понад 5500 км), традиційно призначена для доставлення ядерних боєзарядів на територію противника. Завдяки дальності та руйнівній силі міжконтинентальні балістичні ракети були б найбільш руйнівною силою у повномасштабній ядерній війні (Міжконтинентальні балістичні ракети, 2020 р.)

Ядерна зброя є ключовим компонентом загальних потужностей стримування та оборони НАТО, поряд із традиційними силами та засобами протиракетної оборони. НАТО віддане принципам контролю озброєнь та впроваджує політику скорочення та запобігання розповсюдженню озброєння. Проте, допоки існує ядерна зброя, НАТО залишатиметься ядерним альянсом. Надійний потенціал стримування та оборони, ядерне, традиційне та протиракетне озброєння залишаються ключовим стовпом, ключовим елементом загальної стратегії НАТО у запобіганні конфліктам та війнам. Довіра до ядерних сил НАТО має вирішальне значення, тому безпека, боєготовність та ефективність цих сил постійно оцінюються з точки зору технологічного та геостратегічного розвитку.

Для кращого розуміння проблеми, важливо з'ясувати, як саме працюють протиракетні системи, які вони бувають і яке їх призначення. Роздільна головна частина з блоками індивідуального наведення (РГЧ ІН) — тип головної частини балістичних ракет з двома або більше бойовими блоками, що дозволяє уразити одночасно кілька цілей. Вона відрізняється від балістичних ракет, які мають моноблочну боеголовку. Боеголовки розташовані на передній частині балістичної ракети, яку також називають «автобусом» (Геоармада, 2013 р.)

Балістичні ракети з окремими бойовими блоками мають такі переваги:

1 . Балістична ракета здатна принести більше шкоди, ніж користі. Відомо, що через затухання вибухової хвилі на великих відстанях кілька малих боеголовок можуть завдати більше шкоди, ніж одна боеголовка загальної потужності. У цьому відношенні вона нагадує комплексні системи.

2 . Якщо балістична ракета несе одну боеголовку, то для ураження кожної іншої цілі необхідна нова балістична ракета. У випадку ж РГЧ ІН на одному з етапів польоту балістичної ракети боеголовки розводяться для ураження різних цілей.

3 . Знижує ефективність протибалістичних ракет, які діють проти однієї боеголовки. Також можливе використання приманок ворожих боеголовок у поєднанні із «справжніми» боеголовками, що знижує ефективність протибалістичних ракет (Геоармада, 2013 р.)

Першою у світі РГЧ ІН була Minuteman III, розроблена Сполученими Штатами в 1970 році. Принцип роботи — пусковий двигун РГЧ ІН виводить АБР (автоматичний блок розподілення) у фазу суборбітального польоту. Після фази пуску АБР виконує маневрування за допомогою малих ракетних двигунів та комп'ютеризованих інерційних навігаційних систем. АБР, оснащений власним двигуном, виходить на розраховану траєкторію першого блоку та «відстрілює» його. Потім він маневрує й виходить на нову траєкторію, розганяється і відокремлює другий блок. Далі процедура повторюється.

Точні технічні параметри є таємною інформацією для запобігання використанню цієї технології ворогом. Деякі ракетні системи, наприклад британська Chaveline, можуть випускати боеголовки-приманки, щоб ввести в оману радары та протибалістичні ракетні системи. Точність також важлива. Точне попадання в ціль може зменшити кількість боеголовок, необхідних для її ураження. Точність виражається через при-

близьке відхилення кола, радіус якого збігається з радіусом кола, в якому боєголовка має 50% шанс влучення за умови її спрямування до центру такого кола. Для балістичних ракет Trident II та Peacekeeper розрахункове відхилення становить 90-100 метрів (Геоармада, 2013 р.)

Таким чином, якщо увага світової спільноти зосереджується на протидії «новим» загрозам, цього разу в ширшому, багатогранному форматі, створюються передумови для активізації «старих» загроз у вигляді ядерної, ракетної та космічної зброї. Створення нової системи міжнародної безпеки багато в чому залежатиме від спроможності світової спільноти домовитися про інноваційні підходи, про перехід від класичної моделі «двостороннього гарантованого знищення» до «взаємно гарантованої безпеки» (Гвенетадзе, 2017 р.)

Протиракетна оборона – це комплекс озброєнь, призначених для перехоплення та знищення балістичних ракет та їх основних частин. За призначенням системи протиракетної оборони традиційно поділяють на

1. Стратегічні – використовувані для протидії міжконтинентальним балістичним ракетами (стратегічна протиракетна оборона) та

2. Системи театру військових дій (протиракетна оборона театру військових дій). Останнім часом сформувалася регіональна архітектура протиракетної оборони, яка має параметри театру військових дій, але водночас може виконувати функції стратегічної протиракетної оборони, як однієї із її складових (Гвенетадзе, 2017).

В цьому випадку ми повинні враховувати плани ведення бойових дій для розуміння кращих шляхів нейтралізації противника та отримання переваг. Попереджувальний удар, або просто перший удар, у ядерній стратегії називається превентивним ударом ядерною зброєю. Здатність завдати удару першою — це здатність держави перемогти іншу ядерну державу, знищивши її арсенал мірою подальшої неможливості такої держави вести війну. У випадку контратаки, сила такої держави буде невеликою, оскільки під час атаки необхідно знищити найбільші стратегічні об'єкти країни. Перевага надається системам наведення між-

континентальних балістичних ракет, пусковим установкам мінних полів, аеродромам стратегічних бомбардувальників та портам базування підводних човнів, оснащених балістичними ракетами. Ця стратегія називається стратегією сили протидії. Міжконтинентальні балістичні ракети з індивідуальними боєголовками вважаються ефективними засобами першого удару (Геоармада, 2013 р.)

Перші удари:

1) Другий удар – здатність країни самостійно відповісти на ядерний удар іншим сильним ядерним ударом. Для цього країна не повинна дозволити нападнику знищити всю свою ядерну зброю.

2) Збільшення кількості атомних підводних човнів, оснащених балістичними ракетами. Підводні човни дуже мобільні та мають практично необмежений діапазон дії. Малоймовірно, що країна, яка планує ядерний удар, зможе виявити та знешкодити підводні човни, оснащені всіма балістичними ракетами противника.

3) Можливе подальше посилення міжконтинентальних наземних балістичних ракетних комплексів, пускових ракетних шахт. Жодна з пускових ракетних шахт не витримує прямого удару ядерної зброї, хоча, у випадку достатнього укріплення та опосередкованого ураження, вона може вистояти.

4) Балістичні ракети також можуть бути встановлені на транспортних засобах, наприклад, на платформах транспортування ракет. Можливість змінювати локації, що ускладнює їх знищення противником (Геоармада, 2013 р.)

Необхідність створення національної системи протиракетної оборони була оголошена адміністрацією Джорджа Буша-молодшого, та, своєю чергою, спровокована терористичними атаками 11 вересня 2001 року. Стаття 15 Договору про протиракетну оборону є повідомленням Дж. Буша (старшого) світовій спільноті про необхідність її створення. В січні 2002 р. США розпочали нову програму протиракетної оборони. Створення системи протиракетної обо-

рони мало на меті захистити не лише США, а і їх союзників та сили держави за кордоном.

Ця система передбачала побудову великомасштабної системи протиракетної оборони із космічними ешелонами для захисту не лише США, а й союзників та військових сил США за кордоном. Для цього планувалося перехоплення балістичних ракет та відсіч бойових блоків на будь-якій відстані траєкторії польоту. Якщо раніше основним завданням було перехоплення бойових блоків балістичної ракети на середині траєкторії польоту, то тепер було окреслено нове основне завдання — перехоплення балістичної ракети на активній ділянці польоту (фаза запуску) та наближення до бойових блоків цілей. Системи протиракетної оборони були розроблені для включення території потенційного противника, з якої може бути запущена ракета. Справа стосувалася не лише надводних, а й військово-морських, повітряних та космічних баз. Пріоритет був наданий розгортанню та знищенню міжконтинентальних балістичних ракет, які могли бути запущені на півночі, з території Кореї (Гвенетадзе, 2017 р.).

Зазначені вище дії роздратували Кремль. Офіційна Москва вважала, що політика НАТО перешкодить реалізації імперіалістичних амбіцій Росії. Наприклад, розміщення протиракетних систем у Європі призведе до політичної незалежності європейських держав і європейських лідерів, що саме по собі зменшить вплив Кремля в кількох країнах.

Західні експерти сперечалися з Росією, стверджуючи, що протиракетні комплекси, що базуються у Третьому позиційному районі, не становлять загрози для Росії, і навіть у разі застосування, не зможуть досягти російських міжконтинентальних балістичних ракетних комплексів у Поволжі. Проте, попри наведені аргументи, Росія знову обрала агресивну політику, що само по собі призвело до напруження взаємовідносин між Росією та США, Росією та НАТО.

Тимчасове покращення російсько-американських відносин стало результатом політики перезавантаження адміністрації Обама, що призвело до відмови США від розміщення стратегічних протиракетних систем у Чехії та

Польщі, а також зміни підходів до європейського сегмента систем ПРО.

На думку експертів, удосконалення протиракетних систем має різні можливі наслідки. А саме, на хвилі знищення наступальних балістичних ракет комплекси протиракетної оборони можуть знищити супутники розвідки. Вони також здатні знищити супутники, які забезпечують контроль над збройними силами засобами зв'язку з космічними ешелонами. Експерти також вважають, що створення інших засобів ураження в рамках цієї програми протиракетної оборони базується на нових фізичних принципах. Важливим фактором у контексті ядерної безпеки є новий супутник BeiDou-3, який запустив у космос Китай. Китай заявляє, що використовує супутник для створення власної навігаційної системи, яка дозволить приєднати до його програми незалежні та керовані балістичні ракети, таким чином уникаючи певних недоліків і коридорів системи GPS. Точкові удари в будь-якій точці землі стануть можливими. Слід зазначити, що сьогодні у світі існує всього 3 навігаційні системи. Це американська GPS, російська ГЛОНАСС та європейська Galileo. Четвертою стане китайська навігаційна система BeiDou. За словами китайського уряду, їхня навігаційна система запрацює у 2035 році та буде набагато потужнішою за GPS. Цей факт є важливим фактором для Китаю, як для цивільної, так і для військової промисловості, а також глобальної безпеки (Interpressnews, 2018 р.).

У 2010 році пройшли успішні випробування модифікованого лазерного пристрою на борту літака Boeing у США. Його було використано для запуску ракети малої дальності. Наразі говорять про зенітно-ракетні технології. Але успіх у цій галузі може означати можливість їх використання для наземних ударів з космосу в майбутньому. Ось чому пошук реальних компромісів і розв'язання проблем є важливими для майбутнього глобального та безпечного світу.

Boeing YAL-1 - це хімічний киснево-йодний лазер, потужність якого сягає одиниць мегават, встановлений на модифікованому носії Boeing 747-400F. Його основним призначенням було знищення тактичних балістичних ракет. Хімічний киснево-йодний лазер — це інфрачервоний хімічний лазер. Оскільки промінь інфра-

червоний, його неможливо побачити неозброєним оком. У 2007 році був проведений пробний постріл по повітряній цілі малопотужним лазером YAL-1. А у 2010 році було проведено випробування потужного лазера по ураженню цілі. Протягом наступного місяця було знищено дві тестові ракети. Фінансування програми було припинено у 2010 році, а проєкт — у 2011 році (Геоармада, 2012 р.)

Крім того, в рамках дослідження ми можемо поставити запитання про потенційні ризики, які несе в собі розвиток нових технологій, а також шляхи взаємодії в галузі міжнародної стратегічної стабільності та міжнародної політики. Чи може контроль над озброєннями включати нові технології? І чи можливий контроль над майбутнім стратегічним озброєнням? Контроль над озброєннями потенційно здатен скоротити ризики стратегічної стабільності, пов'язані з появою нових технологій в результаті включення динамізму в структуру контролю озброєнь. Зрештою, асиметричний контроль над озброєннями може відігравати позитивну роль у забезпеченні стратегічної стабільності, перетинаючи різні зони та відображаючи міжнародний характер конфліктів, а ця структура потенційно може бути використана в контексті нових та передових технологій, що виходять за межі гіперзвукових систем. Встановлення контролю над озброєннями може істотно скоротити ризики, але вимагає відновлення контролю над озброєннями, а також досягнення стратегічної стабільності, що дозволяє сміливо припускати, що у контроль стратегічних озброєнь є майбутнє. Спробуймо краще зрозуміти суть стратегічної стабільності – військово-стратегічної стабільності – стабільного стану міжнародних відносин на регіональному та глобальному рівнях, за якого держави (коаліції держав) не вдаються до військових засобів вирішення суперечок (Військова енциклопедія Грузії, 2021). Досягти стратегічної військової стабільності в сучасних міжнародних відносинах досить складно, але наявність ядерного арсеналу певною мірою стабілізує наявну напруженість і не допускає масштабних воєн між ядерними державами, в той час, як неядерні держави бояться ядерних ударів і руйнування, що призводить до виникнення агресії. Головну роль в цьому відіграє теорія балансу сил, за якого одна сторона отримує стратегічну перевагу, а інша сторона

повинна швидкими темпами наздоганяти та балансувати. Якщо ж вона зазнає невдачі, вона програє. У випадку з другим фактором все зрозуміло — коли одна сторона має домінуючу стратегічну силу, вона стає лідером та виносить на порядок денний політичну гру. Теорія балансу сил допомагає нам краще зрозуміти сутність та природу політики стратегічного стримування, необхідної на тлі ризиків сучасного світу.

Висвітлюючи кілька важливих питань Саміті НАТО у Варшаві 2016 року, Альянс визначив ключові загрози та виклики, з якими стикається НАТО, а також наголосив на загрозах, що насуваються. Основними викликами, які стояли перед НАТО, були загрози зі Сходу та Півдня, кібернетичні, терористичні та гібридні загрози як з боку державних, так і недержавних суб'єктів. Враховуючи наявні загрози, важливу роль відіграє припинення агресивної політики Росії. Водночас загрозами можна назвати безпекову ситуацію в Північній Африці та на Близькому Сході, а також вплив напруження в цих регіонах на безпеку держав-членів Альянсу.

В рамках політики стримування та оборони НАТО розробила стратегію зміцнення свого східного флангу. У Декларації Саміту НАТО зазначається, що Альянс здійснив значні кроки для посилення механізмів стримування та захисту. На підставі рішення, прийнятого лідерами НАТО на Саміті у Варшаві, Альянс розгорнув чотири військові підрозділи-батальйони в Польщі та країнах Балтії — Литві, Латвії, Естонії. Після цього відбулося розміщення систем протиракетної оборони, яке Росія зустріла досить агресивно, але не змогла піти на відкриті агресивні кроки. У 2016 році на військовій базі Десевел у Румунії відбувся запуск протиракетного щита НАТО. Перед прийняттям рішення на саміті в Уельсі 2014 року НАТО затвердила План дій НАТО у галузі готовності, який було прийнято, як відповідь на загрози стратегічному впливу Альянсу з боку Росії.

Саміт НАТО у Варшаві зосередився на безпеці регіонів Чорного та Балтійського морів. Через події в регіоні, в тому числі анексію Криму та мобілізацію Росією надлишкової військової інфраструктури в цьому районі, безпека Чорно-

го моря стала зоною особливого занепокоєння союзників. У зв'язку з цим у Декларації Саміту у Варшаві підкреслено важливість ініціативи Румунії щодо створення багатонаціональної бригади. Також було відзначено майбутнє обговорення різноманітних можливостей посилення присутності НАТО в регіоні. У декларації чітко підкреслюється прагнення Альянсу до посилення діалогу та співпраці з Грузією та Україною з питань безпеки в Чорному морі (Декларація Саміту НАТО у Варшаві, 2016 р.) Отже, ми побачили, що НАТО посилила присутність своїх військових кораблів у Чорному морі. У геополітичному контексті Грузія безпосередньо пов'язана з країнами Чорного моря, а саме з Україною, Туреччиною, Болгарією, Росією та Румунією. Часті заходи та присутність військових кораблів НАТО в акваторії Чорного моря є важливим сигналом як для країн чорноморського регіону, так і для регіональних і глобальних гравців (Декларація Саміту у Варшаві, 2016 р.).

У зв'язку з цим Росія почала активну модернізацію та оновлення свого флоту атомних підводних човнів, оснащених надзвуковими ракетами. Згідно з офіційним звітом Російської Федерації, до 2024 року її флот буде в повній бойовій готовності та зможе вести повномасштабні військові дії. Для цього Росії довелося призупинити всі тимчасові військові проекти. Розмістивши флот у Чорному морі, Росія отримає доступ до протиракетних систем НАТО та зможе завдавати ядерних ударів малої дальності. З 2011 року Росія розробляє гіперзвукову зброю для посилення своєї наступальної потужності в Чорному морі. 7 жовтня 2020 року Росія випробувала гіперзвукову ракету «Циркон». Про це Володимиру Путіну повідомив головнокомандувач російського Генштабу Валерій Герасимов. Ракета «Циркон» запущена з Білого моря, успішно знищила ціль у Баренцевому морі. Ракета змогла розвинути швидкість, яка в понад вісім разів перевищувала швидкість звуку та пододала відстань 450 кілометрів. Ракета рухалася зі швидкістю 1,6 км/с (5,7 тис. км/год), а на піку руху розвивала швидкість 9,5 км/с. Максимальна висота, на яку піднялася ракета

становила 28 км, час підйому - 4,5 секунди. За офіційними даними, ВМС Росії візьмуть її на озброєння у 2021 році. Говорять, що максимальна швидкість ракети сягатиме 10,7 тис. км/год, дальність польоту складатиме понад 1000 км, а це досить серйозний показник і велика ударна сила. Це може неабияк загрожувати військово-стратегічній стабільності у світі.

Гіперзвукові ракетні системи — чимала небезпека для сучасної міжнародної стратегічної стабільності, оскільки наразі вони є найшвидшою бойовою зброєю у світі. Перехоплення таких надзвукових систем є дуже складним завданням для систем та модулів протиракетної оборони. Можна відверто сказати, що гіперзвукові ракети є великою проблемою та загрозою для всіх держав. «Гіперзвукова ракетна система розвиває швидкість від 8 до 12 МАг (МАг – величина, введена для позначення високих швидкостей; показує, у скільки разів швидкість того чи іншого об'єкта перевищує швидкість звуку), отже, найвищу. Така ракета може досить швидко досягти цілі за дуже короткий час. Наразі це найшвидша ракета у світі. Переваги гіперзвукових ракетних комплексів полягають у тому, що вони належать до ракетних комплексів приблизно 5-го покоління, подолати які протиракетним комплексом на даному етапі практично неможливо (Резонанс, 2020 р.).

У 2017 році США та Австралія випробували гіперзвукову ракету на австралійському полігоні. У рамках проекту HIFiRE, вартість якого склала 54 мільйони доларів, США та Австралія розробили надзвукову ракету зі швидкістю польоту 7700 миль (або 12000 кілометрів) на годину. Американська сторона заявила, що вони повинні були розпочати роботу над створенням ракети, оскільки Китай і Росія вже працюють у цьому напрямку. Нині США розробляють гіперзвукові літальні апарати Lockheed Martin SR-72, Boeing X-51 Waverider, Advanced Hypersonic Weapon (AHW), Hypersonic Technology Vehicle 2 та HTV-3X. Росія - Ю-71, АС-19 «Коала», 3М22 Циркон, Китай – DF-ZF (американське позначення Wu-14), а Індія – BrahMos-2 та Shaurya.

Фото 1. DST Group і Дослідницька лабораторія ВПС США завершили експериментальний гіперзвуковий політ з випробувального полігону Вумера в Південній Австралії.

Джерело: Міністерство оборони Австралії: <https://www.dst.defence.gov.au/news/2016/05/18/hypersonic-flight-success>

Джон Хайтен, головнокомандувач Стратегічного командування збройних сил США, виступив на конференції Асоціації ракетної та протиповітряної оборони армії США у лютому 2018 року, із промовою щодо використання протиповітряної зброї Росією та Китаєм. Генерал закликав владу зосередитися на космічних засобах стримування для попередження та знищення запуску балістичних і надзвукових ракет. Як тільки з космосу буде виявлено надзвуковий апарат, його необхідно знищити за допомогою космічної станції, використовуючи традиційні наземні або морські засоби. Порушення Угоди про відкрите небо становить ще більшу загрозу для цих територій (The Dead District, 2018 р.)

У грудні 2019 року Росія здійснила випробувальний запуск гіперзвукової ракети Авангард. Москва заявила, що ракета рухалася зі швидкістю 11 000 км/год і змогла обійти системи протиракетної оборони. Система, відома як гіперзвуковий планер, може нести як ядерні та звичайні боезаряди. Ультразвукові ракетні комплекси випереджають наявні ракетні системи за швидкістю та маневровістю, вони змогли пробитися через захист зенітних та протиракетних комплексів, а також дослідити протисупутникові технології, які включають ракети. Розробка ракет подвійного призначення, здатних транспортувати ядерні та звичайні боезаряди, може створити нові рівні ядерної непевнос-

ті та потенційно призвести до катастрофічної помилки. В умовах кризи військові діють під величезним психологічним тиском, не знаючи тип ракети, яка летить до місця їх дислокації, з якою метою та проти кого вона випущена. Вони можуть визначити ракету як ядерну та неправильно оцінити ситуацію, що може призвести до ненавмисної ескалації.

Істотною загрозою глобальній безпеці є можливий вихід США з Угоди про відкрите небо. Основною причиною, яку наводять США, є довільне тлумачення та періодичне порушення Росією умов цієї Угоди. Згідно з Угодою про відкрите небо, держави можуть здійснювати спостережні польоти над територією одна одної за заздалегідь визначеними квотами. Сторони зобов'язані попередити одна одну за 72 години надавши точні координати польотів, зібрати розвідувальні дані на території одна одної та внести отримані дані в загальну базу даних. «Відкрите небо» було створено для контролю виконанням чинних договорів про роззброєння, тобто міжнародно-правового режиму повітряного простору. Основна мета Угоди про відкрите небо полягає в уникненні сторонами ризиків військової ескалації та збереженні взаємної довіри. При цьому вони запевняють одна одну, що військових провокацій не буде. Угода про відкрите небо є третьою міжнародною угодою про контроль над озброєннями після ядерної угоди з Іраном та Угоди про ліквідацію ядерних ракет середньої та малої дальності, залишених Сполученими Штатами. Важливо, чи продовжуватимуть США працювати над скороченням нової стратегічної ядерної зброї START протягом наступних п'яти років, відповідно до договору, який був підписаний у 2010 році й закінчився в лютому 2021 року.

Зброя масового ураження та грузинський фактор у контексті світової безпеки

У сучасній міжнародній політиці жодна держава не має можливості стверджувати, що вона зможе уникнути або уникне загрози, яку створює зброя масового ураження. Тому важливо, щоб усі держави, які беруть участь у світовій політиці, були залучені до нерозповсюдження зброї масового знищення. Діяльність Грузії в цьому напрямі заслуговує на увагу й охоплює участь у самітах з ядерної безпеки з 2010 року.

31 березня та 1 квітня 2016 р. грузинська делегація брала участь у Саміті з ядерної безпеки у Вашингтоні, який вчетверте відбувся за особистою ініціативою президента США Обами. На ньому були присутні глави понад 50 країн та урядів та керівники різних міжнародних організацій (ООН, ЄС, Міжнародного агентства з атомної енергії, Інтерполу) (МЗС Грузії, 2016 р.) Він став важливою платформою для співпраці у сфері ядерної безпеки та нерозповсюдження ядерної зброї. Грузія приєдналася до потужної підтримки глобальної ядерної безпеки, яка знайшла відбиття у змінній версії Конвенції про фізичний захист ядерних матеріалів, а також у ратифікації Міжнародної конвенції про боротьбу з актами ядерного тероризму та членстві у Глобальній Ініціативі з боротьби з ядерним тероризмом.

За словами Барака Обами, світова безпека ядерної зброї та запобігання ядерному тероризму є основними викликами глобальній безпеці (Голос Америки, 2012 р.). З ініціативи Обами різні держави посилили безпеку ядерних об'єктів та максимально обмежили доступ до ядерних матеріалів, оскільки основними цілями терористів є ядерна зброя, плутоній та збагачений уран.

Саме тому у 2010 році за ініціативою президента США Барака Обами для запобігання ядерним загрозам, зокрема ядерному тероризму, було започатковано Саміт з ядерної безпеки. Це всесвітній саміт, на якому держави та міжнародні організації обговорюють і домовляються про захист від ядерної зброї в межах своїх кордонів, уникнення ядерних загроз і, головне, співпрацю. На саміті обговорюються шляхи запобігання атакам за різними сценаріями. Найважливішими факторами ядерної безпеки є 1) неприпустимість доступу сторонніх осіб до ядерних матеріалів, 2) зменшення кількості ядерних матеріалів, 3) посилення захисту ядерних реакторів (Ядерний тероризм, 2016 р.) Суттєвою загрозою є також хімічний тероризм, який останнім часом активізувався на Близькому Сході. У цьому плані можна виділити Сирію та Ірак, де поширюється це явище. Сьогодні терористи не лише заморожують токсичні хімікати, але й мають технологію та засоби для виробництва повноцінної токсичної хімічної зброї. На тлі зростання загроз участь Грузії та її

причетність до нерозповсюдження та контролю над зброєю масового ураження є вирішальною. Ключову роль тут відіграють підходи та теорія спільної безпеки. Згідно з моделлю Річарда Коена, якщо основою відносин не є зростання взаєморозуміння, такі відносини приречені на занепад або розрив. В контексті глобальної безпеки це означає не долучатися до тенденцій ігнорування та поширення загрози, яку становить зброя масового ураження держав, що беруть участь у міжнародній політиці, що є небезпекою як для самих таких країн, так і для світу в цілому.

Однією з найважливіших угод у сфері глобальної та національної безпеки Грузії є документ 1997 року «Про співпрацю у запобіганні розповсюдженню зброї масового ураження та зміцненні оборонних і військових зв'язків» між Грузією та США. У цьому плані важливою є діяльність Служби зменшення військових загроз Грузії. Агентство зі зменшення військових загроз (Defense Threat Reduction Agency (DTRA)) підтримує цілі посольства США в Грузії, такі як євроатлантична інтеграція, міжнародне співробітництво, а також заходи миру та безпеки. Основними активними програмами Агентства зі зменшення військових загроз Грузії є Спільна програма зменшення загроз (CTR), Програма зменшення біологічних загроз (BTRP), Програма забезпечення нерозповсюдження зброї масового ураження (WMD PPP), Міжнародна програма нерозповсюдження зброї (ICP) та Програма дій при реагуванні на надзвичайні ситуації, які несуть загрози хімічного, біологічного, радіологічного та ядерного характеру. (CBRN) (Посольство США, 2018 р.). Активно проводяться навчання інженерного підрозділу для запобігання й швидкого реагування на загрози (радіаційні, хімічні та біологічні) та захисту, а також «Курс технічної підготовки батальйону швидкого реагування» для представників підрозділу запобігання й швидкого реагування на загрози. Значним успіхом є і щорічний звіт про виконання Угоди про Асоціацію між ЄС та Грузією. У звіті за 2019 рік були оцінені заходи, вжиті Грузією в галузі боротьби з тероризмом. У документі зазначено, що Грузія продовжує подання «Річного звіту країн Ісламського світу, в якому Грузія погодила Національну стратегію боротьби з тероризмом на 2019-2021 роки» на підтримку

Глобальної коаліції проти тероризму (ІДІЛ). У щорічному звіті «Провідна роль Грузії» зазначено, що Грузія продовжує приймати ініціативи з обміну досвідом зі зменшення хімічних, біологічних, радіаційних та ядерних загроз. (Служба безпеки Грузії, 2020 р.)

Посилення процесу глобалізації визначає потребу у розумінні єдиної системи безпеки. Для того, щоб протистояти глобальним загрозам, держави визнають необхідність діалогу, співпраці та належних систем зв'язку. У сучасну еру це зумовлює необхідність створення зв'язків, які є основою концепцій та політик держав в галузі національної безпеки.

Важливим питанням є оприлюднення НАТО протягом останнього десятиліття нової стратегії, спрямованої на стримування ядерних загроз з боку Росії, до якої включено питання Грузії. Зокрема, мова йде про відкриття багатосторонньої військової допомоги Грузії та проведення більш масштабних військових навчань. Прийняття цієї стратегії викликало досить велике невдоволення Москви, оскільки нова стратегія разом із кількома заходами відкрито говорить про військову допомогу країнам, які граничать із Росією, а також навіть більш масштабні навчання біля кордону з Росією, в тому числі в Грузії, яка приймає в них досить активну участь. Росія тривалий час посилює озброєння, порушує міжнародні угоди, постійно погрожуючи ядерними атаками. Політика НАТО в цьому напрямку цілком виправдана, оскільки у 2015 році Путін затвердив нову військову доктрину, яка отримала назву «Доктрина Герасимова». Основним принципом цієї Доктрини є принцип застосування доядерного удару. Таким чином, Чорноморський регіон безпосередньо став невіддільною частиною стратегії НАТО.

Питання ядерних матеріалів у Грузії.

Радіоактивні речовини зберігалися в Грузії в 90-х роках. У Сухумі було об'єкти зберігання радіаційних матеріалів, був радянський інститут, в якому виготовляли необхідні для них штучні супутники та ядерні джерела енергії. Ці радянські супутники-розвідники були виведені на орбіту Землі в радянські часи. У 1993 році Грузія де-факто втратила контроль над Абхазією, після чого доля цих утворень залишається невідомою. Коли грузинські військові частини

покинули Сухумі, їм вдалося сховати радіаційні джерела Сухумського фізико-технічного інституту в спеціальному схроні. Після того, як місцеві сепаратисти разом із російськими спецслужбами взяли під контроль територію, Грузія більше не могла гарантувати їхню безпеку. Важко сказати, що сталося з радіаційними джерелами, але зрозуміло, що частина їх потрапила на територію Росії. Слід решти був втрачений. 19 березня 2019 року Департамент контррозвідки перешкодив продажу Урану-238 у Кобулеті. Спецслужби Грузії виявили та попередили декілька фактів передачі та збуту радіоактивного ізотопу Цезію-135. Серйозною проблемою для Грузії залишається контрабанда ядерних матеріалів з окупованих територій. Деякі групи прагнуть встановити маршрути переміщення ядерних технологій та матеріалів територією Грузії. Будь-яка країна стикається з аналогічними загрозами. Для подолання цих загроз Грузії було надано обладнання, встановлене Сполученими Штатами в рамках програми, яке дозволяє виявляти підвищений радіаційний фон при перетині кордону. До 1989 року в Грузії було 320 ядерних боеголовок. Після того, як Радянський Союз відкликав свою тактичну ядерну зброю в 1989 році, Мцхетський випробувальний реактор, робота якого вже була припинена, залишився ядерним об'єктом Грузії. Наприкінці 1990-х за допомогою Сполучених Штатів з Грузії повністю вивезли як старі, так і нові уранові стрижні (Голос Америки, 2012).

Загрози та виклики в Кавказькому регіоні є важливими питаннями для Грузії. Під час прикордонного конфлікту між Вірменією та Азербайджаном у Кавказькому регіоні 16 липня 2020 року азербайджанська сторона офіційно пригрозила Вірменії, що за певних обставин готова завдати удару по Вірменській АЕС. Азербайджан каже, що його збройні сили можуть завдати точного удару по Мецаморській атомній електростанції за допомогою найсучасніших ракетних систем. Для Вірменії це означатиме численні жертви та катастрофу, подібну за масштабами до тієї, що сталася під час вибуху на Чорнобильській АЕС. Це стане значною катастрофою і для всього регіону. Поруч з Мецаморською АЕС є кілька міст, а до Єревана всього 35 кілометрів. Вірменська сторона також погрожувала нападом на дамбу Мінгечаурі, що також є великою загрозою для регіону. Хіба це не конфлікт? Вірменська атом-

на електростанція вже є великою загрозою, оскільки вона вже досить стара та знаходиться в сейсмічно активній зоні. Пошкодження цієї АЕС або аварія на ній можуть стати катастрофічними для всього регіону і за його межами. Ще одне важливе питання – Вірменська АЕС побудована за старими стандартами та нормами, які апріорі не відповідають сучасним факторам ризику. Електростанція була побудована в 1970-х роках.

Напруженість і загрози в регіоні дали зрозуміти, що Грузія може зіткнутися з великою загрозою, оскільки Мецаморська атомна електростанція знаходиться в 113 км від Тбілісі, незначній відстані для ядерної радіації. Тому важливо, щоб ми разом із нашими сусідами та європейськими партнерами розвивали мирні ініціативи та механізми безпеки. Враховуючи наявні фактори ризику, які можуть виникнути найближчим часом, Туреччина, Азербайджан та Європейський Союз неодноразово закликали Вірменію закрити Мецаморську АЕС, але безрезультатно. Конфлікти в Кавказькому регіоні мають певний вплив на глобальну ядерну безпеку, оскільки радіоактивне забруднення може охопити значну частину регіону, призвести до захворювань та смерті людей. Це все пов'язане із забрудненням довкілля та, своєю чергою, впливом на клімат в усьому світі.

Грузія відіграє важливу роль у глобальній безпеці в міжнародній політиці, оскільки разом зі своїми партнерами бореться із загрозами та викликами, які створює зброя масового знищення. Грузія бере участь у міжнародних миротворчих місіях та робить значний внесок у боротьбу з тероризмом. Враховуючи все це, виникла необхідність розробити національну військову стратегію захисту від зброї масового знищення в Грузії. Реалізуючи цю стратегію Грузія збільшить власну обороноздатність, що водночас є важливим питанням для глобальної безпеки.

Висновок

У сучасний період, заважаючи на провадження російської імперіалістичної політики, на прикладі Чорноморського регіону можна стверджувати, що світ перебуває в умовах нової «холодної війни», яка може приймати дуже страшні форми. Країни розробляють системи протиракетної оборони, які, однак, не повністю захищають країни від ракетних ударів, особливо в разі розробки, вдосконалення та модернізації надзвукових ракет. Світ має розуміти необхідність глобальної безпеки та укладення нових мирних угод, що послужать досягненню глобальної безпеки, а також відповідатимуть на сучасні світові виклики та зміни.

Список використаних джерел

1. Global Case, 2019 р. Ядерний тероризм. Згідно з: <https://www.globalcase.org/blog/nuclear-terrorism/>
2. Гвенетадзе, Є. 2017 р. Аспекти національної безпеки (грузинською). «Світ юристів».
3. Військовий блог. 2021 р. Доядерні удари. Згідно з: <https://geoarmada.wordpress.com/2013/04/29/%e1%83%ac%e1%83%98%e1%83%9c%e1%83%9b%e1%83%a1%e1%83%ac%e1%83%a0%e1%83%94%e1%83%91%e1%83%98-%e1%83%91%e1%83%98%e1%83%a0%e1%83%97%e1%83%95%e1%83%a3%e1%83%9a%e1%83%98-%e1%83%93%e1%83%90%e1%83%a0%e1%83%a2/>
4. Джентлсон, Б.В. 2000 р. Американська зовнішня політика: динаміка вибору у 21-му ... В.В. Нортон та ін.
5. Interpressnews, 2021 р. За даними ВВС, Китай запустив у космос супутник, за допомогою якого країна створить власну навігаційну систему. За даними: <https://www.interpressnews.ge/ka/article/605961-bbc-is-informaciit-chinetma-kosmosshi-sateliti-gaushva-romlis-meshveorbitac-kveqana-navigaciis-sakutar-sistemas-shekmnis>
6. Військовий блог, 2021 р. Ракетний комплекс з одиничними боєзарядами. Згідно з: <https://geoarmada.wordpress.com/2013/02/22/%e1%83%a1%e1%83%90%e1%83%a0%e1%83%90%e1%83%99%e1%83%94%e1%83%a2%e1%83%9d-%e1%83%a1%e1%83%98%e1%83%a1%e1%83%a2%e1%83%94%e1%83%9b%e1%83%90-%e1%83%a5%e1%83%9d%e1%83%91%e1%83%98%e1%83%9c%e1%83%94%e1%83%91/#more-1188>

У ФОКУСІ: БЕЗПЕКОВІ ПИТАННЯ

7. Військовий блог, 2021 р. Boeing YAL-1. Згідно з: <https://geoarmada.wordpress.com/2012/12/15/boeing-yal-1/>
8. Міністерство закордонних справ Грузії. 2016 р. Грузинська делегація бере участь у роботі Саміту з ядерної безпеки у Вашингтоні. Згідно з: <https://mfa.gov.ge>
9. Бібліотека Національного Парламенту Грузії. 2018 р. Протиракетна оборона. Згідно з: http://www.nplg.gov.ge/wikidict/index.php/%E1%83%A0%E1%83%90%E1%83%99%E1%83%94%E1%83%A2%E1%83%A1%E1%83%90%E1%83%AC%E1%83%98%E1%83%9C%E1%83%90%E1%83%90%E1%83%A6%E1%83%9B%E1%83%93%E1%83%94%E1%83%92%E1%83%9D_%E1%83%97%E1%83%90%E1%83%95%E1%83%93%E1%83%90%E1%83%AA%E1%83%95%E1%83%90
10. Бібліотека Національного Парламенту Грузії. 2021 р. Балістичні ракети. Згідно з: http://www.nplg.gov.ge/wikidict/index.php/%E1%83%91%E1%83%90%E1%83%9A%E1%83%98%E1%83%A1%E1%83%A2%E1%83%98%E1%83%99%E1%83%A3%E1%83%A0%E1%83%98_%E1%83%A0%E1%83%90%E1%83%99%E1%83%94%E1%83%A2%E1%83%90
11. Національна бібліотека Грузії, 2021 р. Військово-стратегічна стабільність. Згідно з: http://www.nplg.gov.ge/wikidict/index.php/%E1%83%A1%E1%83%90%E1%83%9B%E1%83%AE%E1%83%94%E1%83%93%E1%83%A0%E1%83%9D-%E1%83%A1%E1%83%A2%E1%83%A0%E1%83%90%E1%83%A2%E1%83%94%E1%83%92%E1%83%98%E1%83%A3%E1%83%9A%E1%83%98_%E1%83%A1%E1%83%A2%E1%83%90%E1%83%91%E1%83%98%E1%83%9A%E1%83%A3%E1%83%A0%E1%83%9D%E1%83%91%E1%83%90
12. Саміт НАТО у Варшаві, 2016 р. Стислий огляд Декларації Саміту НАТО. стор. 2 За даними: <http://gcsd.org.ge/storage/files/doc/NATO-Warsaw-Summit-FINAL.pdf>
13. Саміт НАТО у Варшаві, 2016 р. Стислий огляд Декларації Саміту НАТО. стор. 4. Згідно з: <http://gcsd.org.ge/storage/files/doc/NATO-Warsaw-Summit-FINAL.pdf>
14. Резонанс, 2019 р. Росіяни встановлюють надзвукові ракети на підводні човни — розвідувальне управління США. стор. 1 Згідно з: http://resonancedaily.com/index.php?id_rub=2&id_artc=56441
15. Служба державної безпеки, 2020 р. Зусилля з боротьби з тероризмом та хімічними, біологічними, радіаційними та ядерними загрозами отримали позитивні оцінки в щорічній доповіді ЄС. За даними: <https://ssg.gov.ge/news/579/terorizmis-da-qimiuri-biologiuri-radiaciuli-da-birtvuli-saftxeebis-tsinaagmdeg-brdzolis-kutxit-gatseuli-dzalisxmeva-evrosipikavsihurad-yoveltsshikavrad -шефасда>
16. The Dead District. 2018 р. Система протиракетної оборони США та гіперзагрози стор. 1 Згідно з: https://thedeaddistrict.blogspot.com/2018/03/blog-post_9.html
17. Посольство США в Грузії. 2019 р. Служба зменшення загроз оборони в Грузії. <https://ge.usembassy.gov/ka/our-relationship-ka/policy-history-ka/assistance-ka/defense-threat-reduction-agency-ka/>
18. Голос Америки, 2012 р. Неконтрольовані ядерні матеріали в Грузії. Згідно з: <https://www.amerikiskhma.com/a/georgia-nuclear-waste/1564215.html>
19. Голос Америки, 2012 р. Обама про ядерну безпеку. Згідно з: <https://www.amerikiskhma.com/a/obama-nuclear-summit-146686055/1208380.html>

Сергій ГРОМЕНКО

український історик,
публіцист та громадський діяч,
кандидат історичних наук,
співробітник Українського інституту національної пам'яті

Від «Generalbezirk Krim» до «Республіки Крым»: гітлерівська візія та путінська ре- альність півострова

In twenty-twenty first century, Crimea repeatedly changed its state affiliation. An attempt of its illegal annexation, initiated by the Russian Federation in 2014, and the ongoing occupation have greatly increased interest in the peninsula. Particularly symbolic is the fact that the Kremlin's forced border change in Europe is the first such case since World War II. Therefore, despite Moscow's active attempts to thwart this process, more and more analysts, not to mention publicists, are drawing parallels between the Hitlerite and Putin regimes. The comparison of their policy towards Crimea is also meaningless.

Упродовж XX – початку XXI століття Крим неодноразово змінював державну належність, а фактичне підпорядкування – ще частіше. Спроба його незаконної анексії, розпочата Російською Федерацією у 2014 році, і триваюча досі окупація неабияк підвищили інтерес до півострова. Особливо символічним виглядає факт, що насильницька зміна кордонів у Європі, вчинена Кремлем, є першим подібним випадком з часів Другої світової війни. Тому попри активні спроби Москви перешкодити цьому процесу, все більше аналітиків, не кажучи уже про публіцистів, проводять паралелі між гітлерівським та путінським режимами. Не позбавлене сенсу також і порівняння їхньої політики стосовно Криму.

Джерела та методологія

В рамках однієї статті в принципі неможливо не те, що проаналізувати, але навіть просто перелічити усі нацистські документи з облашту-

вання «східного простору», в яких згадувався б «Generalbezirk Krim» («Генеральний округ Крим»). Це – справа повноцінних монографій [1; 2]. Ще менш можливим є огляд усього корпусу аналогічних російських документів щодо «Республіки Крым», зважаючи і на тривалість окупації, і на інтенсивність діяльності кремлівської пропагандистської та бюрократичної машин.

Тому ми зосередимо увагу на одному, але доволі принциповому питанні – як саме бачив минуле і майбутнє Криму німецький лідер Адольф Гітлер, та що з його візії було реалізоване російським лідером Владіміром Путіним. Слова фюрера будуть цитовані за російським перекладом його «Застільних промов» в редакції Тревора-Ропера [3 (*замість номерів сторінок вказуватимуться дати*)], за потреби будуть залучатися й інші свідчення. Слова президента цитуватимуться за офіційними джерелами.

Історичні претензії

Хоча Гітлеру, чия влада над Кримом засновувалася на праві завоювання, не було потреби вдаватися до історичних аргументів, він все одно їх використовував. Йдеться, передовсім, про готський період в історії півострова: «П'ятдесят років тому в Криму майже половина землі перебувала в німецьких руках. Населення складалося, по-перше, з німецького елемента готського походження; потім татар, вірмен, євреїв, а росіяни були на найостаннішому місці. Ми мусимо вкопати своє коріння глибоко в цю землю» [3, 5.11.1941]; «Готам вдалося протриматися в Криму найдовше. Ще у XVIII столітті була якась судова справа, в якій одна зі сторін могла говорити лише готською!» [3, 8.08.1942].

Також фюрер зібрався змінити «слов'янські географічні назви на німецькі. Наприклад, Крим може називатися Готенланд» [3, 2.11.1941]. 14 грудня того ж року в розмові з Гітлером міністр

східних територій Альфред Розенберг запропонував перейменувати Сімферополь на Готенбург, а Севастополь – на Теодоріхсхафен [4, с. 25].

Фото 1. Напис на фото: «З України. Піщані кар'єри Інкермана, що в Севастополі». У правому нижньому кутку цифра 1890 означає не рік, а найімовірніше номер фотографії. Авторство фотографії належить німецькому ателю «Поль Гофман і Ко, Берлін-Шенеберг». У 1914-1916 р. (а саме в цей час зроблена ця фотографія) у Європі, зокрема у Німеччині, вважалося, що Севастополь – це Україна. Імперія була Російська, проте (історичні) регіони все ж таки існували...

Джерело: Аргумент

Для Путіна, чиї квазіюридичні аргументи на кшталт «самовизначення кримчан на референдумі» виявилися непереконалими для решти світу, апеляція до т.зв. «історичних прав» стала наріжним каменем у виправданні анексії Криму. В даному випадку він не винайшов велосипед, а продовжив традицію комуністичної влади маніпулювати минулим півострова заради теперішньої політики. Відразу ж після депортації кримських татар 1944 року радянські «фахівці» отримали завдання так переписати історію півострова, щоб з неї зникли і готський, і кримськотатарський народи. У намаганні перетворити Крим на «ісконно русскую землю» дехто договорився до того, що назвав скіфів

слов'янами. У будь-якому разі, після кримської сесії Академії наук 1952 року вільні готські та тюркські дослідження на півострові стали неможливими (детально про «єдино правильну» історію Криму тут: [5, с. 11-38]).

Після розпаду СРСР здавалося, що час грубого втручання політиків в історичну науку минув, але так не сталося. І якщо до 2014 року суперечки точилися лише навколо інтерпретацій певних фактів (наприклад, законно чи ні Крим був переданий Україні у 1954 р.), то анексія півострова відкрила шлях до фальшування самих фактів. Зусиллями кремлівських пропагандистів було витворене альтернативне минуле пів-

острова, в якому він завжди належав Росії, не мав жодного стосунку до України, а кримські татари позбавлялися статусу корінного народу.

Початок був покладений самим Путіним у так званій «Кримській промові» 18 березня 2014 року [6]. «Щоб зрозуміти, чому був зроблений саме такий вибір, досить знати історію Криму, знати, що значила і значить Росія для Криму і Крим для Росії. У Криму буквально все пронизано нашою спільною історією і гордістю. Тут древній Херсонес, де прийняв хрещення святий князь Володимир. Його духовний подвиг – навернення до православ'я – визначив загальну культурну, ціннісну, цивілізаційну основу, яка об'єднує народи Росії, України і Білорусії. У Криму – могили російських солдат, мужністю яких Крим в 1783 році був узятий під Російську державу. Крим – це Севастополь, місто-легенда, місто великої долі, місто-фортеця і Батьківщина російського чорноморського військового флоту». Згадувалися в промові, як годиться, і «незаконне рішення» Хрущова, і «російський Севастополь», і що 1991 року кримчан не спитали про їхню думку, а віддали незалежній Україні «як мішок картоплі».

16 травня президент РФ фактично відмовив кримським татарам у визнанні корінним народом, пославшись на відсутність такого статусу у греків: «Один з корінних народів, в тому числі репресованих народів, – це греки, вони теж мають право, греки тут були раніше нас з вами, розумієте? Тому нам потрібно найуважнішим чином на все це подивитися» [7].

5 листопада того ж року Путін знову підкреслив давність російських претензій, заявивши: «Адже саме в Криму, в Херсонесі, хрестився князь Володимир, а потім хрестив Русь. Початкова первинна купіль хрещення Росії – там. І Херсонес – це ж що? Це Севастополь. Ви уявляєте, який зв'язок між духовним джерелом і державною складовою, маючи на увазі боротьбу за це місце: і за Крим в цілому, і за Севастополь, за Херсонес? По суті, російський народ багато століть бореться за те, щоб твердою ногою стояти біля своєї історичної духовної купелі. Це надзвичайно важлива річ. Ми деякі речі перегортаємо, які нам здаються більш важливими, але є і щось більш глибинне, навіть ніж просто, скажімо, поняття, що Севастополь – місто

російської та військово-морської слави, що теж дуже важливо» [8].

Таким чином, можна констатувати, що обидва лідери вдавалися до аргументів з минулого заради виправдання своїх дій у теперішньому. Реальні факти, як-от наявність в Криму готської державності чи півтора століття приналежності півострова Російській імперії та СРСР, виривалися з контексту, абсолютизувалися і застосовувалися для легітимізації агресії. Але якщо нацистська пропаганда встигла підготувати лише кілька видань з «історії» Криму («готський міф» Криму детально проаналізований тут: [9]), то лічба російських книг на кримську тематику після 2014 року уже пішла на десятки, а статті взагалі не піддаються обрахуванню (найпопулярніші, але далеко не всі російські міфи про Крим розглянуті тут: [5]).

«Німецький Гібралтар» vs «незатоплюваний авіаносець»

Значення Криму в якості військової бази, здатної контролювати басейн Чорного моря, було усвідомлене росіянами ще наприкінці XVIII століття, коли у Севастополі були закладені «велика фортеця» та адміралтейство [5, с. 67]. Німці відкрили для себе вигоди Криму навесні 1918 року. Генерал Філіп Ашауер, перший німецький комендант Севастополя, писав після захоплення півострова: «Оволодіння цим плацдармом на північному узбережжі Чорного моря, з його ідеальними морськими гаванями і розміщеними у них кораблями, розширило коло нашого впливу у такому обсязі, про який ми і гадки не мали» [10, с. 39].

Гітлер теж не збирався випускати захопленого з рук. «І Крим треба облаштувати таким чином, щоб навіть у туманному майбутньому ми ніколи б не були змушені залишити іншим плоди праці, вкладеної туди. Необхідно модернізувати порти Криму і побудувати потужні укріплені пункти на перешийках, які пануватимуть над підходами до півострова. Ці укріплення мусять бути настільки потужними, що робітники, які їх будували, будуть самі переконані, що в цьому місці наші позиції неприступні. Буде достатньо мати лише одну таку базу в Криму, тому що Чорне море становить для нас суто економічний інтерес» [3, 13.05.1942]. Фактично, йшло-

ся про перетворення півострова на «німецький Гібралтар» [11, р. 254]. Узагальнення ж з приводу того, наскільки цю ідею вдалося втілити у життя, містяться тут: англійською [12] та російською [13].

Хто саме придумав вислів про «незатоплюваний авіаносець Крим», достеменно невідомо, але використовувався він вже з 1930-х років [14, с. 3]. «Жарт» про «найбільший сухопутний авіаносець у світі» повторив 8 квітня 2014 року і прес-секретар Путіна Дмитро Песков [15]. Але якнайвідвертіше на цю тему висловився сам президент на «прямій лінії» 17 квітня того ж року. «До речі, і наше рішення щодо ЧФ, в тому числі, було пов'язано частково і з цим. Звичайно, перш за все і головним чином це підтримка кримчан. Але і міркування такого порядку, що якщо ми нічого не зробимо, то за якийсь час, керуючись тими ж самими принципами, втягнуть в НАТО Україну і скажуть: «Вас це не стосується», – і натовські кораблі опиняться в місті російської військово-морської слави – у Севастополі. Але справа навіть не в емоційній стороні цього питання, а справа в тому, що Крим, звичайно, видається в Чорне море, немовби в центрі знаходиться. Але, виходячи наче з військових міркувань, він такого значення, як у XVIII – XIX століттях, не має, маючи на увазі наявність сучасних ударних засобів ураження, в тому числі і берегових. Але якщо туди зайдуть війська НАТО – а вони ж там поставлять ці ударні засоби, – тоді для нас це має вже геополітичне значення: тоді Росія виявиться практично видавленою з Причорномор'я. У нас залишається маленький шматок берега – 450 або 600 кілометрів. Усе! І це – реально – видавлювання Росії з цього дуже важливого для нас регіону світу, за який скільки костей російських покладено протягом усіх попередніх століть. Це серйозна річ» [16].

Так народилася пізніше не раз повторювана міфологема, що якби Росія не поспішила анексувати Крим, то у Севастополі вже стояв би американський флот. Ну і зрозуміло, що Путін не міг обійти питання укріплення півострова. В інтерв'ю авторам фільму «Крым. Путь на Родину» (2015 р.) він заявив наступне: «Бастіон» – це високоточна зброя. У якийсь момент ми перекинули комплекси «Бастіон», і розгорнули їх таким чином, щоб їх було видно з космо-

су... Це, мабуть, найефективніший берегової комплекс в світі на сьогоднішній день. Так, і в якийсь момент ми для того, щоб було зрозуміло, що Крим надійно захищений, перекинули туди ці берегові комплекси «Бастіон» [17].

Із результатами сучасної російської мілітаризації півострова можна ознайомитися у звітах Інституту Чорноморських стратегічних досліджень [18; 19].

Отже, і німецький, і російський лідери високо оцінювали стратегічний потенціал Криму і в міру своїх сил прагнули до перетворення його на неприступну фортецю. Німецькі укріплення не пройшли випробовування 1944 роком, нато-мість російські досі дозволяють Москві володіти регіоном.

Чорноморська Рив'єра

Не менше значення Гітлер надавав Криму як курорту. Він навіть використав порівняння півострова із Рив'єрою, що за останні 70 років стало загальним місцем: «Красу Криму, яку ми зробимо доступною за допомогою автобанів, для нас, німців, стануть уособлювати нашу Рив'єру. Крит випалений сонцем і висушений. Кіпр був би чудовий, але до Криму можна доїхати на машині» [3, 5.07.1941]; «Крим дасть нам цитруси, бавовну і каучук (100 000 акрів плантацій буде досить, щоб забезпечити нашу незалежність). Ми будемо возити німців на екскурсії до Криму і на Кавказ» [3, 17.09.1941]. Як піддакував фюреру шеф Німецького трудового фронту Роберт Лей, півострів має стати «одним великим німецьким курортом» [11, р. 254]. Однак до реалізації цих планів так і не дійшло.

Про Крим як курорт у 2014 році надзвичайно багато говорив Путін. Він обіцяв повернути йому статус всеросійської оздоровниці [20], «порадив», тобто звелів російським чиновникам провести на півострові літню відпустку [21], заявив, що Крим – найкраще місце з унікальним кліматом, хоч там не все гаразд у побутовому плані [22]. На нараді з питань розвитку півострова 18 березня цього року президент наголосив: «До 2025 року ми повинні вийти на цифру у 10 мільйонів туристів на рік. При цьому кожна людина, кожен гість Криму і Севастополя мають право розраховувати на

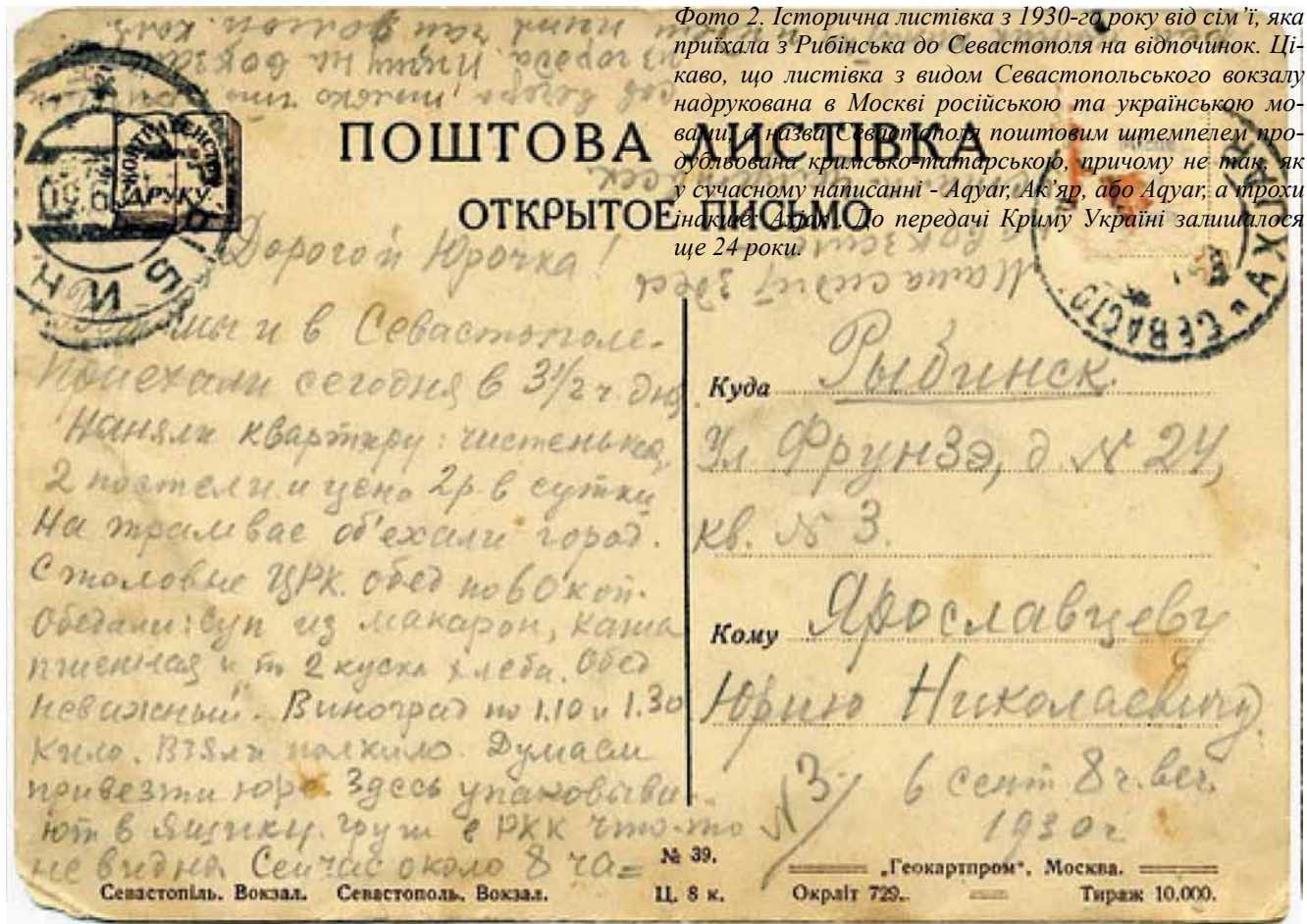

Фото 2. Історична листівка з 1930-го року від сім'ї, яка приїхала з Рибінська до Севастополя на відпочинок. Цікаво, що листівка з видом Севастопольського вокзалу надрукована в Москві російською та українською мовами, а назва Севастополя поштовим штемпелем продубльована кримсько-татарською, причому не так, як у сучасному написанні - Агуар, Ак'яр, або Агуар, а трохи інакше: Ах'яр. До передачі Криму Україні залишилося ще 24 роки.
Джерело: [Аргумент](#)

гідний сервіс, який не поступається закордонним альтернативам, на широкий асортимент доступних за ціною, якісних послуг в частині умов проживання, харчування, екскурсійної, культурної програми, чистоти і облаштованості пляжів, громадських просторів. Наша туристична галузь в Криму з його унікальним природним, культурним, оздоровчим потенціалом просто зобов'язана відповідати найвищим світовим стандартам» [23].

Таким чином, курортний Крим приваблював і Гітлера, і Путіна. Втім, українські фахівці одностайні у тому, що упродовж останніх семи років туристична сфера на півострові деградувала, а багатомільйонні натовпи відпочивальників існують винятково на сторінках російської офіційної статистики [24; 25].

Велике будівництво

Однак, ані фортеця, ані курорт в Криму були неможливі без масштабної розбудови інфраструктури, головне – доріг і мостів. Гітлер бачив у великому дорожньому будівництві засіб перемістити саму суть радянської Росії: «Ми знищимо її характер азійських степів, ми її європеїзуємо. І з цією метою ми ведемо будівництво доріг, які приведуть до найпівденнішої точки Криму і до Кавказу. Наш південь – це Крим» [3, 17.10.1941]. «Яке важливе значення отримає відтинок у тисячу кілометрів до Криму, коли ми зможемо покривати його автобаном зі швидкістю вісімдесят кілометрів на годину і долати всю дистанцію за якихось два дні! Коли ми зможемо доїхати райхсавтобаном з Клагенфурта до Тронхейма і з Гамбурга до Криму, у нас з'явиться система комунікацій, яка скоро-

тять відстані до такої ж міри, як свого часу це зробили поштові тракти» [3, 18.07.1942].

Ще однією важливою спорудою мав стати міст через Керченську протоку. Про необхідність його спорудження думали в Російській імперії ще наприкінці XIX століття, інженерні вишукування розпочалися 1903 року, а плани готувалися з 1910 року. Втім, Перша світова та революція не дозволили втілити їх у життя. І лише німецька влада взялася за реалізацію цього проекту. Ось як уявлення Гітлера та кримську реальність описував міністр озброєнь Райху Альберт Шпеер: «Навесні 1943 року Гітлер зажадав почати будівництво п'ятикілометрового шосе і залізничного моста через Керченську протоку, хоча ми давно вже будували там канатну дорогу з щоденною пропускною здатністю у тисячу тонн, яку ввели в дію 14 червня. Поставок по ній цілком вистачало для оборонних потреб 17-ї армії, але Гітлер не відмовився від плану вторгнення в Іран через Кавказ. Він відкрито обґрунтовував свій наказ про будівництво моста для перекидання військ і озброєння на Кубанський плацдарм саме вторгненням в Іран. Однак у гітлерівських генералів давно не було подібних думок... Незабаром, влітку 1943 року, генерал Єнеке, командувач 17-ю армією, був змушений запросити через Цайтцлера наказ на залишення Кубанського плацдарму. Він хотів зайняти більш вигідні позиції в Криму і підготуватися до очікуваного взимку радянському наступу. Але Гітлер ще з більшим завзяттям, ніж раніше, наполягав на будівництві моста, щоб наблизити здійснення своїх планів, хоча навіть тоді було очевидно, що міст ніколи не вдасться побудувати» [26, с. 390].

Роботи все ж почалися, у червні 1943 року радянське командування довідалося, що в протоці зводяться опори майбутнього мосту [27], однак восени, при відступі, німці зруйнували їх. Пізніше завдяки трофейним матеріалам в СРСР був споруджений недовговічний (листопад 1944 – лютий 1945 рр.) Керченський залізничний міст.

Абсолютно не випадково, що саме у Криму у Путіна здійснювалися аналогічні масштабні проекти: траса «Таврида» і т.зв. «Кримський» міст. Міст, на початку, до речі, званий Керченським, був запланований президентом вже 19 березня

2014 року – на другий день після оголошення про анексію півострова [28]. 18 березня 2016 року Путін заявив про місію моста: «Безумовно, ключовим об'єктом, який допоможе в повній мірі задіяти багатющий потенціал Криму, стане Керченський мостовий перехід, на будівельному майданчику якого ми з вами і знаходимося. Він з'єднає Крим з материковою Росією автомобільною та залізничною магістралями, інтегрує півострів в національні транспортні потоки, підвищить зв'язаність російських територій і, безумовно, створить додаткові можливості для економічного зростання... Наші з вами попередники, як ми бачимо, розуміли значення цього мостового переходу між Кримом і Кавказом і давно прагнули до реалізації цього проекту. Будемо сподіватися, що ми виконаємо цю історичну місію» [29]. 15 травня 2018 року президент особисто відкривав рух по ньому автомобільним [30], а 23 грудня 2019 року – пасажирським залізничним транспортом [31].

Аналогічним чином Путін дав старт рухові трасою «Таврида» 27 серпня 2020 року, привітавши будівельників так: «Думаю, що люди будуть вам вдячні багато-багато років вперед. Крім того, що туристи будуть їздити, згадувати потім те, як це зроблено здорово, ще це, звичайно, хороший поштовх у розвитку всього півострова, тому що від найголовніших інфраструктурних проектів, від моста до аеропорту ця дорога проходить. Зараз ми з міністром говорили, відгалуження будемо робити необхідні для жителів Криму, для севастопольців, для приїжджаючих сюди туристів до Південного берега Криму. Це, безумовно, дасть хороший поштовх у розвитку» [32]. Втім, уже 12 листопада відтинок, відкритий Путіним, обвалився [33], а саму трасу через низьку якість робіт регулярно називають «дорогою смерті» і в українських [34], і навіть в підконтрольних Росії [35] ЗМІ.

Отже, і Берлін, і Москва цілком правильно визначили ахіллесову п'яту Криму – нерозвинену інфраструктуру – і в міру своїх сил намагалися виправити становище.

Переселення населення

Це найбільш контroversійна тема, позаяк слова та діла Гітлера і Путіна перебувають у перехресній опозиції: фюрер говорив і не робив,

президент не говорить, але робить. Йдеться про програми примусового переселення людей як з півострова, так і до нього.

Гітлер висловлювався відверто. На нараді 16 липня 1941 року він включив Крим до переліку територій Радянського Союзу, які «підлягають очищенню від всіх чужоземців». Відповідно до цього плану, «Крим з його таврійським запіллям відійде Німеччині, а його російське населення буде переселено до [власне] Росії» [11, р. 254]. До цієї теми фюрер повертався пізніше: «Ми візьмемо собі південну частину України, особливо Крим, і зробимо суто німецькою колонією. Не буде шкоди у витісненні населення з тих місць, де воно проживає зараз [3, 27.07.1941]. За п'ятим з т.зв. Генеральних планів «Ост» (від 28 травня 1942 року) міське населення Готенгау (Крим і Херсонщина) має бути скорочене з 790 до 650 тисяч осіб, а загальна кількість німецьких переселенців до тамтешніх міст та сіл упродовж 30 років становитиме 925 тисяч осіб [36, с. 71-73 факсиміле].

Звільнене місце планувалося передати німецьким колоністам та мешканцям спірного з Італією Південного Тіролю, як пропонував Фрауенфельд, і що сам Гітлер знайшов «відмінною ідеєю»: «Я також вважаю, що Крим буде і кліматично, і географічно ідеальний для південних тірольців, а у порівнянні з їхніми нинішніми місцями проживання це буде взагалі справжній край молока і меду. Їхнє переселення до Криму не становитиме ані фізичних, ані психологічних труднощів [3, 2.07.1942].

Із оглядом інших нацистських планів із виселення кримчан і переселення до Криму німців та умов, які унеможливили їхню реалізацію, можна детальніше ознайомитися тут: [37]. У будь-якому разі спеціальне «кримське командування військ СС», яке займалося підготовчими роботами для запланованої колонізації Криму, залишило півострів аж у квітні 1944 року [38, с. 291].

Путін, на відміну від Гітлера, своїх реальних планів не видає. Навпаки, він неодноразово підкреслював, що «буде правильно, якщо в Криму – я знаю, що кримчани це підтримують, – буде три рівноправні державні мови: російська, українська і кримськотатарська» і що

Крим «був і залишиться і російським, і українським, і кримськотатарським. Повторю, він буде, як і було століттями, рідною домівкою для представників всіх проживаючих там народів. Але він ніколи не буде бандерівським!» [6]. Формальне рівноправ'я усіх мов та заборона дискримінації за національною ознакою прописані у «конституції» та інших законодавчих актах підросійського Криму. На півострові навіть існує «Українська громада Криму» (що, правда, її очільниця не розмовляє українською [39]).

Але з іншого боку Путін переконаний, буцім українці з росіянами – один народ, про що він говорить ледь не щорічно [40]. А з такої постави цілком логічно випливає, що немає різниці, хто ж саме населяє півострів – росіяни чи українці. Якщо за даними перепису 2001 року росіянами себе назвали 60% кримчан, а українцями – 24%, то за російським «переписом» 2014 року частка перших зросла до 65,3%, а других знизилася до 15% [41; 42].

Питання, скільки ж насправді кримчан були змушені після російського вторгнення залишити півострів, а скільки на їхнє місце прибуло російських громадян, належить до найбільш дискусійних. Однак розрахунки Інституту Чорноморських стратегічних досліджень дозволяють припустити, що Крим у 2014 році залишили безповоротно понад 70 тисяч мешканців, а упродовж 2015 – 2019 років включно – 100 тисяч [43]. Отже, до кінця поточного року цей показник сягне 200 тисяч. Кількість офіційно зареєстрованих переселенців з Росії становить понад 205 тисяч осіб [44], однак реальний показник, який включає українців з непідконтрольної Києву частини Донбасу та численних російських силовиків, у кілька разів вищий. Так, 28 квітня 2020 року російський «губернатор» Севастополя на нараді з Путіним визнав, що «розуміючи, що у нас, за статистикою, необхідно було розгортати ліжка з розрахунку 450 тисяч людей, відразу ухвалили рішення розгортати вдвічі більше, тому що навіть за споживанням води та хліба очевидно, що в Севастополі проживає понад 700 тисяч осіб» [45]. Якщо застосувати той же коефіцієнт до населення Сімферополя, то можна припустити, що в кримській столиці насправді мешкає понад 520 тисяч людей замість офіційних 336 тисяч.

Зрозуміло, що в інших містах показники «привабливості» для переселенців будуть меншими (з великих міст зростають – за рахунок міграції – лише Керч, Євпаторія, Феодосія та Алушта). Однак у будь-якому разі кількість реально прибулих до Криму після 2014 року не може бути меншою за пів мільйона, а то й більше.

Отже всупереч і міжнародному законодавству (стаття 49 (6) четвертої Женевської конвенції 1949 року і стаття 8 (2) (b) (viii) Статуту Міжнародного кримінального суду визначають переміщення населення окупанта на окуповану територію злочином) і власним заявам, путінський режим не на словах, а на ділі проводить політику заміни кримського населення. Нелояльні мешканці, передовсім кримські татари та українці, виїжджають, лояльні росіяни приїжджають. Те, що лише намірявся вчинити Гітлер, поступово, але невідворотно здійснює Путін.

Короткі висновки

Кримський півострів, в силу своєї історії та географії, становить привабливу, ба більше – життєво необхідну ціль для будь якого режиму, який намагається домінувати у Причорномор'ї. При цьому абсолютно неважливі ані походження, ані внутрішня сутність, ані, тим більше, зовнішня форма цього режиму.

В результаті порівняльного дослідження візій Криму фюрера Третього Райху Адольфа Гітлера та президента Російської Федерації Владіміра Путіна було виокремлено п'ять тез, суголосних для обох:

1 . Минуле півострова обґрунтовує зміну його належності у теперішньому – існувала в Криму колись «наша» державність, значить, він належить саме «нам».

2 . Крим має непересічне військове значення для контролю над Чорним морем; для цього критично необхідно володіти Севастополем як портом та укріпленим Перекопським перешийком.

3 . Природа півострова робить його унікальним курортом, який не поступатиметься аналогам світового рівня за умови налагодження побутового комфорту.

4 . Для розвитку Криму необхідний масштабний розвиток інфраструктури, передовсім – будівництво моста через Керченську протоку та мережі автотрас.

5 . Склад кримського населення має бути змінений: нелояльне населення – виселене, лояльне – заселене.

6 . Кожну з цих тез можна цілком вільно допасувати до опису будь-якого з режимів, як гітлерівського, так і путінського, і не підготовлене око не зауважить різниці. Це у черговий раз доводить, що окупація Криму – не внутрішня справа російсько-українських стосунків, а виклик усій системі сучасної світобудови.

Список використаних джерел

1. Kunz N. Die Krim unter deutscher Herrschaft 1941-1944. Germanisierungsutopie und Besatzungsrealität. – Darmstadt: WBG, 2005. – 448 s.
2. Романько О. В. Немецкая оккупационная политика на территории Крыма и национальный вопрос (1941-1944): монография. – Симферополь: АнтикВА, 2009. – 272 с.
3. Тревор-Ропер Х. Застольные беседы Гитлера. 1941-1944 гг. – М.: Центрполиграф, 2004. – 655 с.
4. Романько О. В. Крым в период немецкой оккупации: национальные отношения, коллаборационизм и партизанское движение, 1941-1944. – М.: Центрполиграф, 2014. – 414 с.
5. Громенко С. В. 250 років фальші: російські міфи історії Криму. – Х.: Фоліо, 2019. – 255 с.
6. Обращение Президента Российской Федерации. Администрация Президента России. 18 марта 2014 г. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.kremlin.ru/events/president/news/20603>

7. Администрация Президента России. Встреча с представителями крымских татар. 16 травня 2014 рік. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.kremlin.ru/events/president/news/21028>
8. Администрация Президента России. Встреча с молодыми учёными и преподавателями истории. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.kremlin.ru/events/president/news/46951>
9. Юрочкин В. Ю. Готский вопрос. — Симферополь: СОНАТ, 2017. — 496 с.
10. Громенко С. В. Забута перемога. Кримська операція Петра Болбочана 1918 року. — К.: К.І.С., 2018. — 266 с.
11. Dallin A. German rule in Russia: A Study of occupation policies. — Boulder, Colorado: Westview Press, 1981. — 725 p.
12. Forczyk R. Where the Iron Crosses Grow: The Crimea 1941-44. — Oxford: Osprey Publishing, 2014. — 337 p.
13. Исаев А. В., Хазанов Д. Б., Романько О. В., Глухарев Н. Н. Битва за Крым 1941-1944 гг. — М.: Эксмо, 2016. — 896 с.
14. Широкоград А. Б. «Непотопляемый авианосец» Крым. 1945-2014. — М.: Вече, 2014. — 384 с.
15. Администрация Президента России. Заседание наблюдательного совета Агентства стратегических инициатив. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.kremlin.ru/events/president/news/20737>
16. Администрация Президента России. Прямая линия с Владимиром Путиным. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.kremlin.ru/events/president/news/20796>
17. ТАСС. Путин: системы Бастион были специально развернуты так, чтобы заметить их из космоса. 15 марта 2015. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://tass.ru/politika/1829631>
18. Клименко А., Тетяна Гучакова. Мілітаризація Криму як загроза Європі. Чорноморські новини. 21.12.2021. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://www.blackseanews.net/read/167328>
19. Клименко А., Тетяна Гучакова. Мілітаризація Криму як загроза Європі. Випуск 2. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://www.blackseanews.net/read/167095>
20. Администрация Президента России. Всероссийский молодёжный форум «Селигер-2014». [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://kremlin.ru/events/president/news/46507>
21. Екатерина Крыжановская. Deutsche Welle. Путин «посоветовал» госслужащим отдыхать этим летом в Крыму. 15.06.2014. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://p.dw.com/p/1C1hD>
22. Администрация Президента России. Медиафорум независимых региональных и местных СМИ. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.kremlin.ru/events/president/news/20858>
23. Администрация Президента России. Совещание по вопросам социально-экономического развития Крыма и Севастополя. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.kremlin.ru/events/president/news/65173>
24. Сергій Мокрушин. Крим. Реалії. Скільки ж туристів відпочило в Криму? Суперечлива статистика сезону 2019 року. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://ua.krymr.com/a/skilky-zh-turystiv-vidpochylo-v-krymu-2019-roku/30307581.html>
25. Микола Семена. Крим. Реалії. Крим: сурогат відпочинку й туризму замість курорту світового рівня. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://ua.krymr.com/a/mykola-semena-krym-surohat-vidpochynku-i-turizmu/30922471.html>
26. Шпеер А. Третий рейх изнутри. Воспоминания рейхсминистра военной промышленности. 1930-1945. — М.: Центрполиграф, 2005. — 679 с.
27. РГАЭ. Ф. 1884. Оп. 89. Д. 1774. Л. 11.
28. Администрация Президента России. Совещание с членами Правительства. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.kremlin.ru/events/president/news/20612>

29. Администрация Президента России. Совещание по вопросам строительства Крымского моста и социально-экономического развития Крыма и Севастополя. [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://www.kremlin.ru/events/president/news/51534>
30. ТАСС. Крымский мост открыт. [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <https://tass.ru/v-strane/5202710>
31. ТАСС. Путин открыл железнодорожное движение по Крымскому мосту. [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <https://tass.ru/obschestvo/7404565>
32. Администрация Президента России. Открытие движения на построенных участках трассы «Таврида». [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://www.kremlin.ru/events/president/news/63953>
33. Мария Гридина. «ФедералПресс». Обвалился участок трассы за шесть миллиардов, открытой Путиным в Крыму. 12.11.2020. [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <https://fedpress.ru/news/crimea/realty/2618676>
34. АрміяІнформ. «Таврида» – «дорога смерті» в Крыму чи дорога «смерті Крыму». 23 листопада 2020. [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <https://armyinform.com.ua/2020/11/tavryda-doroga-smerti-v-krymu-chy-doroga-smerti-krymu/>
35. Новости Крыма. «Дорога смерти»: что не так с трассой «Таврида» в Крыму. 10.09.2020. [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <https://news.allcrimea.net/news/2020/9/10/doroga-smerti-cto-ne-tak-s-trassoi-tavrida-v-krymu-136495/>
36. Generalplan Ost. Rechtliche, wirtschaftliche und räumliche Grundlagen des Ostaufbaus (<https://gplanost.x-berg.de/gplanost.html>).
37. Романько О. В. От «немецкого Гибралтара» до арийского «Готенланда». Крымский полуостров в малоизвестных планах военно-политического руководства Третьего Рейха (1941-1944) // Историческое наследие Крыма. – 2006. – № 14. – С. 115-121.
38. Der Generalplan Ost // Vierteljahreshefte für Zeitgeschichte. – 1958. – № 3. – S. 281-326.
39. Сергій Мокрушин. Крим. Реалії. «Ретранслятори пропаганди»: чем занимается российская «Украинская община Крыма». [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <https://ru.krymr.com/a/chem-zanimaetsa-rossiyskaya-ukrainskaya-obshina-kryma/30160246.html>
40. Путін знову заявив про «один народ». [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <https://www.radiosvoboda.org/a/30447986.html>
41. Всеукраїнський перепис населення '2001. [Электронный ресурс]. — Режим доступа: http://2001.ukrcensus.gov.ua/results/nationality_population/
42. Перепись населения в Крымском федеральном округе. [Электронный ресурс]. — Режим доступа: https://www.gks.ru/free_doc/new_site/population/demo/perepis_krim/tab-krim.htm
43. Заміна населення Криму: скільки колонізаторів насправді переїхали до півострова. [Електронний ресурс]. — Режим доступа: <https://www.blackseanews.net/read/167474>
44. До Криму за час окупації переселилося щонайменше 200 тисяч росіян. [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <https://crimeahrg.org/uk/do-krimu-za-chas-okupaczi%d1%97-pereselilosyashhonajmenshe-200-tisyach-rosiyan/>
45. Администрация Президента России. Совещание с руководителями субъектов Федерации по вопросам противодействия распространению коронавирусной инфекции. [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://www.kremlin.ru/events/president/news/63288>

Деніз БЕРКТАЙ,
журналіст,
експерт з міжнародних відносин,
Турецька республіка

Чорне море в зовнішній політиці Туреччини

It is well known that the Black Sea, located at the center of trade and energy routes, is of key geopolitical importance in world politics. Due to the Rhine-Main-Danube river connection, the Black Sea is no longer a semi-enclosed sea. At the same time, the Black Sea has a great influence on Turkish-Ukrainian and Turkish-Russian relations, and we can even say that the Black Sea mainly determines them, which we will try to analyze in this article.

Загальновідомо, що Чорне море, розташоване в центрі торговельних та енергетичних шляхів, має ключове геополітичне значення у світовій політиці. Завдяки річковому сполученню Рейн-Майн-Дунай, Чорне море більше не є напівзакритим морем. Водночас, Чорне море багато в чому впливає на турецько-українські та турецько-російські відносини, і навіть можна сказати, що Чорне море переважно визначає їх, що й спробуємо проаналізувати в цій статті.

З точки зору України, Чорне море – це єдиний водний шлях, який відкриває доступ до світового океану (а оскільки Туреччина розташована біля «воріт» Чорного моря, тобто розділена протоками Босфор та Дарданелли, вона має ключове значення для України). З точки зору Росії, Чорне море – це найбільш її вразливе місце, оскільки від берегів Чорного моря до Москви немає жодної природної перешкоди, яка могла б зупинити ворога, оскільки цій місцевості

притаманний рівнинний ландшафт. Частково це пояснює, чому Росія настільки чутлива до статусу Чорного моря. (Протягом усієї історії Росія іноді намагалася використати Чорноморські протоки для того, щоб отримати доступ до теплих морів, тобто для експедиційних цілей, але багато разів вона намагалася закрити протоки для неліторальних країн).

З точки зору Туреччини, Чорне море перш за все пов'язане з безпекою Чорноморських проток і з безпекою Стамбула. Проаналізувавши історію, можна зрозуміти, що кожна держава, що володіла територією де знаходиться сьогодення Туреччина, прагнула забезпечити безпеку в Чорноморському регіоні.

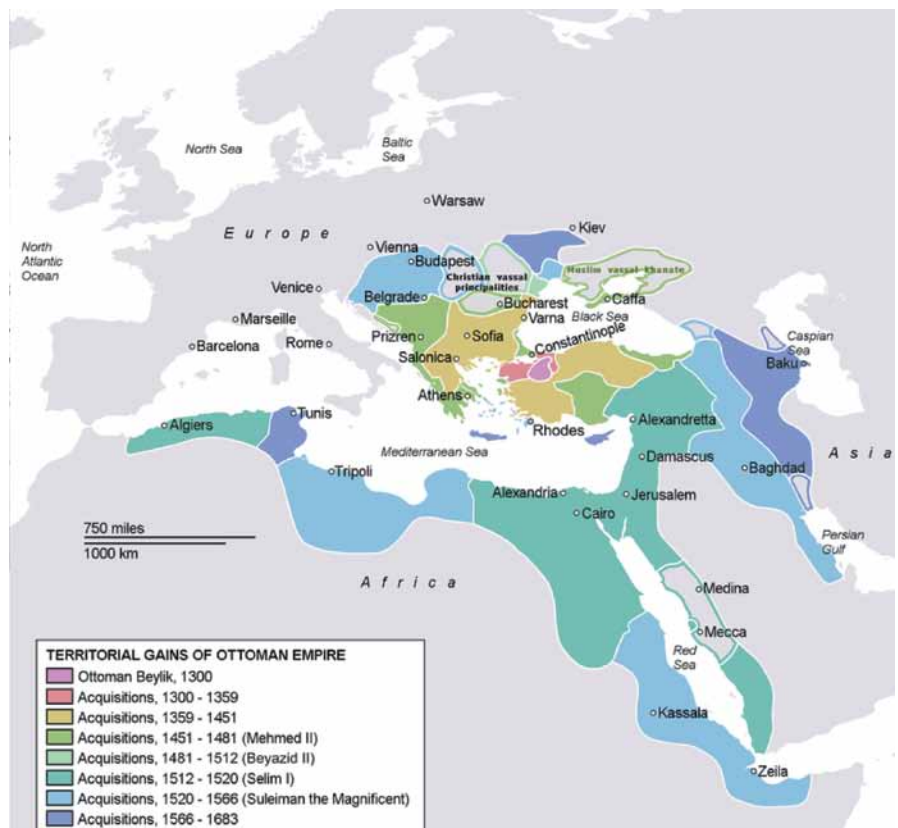

Рис. 1. Територіальні завоювання Османської імперії в різні часи.

Джерело: wikipedia

Досить буде згадати морські набіги київських князів Олега та Ігоря на Константинополь за часів Візантійської імперії. Після підкорення Константинополя (і його перетворення у Стамбул) в 1453 році османами, Чорне море перетворилось для них на зону стабільності: це був період піднесення Османської імперії, і османи протягом короткого періоду встановили їх панування в басейні Чорного моря. Таким чином, до другої половини XVIII століття Османська імперія була єдиною державою, яка контролювала басейн Чорного моря, а режим проток Босфор і Дарданелли регулювався односторонніми актами Османської імперії.

Збільшення російського впливу

З початку 18 століття ситуація з Чорним морем і протоками почала різко змінюватися: це був період підйому Російської імперії, а підйом Росії збігся з періодом падіння Османської імперії. Отже, Росії вдалося захопити Азовську фортецю, і Османська імперія мусила залишити цю фортецю Росії відповідно до умов Стамбульського договору 1700-го року. Таким чином, Росія відкрила для себе вікно до Чорного моря. Хоча невдовзі у 1711 році Росія буде розгромлена османами і була змушена повернути цю фортецю.

XVIII-XIX ст. характеризувалися численними війнами між Російською та Османською імперіями, більшість з яких призвела до поразки останньої. Особливо катастрофічні наслідки для Османської імперії мали Російсько-турецькі війни 1768-1774 та 1787-92 років. В результаті цих війн, Османська імперія була змушена залишити Крим (відповідно до Кючук-Кайнарджійського мирного договору) і визнати незалежність Криму, який фактично опинився під протекторатом Росії. Незабаром після цього Росія у 1783 р. захопила Крим, і Османська імперія повинна була визнати цю анексію де-юре відповідно до Ясського мирного договору 1792 р. (Однак османські імператори після цього договору робили усе, щоб продемонструвати, що вони, насправді, не приймають втрати Криму. Щоб показати свою поведінку, майже щороку османські султани відправляли своїх представників до анексованого Росією Криму. Після побудови літнього палацу в Лівадії російські царі майже щороку відвідували Крим, і перед прибуттям російських правителів до Криму,

османський уряд надсилав свого представника до Криму, щоб той “привітав” російського царя від імені османського султана). Відповідно до Кючук-Кайнарджійського мирного договору, Османська імперія була зобов’язана дозволити вільний прохід російським торговельним суднам через протоки. Період, коли режим проток регулювався односторонніми актами османів, закінчився.

У 1833 р., коли Османська армія була розгромлена єгипетською армією (правитель Єгипту повстав проти османів), столиця імперії, Стамбул, опинився перед загрозою окупації з боку єгипетської армії. Османи, у безвиході, були змушені звернутися по допомогу до вічного ворогу – Російської імперії. Росія дала свою згоду, але в обмін на цю допомогу вимагала змінити режим проток. Так, між Османською та Російською імперіями у 1833 році був підписаний Юнкяр-Іскелесійський договір, згідно з яким Османська імперія прийняла рішення про закриття проток на користь Росії. Іншими словами, Османська імперія погодилася не допускати жодних іноземних військових кораблів в акваторію Чорного моря. Коли європейські держави дізналися про ситуацію, послідувала реакція, і в 1841 р. між Османською імперією, Великобританією, Австрією, Францією, Пруссією та Росією був укладений Договір про протоки. Відповідно до цього договору, протоки будуть закриті для військових кораблів у мирний час. Однак, у разі війни, Османська імперія зможе вирішити, які військові кораблі можуть пройти протоками. Після 1841 р. статус Чорноморських проток буде підпорядковуватися багатостороннім міжнародним угодам.

Протягом XIX століття Великобританія в більшості випадків була на боці Османської імперії у її відносинах із Росією. Однак, після російсько-турецької війни 1877-78 років стало зрозуміло, що кінець Османської імперії був не так вже й далеко (Османську імперію з часів Кримської війни називали «хворою людиною Європи»⁵). Більше того, під час парламентських виборів у Великобританії 1880 року, переміг ліберал Вільям Гладстон, який був противником Османської імперії. Внаслідок цих двох фак-

5 Прим. перекладача: з англ. “sick man of Europe” – публіцистичний штамп, що використовується в англійській традиції на позначення європейської держави, що перебувала в затяжній економічній та соціальній кризі.

торів, Великобританія змінила свою політику щодо Османської імперії. З цього часу, Великобританія почала вести переговори з Росією про поділ Османської імперії (обидві держави врешті-решт прийшли до угоди про цей поділ під час своїх таємних переговорів у Таллінні в 1907 р.).

Після поразки у війні 1877-78 років, основною проблемою Османської імперії став захист від російської загрози. Це також був період часткової колонізації Османської імперії європейськими державами. В ті роки у Чорному морі панував російський флот, і загроза нападу Росії на османську столицю з моря була цілком реальною.

Перша світова війна і Чорне море

Коли почалася Перша світова війна, османський уряд не поспішав приєднатися до Центральних держав на чолі з Німеччиною. Натомість османський уряд вимагав гарантії ненападу з боку Росії та гарантії захисту Великобританії та Франції від Росії, в разі якщо вона вирішить здійснити напад. Мехмед Талаат-паша провів переговори з міністром закордонних справ Російської імперії Сазановим і запропонував увійти в Першу світову війну на боці Союзників, але його проігнорували. Інші османські державні діячі також робили подібні спроби в Лондоні та Парижі, але їх також ігнорували. Було зрозуміло, що Союзники вже вирішили розділити Османську імперію, і, звісно, вони не хотіли приймати Османську імперію як союзника у Першій світовій війні. За таких обставин турки не мали вибору вступити у війну на боці Німецької імперії.

Існував також інший привід, який допоміг османському уряду вступити у війну на стороні Центральних держав: з 1880-х років османські уряди приділяли недостатньо уваги флоту. Жахливі наслідки такого нехтування проявилися під час Балканських війн 1912-1913 років, коли тодішня маленька Греція з її невеликим, але сучасним флотом, захопила Егейські острови протягом кількох тижнів.

Після Балканських війн новий османський уряд надав особливого значення створенню нового флоту і організував громадські благо-

чинні акції для закупівлі нових військових кораблів у Великобританії. Для османського уряду було важливо мати потужний флот, щоб мати можливість захистити столицю та все узбережжя Чорного моря від Росії. Османи, замовили два крейсера і внесли авансовий платіж. Однак ці крейсери були конфісковані британським урядом після початку Першої світової війни. Це прискорило процес участі Османської імперії у війні на боці Німеччини. Остання, в свою чергу, привезла до Стамбула два військових кораблі, а саме – «Гебен» та «Бреслау», і ці надводні кораблі вважалися османськими (хоча насправді вони залишалися у німецькому володінні до кінця війни): вони були перейменовані на «Явуз Султан Селім» та «Міділлі», а німецький прапор був змінений османським. Ці два кораблі 29 жовтня 1914 р. розбомбили порти Севастополя та Новоросійська. Так, Османська імперія вступила у війну. Під час війни ці два кораблі захищали узбережжя Чорного моря та Стамбул від нападів (або ймовірних нападів) ВМФ Росії.

Перші і єдині міжурядові відносини між Османською імперією і Україною

Османи радо вітали революції в Російській імперії в березні та листопаді 1917 року, оскільки це означало розпад царської Росії, як головного ворога Османської імперії. Подібним чином османи вітали заснування незалежної української держави, а османський уряд встановив дипломатичні відносини з урядом Української Центральної Ради на чолі з Михайлом Грушевським, а потім з урядом Української Держави, сформованим гетьманом П. Скоропадським.

Османська імперія була однією з учасниць Брест-Литовського договору, і однією з небагатьох держав, які визнали Українську державу. Звичайно, для османів утворення Української Держави означало подальше послаблення Росії. Однак, османи зазнали деякого розчарування у відносинах з німцями в той період: коли Російська імперія розпалася, османський уряд мав два великі очікування: по-перше, вони сподівались на підтримку Німеччиною для встановлення контролю над Південним Кавказом; по-друге – на передачу Чорноморського флоту Російської імперії у власність Османському флоту. Тим не менш, османи зустрілись із роз-

чаруванням в обох питаннях. По-перше, Німеччина сама хотіла володіти запасами енергетичних ресурсів Каспію, тому не хотіла дозволити Османській армії встановити контроль у цьому регіоні. По-друге, Німеччина хотіла передати бойові кораблі колишнього царського флоту новоствореному українському урядові і повідомила османам, що якщо вони захочуть якісь судна, то вони можуть зв'язатися з українським урядом з цього питання. Однак протягом півроку блок Центральних держав розпадеться, і ні Німеччина, ні Османська імперія не віцліють, а Чорноморський флот зрештою перейде до Радянської Росії.

Туреччина і Радянський Союз: від співпраці до конфронтації

Після війни багато регіонів Туреччини були окуповані союзниками, і турецьким офіцерам довелося вести війну за незалежність у співпраці з Радянським Союзом. Після перемоги Турецька Республіка була заснована в 1923 році, і протягом перших 20 років існування республіки Туреччина підтримувала тісні відносини з Радянським Союзом. На той час інтереси обох держав з питань, пов'язаних з протоками та Чорним морем, були переважно гармонійними: ні Туреччина, ні Радянський Союз не хотіли бачити британські військові кораблі в Чорному морі. Хоча у Лозаннському мирному договорі 1923 р. (який вважається правовстановлюючим документом Турецької Республіки), вказувалось, що протоками керуватиме міжнародна комісія, до складу якої входитиме Туреччина, конвенція Монро 1936 р. передала протоки під суверенітет Туреччини та обмежила доступ та наявність військових кораблів неліторальних країн. І в цьому питанні інтереси Туреччини та Радянського Союзу співпадали. Тим не менш, відносини між Туреччиною та Радянським Союзом деградували після Другої Світової війни, особливо коли радянська влада вимагала «спільної охорони» протоки. Таким чином, дві країни дійшли згоди, а Туреччина невдовзі стала членом НАТО. Під час холодної війни Чорноморський басейн був зоною ризику для Туреччини, оскільки домінуючою силою в Чорному морі був конкуруючий Радянський Союз, а дві інші прибережні держави (Болгарія та Румунія) були членами Варшавського пакту.

Після 1991 р. для Туреччини склалася сприятлива ситуація в басейні Чорного моря. По-перше, розпався Радянський Союз і Варшавський пакт, а це означало, що Туреччина більше не зазнавала великої загрози з півночі. Болгарія та Румунія не були союзниками Радянського Союзу, і після його розпаду виникли нові держави, такі як Грузія та Україна. Крим вперше з 1783 р. був неросійським. Це означало, що в басейні Чорного моря вперше за багато століть не буде панувати жодна держава. А це, у свою чергу, означало, що є шанс, що Чорноморський регіон стане регіоном співпраці.

Чорне море: море стабільності для Туреччини

Дійсно, Чорне море – єдине море, де Туреччина не має жодних суперечок з іншими прибережними державами. Як відомо, Туреччина оточена морями з трьох сторін, а турецькі береги омиваються чотирма морями. Якщо не брати до уваги Мармурове море (оскільки воно розташоване між двома турецькими протоками, отже, воно підпорядковане режиму внутрішніх вод), з-поміж трьох інших морів, які омивають береги Туреччини, Чорне море є єдиним морем, де Туреччина не конфліктує з будь-якою державою. З іншого боку, Туреччина перебуває у постійному конфлікті з Грецією в Егейському морі через низку питань, таких як роззброєння островів східного Егейського моря (обов'язок Греції за Лозаннським договором; Греція порушила це зобов'язання), питання територіальних вод та континентального шельфу, питання правового статусу деяких островів Егейського моря та питання кордонів району польотної інформації. У Середземномор'ї залишається актуальною проблема Кіпру, а нещодавно з'явилася проблема розмежування морських зон. У порівнянні з проблемами тих морів, Чорне море є місцем відносної стабільності для Туреччини: Угода про розмежування континентальних шельфів між Туреччиною та Радянським союзом була підписана ще у 1978 році, і ця угода набула чинності у 1980 році (після розпаду Радянського Союзу, такий поділ басейну Чорного моря також був чинним для держав- правонаступниць Радянського Союзу). Це допомагає Туреччині досліджувати запаси газу в Чорному морі, не вступаючи в суперечки з будь-якою іншою приморською державою.

Однак, після холодної війни виникли деякі нові проблеми: перш за все замість холодної війни на території колишнього Радянського Союзу або навколо нього виникли локальні конфлікти (наприклад, конфлікти в Абхазії, Південній Осетії, Чечні, Придністров'ї). По-друге, деякі країни колишнього Варшавського пакту (такі як Болгарія та Румунія) та колишня радянська республіка Грузія орієнтувалися на НАТО, і вони вимагали збільшення присутності США у Чорному морі. У зв'язку з цим, вони почали обговорювати питання про внесення змін до Конвенції Монтро, зокрема, або взагалі про статус Чорного моря. Ця ситуація викликала занепокоєння Анкари. Таким чином, ні збільшення активності Росії в регіоні, ні збільшення активності НАТО в Чорному морі не є бажаними для Туреччини, оскільки обидві ситуації можуть призвести до збільшення тиску на Туреччину. Наприклад, у 2008 році, під час П'ятиденної війни між Росією та Грузією, у відносинах Туреччини зі США виникла невелика криза, коли США вимагали від Туреччини вільного проходу для двох бойових кораблів США, чий тоннаж перевищував ліміт на тоннаж неприбережних держав. Бажання уникнути таких конфронтацій також є однією з причин, чому Туреччина захищає мир і стабільність у Чорноморському регіоні.

Погіршення відносин Туреччини зі США

Чорноморську політику Туреччини також визначав той факт, що після закінчення Холодної війни зовнішня політика Туреччини поступово змінилася. Хоча протягом значного періоду Холодної війни політика Туреччини по відношенню до Радянського союзу співпадала із політикою США, після Холодної війни Туреччина почала проводити більш незалежну політику. Протягом 1990-х років відносини Туреччини з Росією можна було б узагальнити як економічне співробітництво та політичне суперництво. Однак, з початком тисячоліття Туреччина та Росія почали зближення в політичних питаннях.

Таке зближення було обумовлене наступними причинами:

1) впевненістю в тому, що в Чорноморському регіоні було неможливо ігнорувати Росію в питаннях регіональної політики;

2) взаємовигідні відносини в сфері економіки та енергетики привнесли політичне зближення;

3) погіршення відносин Туреччини зі США через конфлікт певних інтересів між двома країнами.

Відтак, хоча Туреччина й залишилась членом НАТО, вона почала проводити власну національну політику, яка в деяких аспектах відрізнялась від політики США. Відносини Туреччини з Україною також потрібно аналізувати через призму цих обставин. Іншими словами, прагнення Туреччини до миру та стабільності в регіоні відповідає існуванню незалежної та процвітаючої держави України та її територіальної цілісності. Туреччина не хоче вступати в активний конфлікт з Росією, і обидві держави співпрацюють у багатьох сферах. Однак, Туреччина не воліє допускати російського панування в Чорноморському регіоні. З цієї точки зору незалежна українська держава врівноважує вплив Росії в регіоні. Більше того, існує багато факторів, які зближують Туреччину та Україну: по-перше, Україна – чи не єдина держава у Чорноморському регіоні, з якою Туреччина не має серйозних проблем. Україна не має жодних імперіалістичних або експансіоністських цілей, і дві країни також не мали серйозних проблем у новітній історії (так, були проблеми, зіткнення у XVII ст. через Османську імперію; татарські атаки на українські території та напади козаків на османські території, але ці випадки залишилися в аналах історії. Сьогодні в Туреччині ніхто про це не пам'ятає, і українці, на відміну від багатьох інших народів, не надають занадто великого значення конфліктам минулого). У зв'язку з цим українці загалом толерантні до іноземців. По-друге, з точки зору Туреччини, Україна має велике населення (40 мільйонів населення – не маленьке населення для європейської країни) та багато освічених людей. Економіки Туреччини та України не є конкурентними. Натомість вони доповнюють одна одну у багатьох сферах. По-третє, що важливо з точки зору України – Туреччина знаходиться біля воріт Чорного моря, а територія Туреччини є транзитною територією для торгівлі між північними країнами та Близьким Сходом. По-четверте, Туреччина є другою за величиною державою в регіоні після Росії, і це робить її більш важливою для України. Ці фактори створили міцне підґрунтя для взаємної та три-

валої співпраці між двома країнами. Крім того, турецько-українські відносини мають надпартійний характер: відносини Туреччини з Україною не залежать від політичних лідерів, і Туреччина у своїх відносинах з Україною ніколи не втручалася у внутрішню політику України; вона також не підтримувала жодну із сторін під час внутрішньополітичних конфліктів з Україною. Завдяки такій ситуації відносини між двома країнами завжди розвивалися, незважаючи на політичні зміни в Україні. Не можна сказати, що у відносинах немає проблем: наприклад, турецькі інвестори стикаються з труднощами при веденні бізнесу в Україні. Крім того, Україна не зробила рішучих кроків для боротьби з терористичною організацією Фетхуллаха Гюлена FETÖ (яка стояла за спробою державного перевороту в Туреччині п'ять років тому). З іншого боку, енергетична співпраця між Туреччиною та Росією викликає негативну реакцію України. Однак, оскільки ґрунт у двосторонніх відносинах досить міцний, посадовці двох держав вважають за краще обговорювати ці питання за дверима: іншими словами, такі проблеми не викликають серйозних полемік чи криз.

Події 2014 року (анексія Криму Росією, збройний конфлікт на Донбасі, тобто поточна російсько-українська війна) спричинили глибоке занепокоєння Туреччини. В першу чергу, для Туреччини, як було зазначено вище, життєво необхідним є забезпечення стабільності в регіоні. По-друге, анексія Криму – це намагання похитнути принцип непорушності кордонів – один з фундаментальних принципів міжнародного права. По-третє, анексія Криму буде означати порушення балансу в регіоні Чорного моря, адже Кримський півострів має ключове геополітичне розташування. Як було сказано вище, ні панування США, ні панування Росії в Чорноморському регіоні є небажаними для Туреччини. Туреччина не визнала анексію Криму, і завжди підкреслювала свою підтримку територіальної цілісності України з Кримом. Однак Туреччина не приєднується до санкцій ЄС щодо Росії. Туреччина, спираючись на свої вимоги зовнішньої політики, проводить власну політику.

Туреччина і кримські татари

Іншим аспектом чорноморської політики Туреччини та турецько-українських відносин є питання кримських татар. Кримські татари почали мігрувати до Туреччини

після анексії Криму царською Росією у 1783 р. Сьогодні вважається, що близько 5 млн з 83 млн жителів Туреччини мають кримськотатарське походження. Туреччину завжди цікавили проблеми кримських татар, і президенти Туреччини контактували з кримськотатарськими лідерами. Однак, хоча кримськотатарське питання впливає на регіональну політику Туреччини, буде помилково стверджувати, що в Туреччині існує дуже сильне кримськотатарське лобі, яке може визначати політику Туреччини (в Туреччині нащадки кримськотатарських іммігрантів минулих століть сприймаються як невід'ємна частина турецької нації. Не існує кримськотатарського лобі в Туреччині, подібного до єврейського лобі в США або вірменського у Франції). З іншого боку, занепокоєння Туреччини в питаннях кримських татар не мають нічого спільного з османськими цілями або цілями іредентизму. Туреччина надає підтримку кримським татарам лише в гуманітарних цілях. З цієї причини коментарі, що Туреччина має іредентистські цілі щодо Криму, так само, як і втручання Туреччини на Кіпр у 1974 році, не відображають реальності. Тому що, насамперед, Туреччина підтримує принцип стабільності кордонів. По-друге, Кіпрська Республіка 1960 року була державою *sui generis*, де існували дві конституційні нації – греки та турки – і кожна з них здійснювала б право на самовизначення окремо. Кіпр також користався гарантіями Туреччини, Греції та Великобританії, а коли спільнота кіпрських греків захопила державні повноваження, і коли виникла загроза анексії Кіпру Грецією, Туреччина зробила втручання на основі цих фактів. Тобто Кіпр не має нічого спільного з Кримом, який безумовно є невід'ємною частиною України. Більше того, події після 1991 року показали, що кримські татари мають хороші стосунки з українцями, і навіть більше, що кримські татари стали частиною української політичної нації. За таких обставин Туреччина вирішує проблеми кримських татар як нації, але бачить майбутнє Криму та кримських татар у межах України.

Як видно, Туреччина у своїй історії стикалася з проблемами як з Росією, так і із Заходом. Розташована на перехресті між сходом і заходом, Туреччина хоче уникнути конфліктів у регіоні. З цієї причини її політику щодо Чорного моря можна узагальнити такими словами: мир, стабільність і рівновага.

Список використаних джерел

1. Cihat Yaycı, Doğu Akdeniz'in Paylaşım Mücadelesi ve Türkiye, İstanbul, 2020
2. İsmail Köse, "Türkiye'nin Karadeniz Politikası", www.fikirturu.com
3. Nadide Filiz İrge, "Karadeniz Havzası Jeopolitiğinde Güç Mücadelesinin Arka Planı ve Bölgesel Güvenliğin Uluslararası Önemi", http://dspace.marmara.edu.tr/bitstream/handle/11424/5808/Karadeniz%20Havzas__%20Jeopoliti__inde%20G____%20M__cadelesinin%20Arka%20Plan__%20ve%20B__lgesel%20G__venli__in%20Uluslararası__%20__nemi%5b%23311765%5d-301435.pdf?sequence=1&isAllowed=y
4. Osman Metin Öztürk, "Dünden Bugüne Karadeniz (Güncel Jeopolitiği, Enerji, Montrö, Rusya ve Sorunları)", <https://ascmer.org/dunden-bugune-karadeniz-guncel-jeopolitigi-enerji-montro-rusya-ve-sorunlar/>

Світлана НЕЖНОВА,
Голова правління ПАТ «ДАТ Чорноморнафтогаз»
Андрій ЧУБИК,
асоційований експерт,
Центру глобалістики «Стратегія ХХІ»

Освоєння чорноморського шельфу: як перетворити геополітичний виклик на можливість

The Black Sea is one of the least studied hydrocarbon deposits in the water area, which has a significant hydrocarbon potential, especially at great depths of 1500-2000 m. Only 4-5% of the Black Sea shelf has been studied: 3-5 per cent in the Ukrainian sector, 4 per cent in Bulgarian, 6-8 per cent in Romanian, 5-6 per cent in Turkish. Potential reserves of energy resources in the Ukrainian sector of the Black Sea shelf are estimated at 2.3 billion tons of conventional fuel, which according to the State Service of Geology and Subsoil of Ukraine is about 40% of all reserves of energy resources of Ukraine.

Морський шельф для багатьох країн світу є важливим джерелом отримання енергетичних ресурсів. Більше сотні країн займаються пошуком, розвідкою та видобутком нафти і газу. Питома вага світових енергоресурсів, видобутих на шельфі морів та океанів, перевищила 50% від їх загального обсягу. Така тенденція буде тривати і надалі, адже більша частина сухопутних родовищ давно розвідані і значною мірою вичерпані.

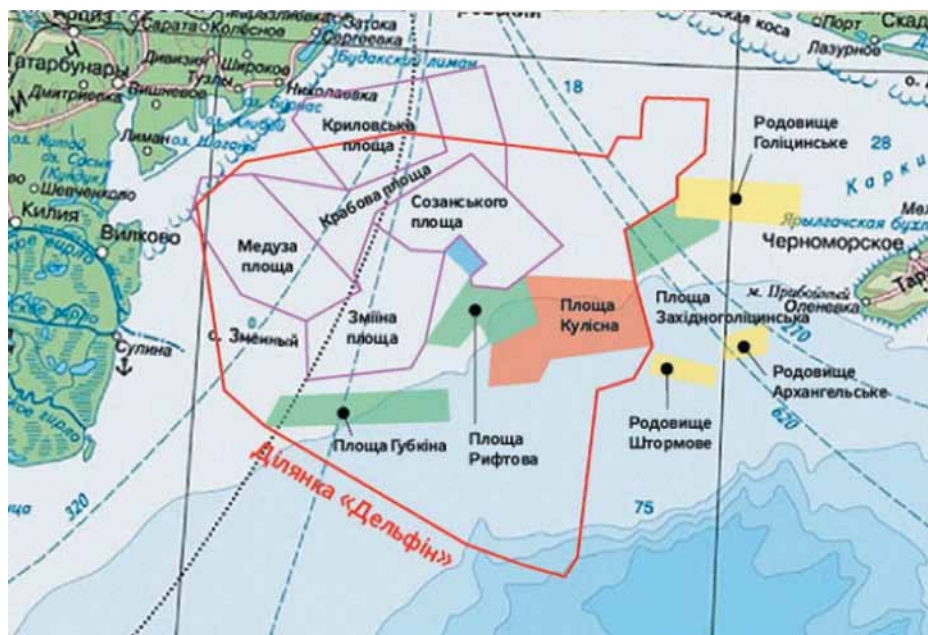
Чорне море на сьогодні представляє собою одну з найменш вивчених з точки зору покладів вуглеводнів акваторію, яка має значний вуглеводневий потенціал, особливо на великих глибинах 1500–2000 м. Досліджено лише 4-5% чорноморського шельфу, зокрема, в україн-

ському секторі – 3-5%, болгарському – 4%, румунському – 6-8%, турецькому – 5-6%.

Потенційні запаси енергоресурсів в українському секторі чорноморського шельфу оцінюються у 2,3 млрд. тон умовного палива, що за даними Державної служби геології та надр України становить близько 40% усіх запасів енергетичних ресурсів України.

Рішення рухатися на шельф

Наказом № 627 від 30 грудня 2020 р. Державна служба геології і надр України надала НАК «Нафтогаз України» дозвіл на геологічне вивчення нафтогазоносних надр, у тому числі дослідно-промислову розробку родовищ з по-

Джерело:

https://biz.censor.net/resonance/3136287/chomu_shelfov_rodovischa_delfnu_mojut_vdyiti_vrtualnim_nvestoram

У ФОКУСІ: ЧОРНОМОРСЬКИЙ ШЕЛЬФ

дальшим видобуванням нафти і газу на ділянках «Скіфська» та «Дельфін».

Джерело: <http://shalegas.in.ua/urp-shhodo-skifs-koyi-dilyanky-pidpysaty-ne-mozhna-vidklasy/>

Це було зроблено відповідно до пункту 8 Порядку надання спеціальних дозволів на користування надрами, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 30.05.2011 № 615 (в редакції постанови Кабінету Міністрів України від 19.02.2020 № 124).

Географічно – це схил та північна частина Західно-Чорноморської глибоководної западини Чорного моря в межах виключної морської економічної зони України (до 200 морських миль від берега). Сусідами НАК «Нафтогаз України» тут є румунський OMV Petrom, турецький TRAD з партнерами, а ще – російський Чорноморський флот, що безкарно господарює на значній частині морського простору навколо окупованого Криму, в тому числі на захоплених Одеському, Голіцинському, Архангельському та Штормовому родовищах.

Постає логічне запитання – а чи не завадить і сьогодні російський окупант проводити геологічну розвідку і буріння на морських ділянках, покладаючись на свою безкарність? На це питання немає ствердної відповіді. Отто Ватерландер, директор з трансформації НАК «Нафтогаз України», до сфери відповідальності якого також входить вивчення морського шельфу, в інтерв'ю «Ліга.Бізнес» припускає такий

ризик і пропонує його мінімізувати за рахунок залучення міжнародних партнерів. Однак для успішного застосування такої рекомендації маємо врахувати досвід, який Україна вже мала у минулому десятилітті.

Короткий екскурс в історію

Україна має певний досвід з видобутку газу на шельфі Чорного та Азовського морів. З 1978 по 2014 рік видобутком успішно займалась державна компанія «Чорноморнафтогаз», яка в єдиному технологічному комплексі здійснювала повний спектр робіт (пошук та розвідка вуглеводнів, буріння свердловин, облаштування родовищ нафти та газу, видобуток та транспортування вуглеводнів). Активні бурові роботи на шельфі Чорного моря в 2012-2013 роках вивели «Чорноморнафтогаз» у лідери буріння в регіоні. Товариство пробурило більше, ніж всі компанії, що працювали в Чорному морі разом взяті (Україна – 16595 м, Туреччина – 3650 м, Румунія – 7500 м).

Україна планувала в 2015 році стати лідером по видобуванню вуглеводнів, адже в 2012 році Україна займала друге місце після Румунії по видобуванню нафти і газу на шельфі Чорного моря. В 2020 році очікувалось видобути біля 5 млрд. куб. м.

У серпні 2012 р. Україна успішно провела конкурс на укладення угоди про розподіл вуглеводнів, які мали видобуватися у межах Скіфської ділянки. Переможцем став консорціум на чолі з Exxon Mobil, конкурентом якого на той час виступав російський Lukoil Overseas Ukraine B.V. На той час Румунія, Болгарія і Туреччина вже також активно займалися шельфом (див. карту)

Джерело: <http://real-economy.com.ua/print/60690.html>

Однак ні в 2012 р., ні в 2013 р. підписання власне угоди з консорціумом переможців так і не відбулося. 13 лютого 2014 р. формально сплив термін підписання угоди про розподіл продукції, визначений законодавством (ст.7 ЗУ «Про УРП»). І хоча у вересні 2013 року в Нью-Йорку тогочасний міністр енергетики Едуард Ставицький підписав договір щодо укладення угоди про розподіл вуглеводнів з представниками компаній Exxon Mobil, Royal Dutch Shell, OMV Petrom, початок російської агресії проти України, окупація Криму і захоплення морських родовищ поставили хрест на цьому перспективному міжнародному проекті.

З того часу Росія закріпилася на морських видобувних платформах, обладнала їх системами надводного спостереження для радіолокаційного виявлення і супроводу кораблів, суден і низько пролітаючих цілей та установками гідроакустичного контролю за підводною обстановкою.

Безкарність «морського пірата»

Захоплені російськими військами у березні 2014 р. самопідйомні бурові платформи, знані як «вишки Бойка», обладнані РЛС системами типу «Нева-БС». А об'єкти морської стаціонарної платформи №4 (МСП-4) Голіцинського родовища, МСП-17 Штормового родовища, блок-кондуктора №2 Одеського родовища (за 66 км на північний схід від острова Зміїний) – установками гідроакустичного контролю.

Такі об'єкти роблять можливим створення умов casus belli і застосування сил Чорноморського флоту РФ проти суден або інших морських об'єктів, які будуть оголошені такими, що загрожують російським інтересам.

Якщо раніше район Одеського, Голіцинського, Архангельського та Штормового родовищ патрулювали допоміжні кораблі РФ, то з 1 червня 2018 року охорону захоплених українських вишок на окупованому шельфі офіційно передано 41-й бригаді малих ракетних кораблів Чорноморського флоту РФ.

За період окупації Україна втратила близько 12,0 млрд м куб природного газу і 347 тисяч тон газового конденсату та нафти. І хижацьке «освоєння» українських родовищ продовжу-

ється, а збитки вже оцінюються мільярдами. Наразі питання компенсації збитків, заподіяних Україні Російською Федерацією, знаходяться в міжнародних судах.

Як нівелювати російську загрозу або навіть перетворити її на можливість, яка допоможе посилити позиції України в Чорному морі? Спробуємо розширити і деталізувати пропозиції топ-менеджера НАКу про необхідність залучення міжнародних партнерів.

Перші кроки у даному напрямку вже були зроблені – «Нафтогаз» підписав меморандум про співпрацю в реалізації спільних проектів щодо розвідки та видобутку газу в Україні з OMV Petrom (Румунія) та меморандум про взаєморозуміння щодо потенційної геологічної розвідки вуглеводнів в українській частині Чорного моря з ізраїльською компанією Naphtha Petroleum Corp. Обидві компанії можуть стати важливими партнерами, мають технологічний досвід роботи на шельфі Чорного моря та фінансові ресурси, необхідні для реалізації такого масштабного проекту. Проект також значно б виграв, якщо б вдалося повернути в Чорне море американського нафтогазового гіганта. Чудово, якщо НАК працює у даному напрямку, однак лише синергія корпоративних і державних зусиль зможуть забезпечити успіх.

З геополітичної точки зору вуглеводневі родовища Чорного моря у виключній економічній зоні Румунії, Болгарії, Туреччини та України є конкурентами російського газу. У серпні 2020 р. Туреччина оголосила про відкриття величезного родовища на ділянці Tuna-1, що межує з українською ділянкою (див. карту)

Джерело: <https://www.forbes.com/sites/arielcohen/2020/09/18/turkeys-new-natural-gas-find-in-the-black-sea-exciting-but-tricky-process-ahead/?sh=16616dd25a86>

Якщо Туреччині вдасться запустити його в експлуатацію у 2023 р., як обіцяє президент Р. Ердоган, країна зможе відмовитися від частини імпортованих поставок, а отже потенційно постраждає не лише російський бюджет, а й зменшаться варіанти політичного тиску. Тому РФ буде докладати усіх можливих зусиль для недопущення успіху українського проекту освоєння шельфу, а принагідно спробує максимально ускладнити життя Туреччині та Румунії.

Така ситуація формує природний інтерес цих країн до об'єднання зусиль на державному рівні задля захисту своїх інтересів. Отже, на часі активізація політичних контактів та повернення до ідеї формування чорноморського морського альянсу під егідою НАТО. Дане питання могло б стати частиною роботи «Чорноморської платформи», а офіційний старт – вже у серпні 2021 р. під час вже анонсованого початку роботи.

Домашнє завдання для України:

1 . Міжнародний вимір:

2 . Проведення міжнародної зустрічі на рівні глав держав країн Чорноморського регіону із залученням США і без РФ, під час якої Україна могла б поділитися баченням геополітичної ситуації, російської загрози проектам видобутку вуглеводнів і запропонувати створення морського альянсу.

3 . Морський альянс має включати в себе політичні зобов'язання щодо обміну інформацією та взаємну підтримку на випадок вчинення РФ незаконних дій проти учасників альянсу, а також запровадження практики постійного патрулювання груп спільних військово-морських та прикордонних сил в межах визначених ліцензійних ділянок.

4 . Держави Чорноморського регіону мають виступити із спільною вимогою до РФ про неприпустимість провокацій, а також підготувати і анонсувати спільний санкційний пакет на випадок таких порушень.

5 . Україна має звернутися на найвищому політичному рівні до США з пропозицією залучення американських інвестицій та компаній в освоєння морського шельфу виключної економічної зони України.

Міжінституційна співпраця та координація.

Рада національної безпеки і оборони України є органом, який має взяти під постійний контроль і моніторинг питання організації видобутку вуглеводнів на шельфі Чорного моря, як однієї з основних підвалин енергетичної безпеки держави.

Вже на старті геологічної розвідки на шельфі Чорного моря Рада національної безпеки і оборони України може консолідувати зусилля інших органів державної влади та разом із Службою безпеки України, Службою зовнішньої розвідки України, Державною прикордонною службою України невідкладно опрацювати механізм забезпечення безпеки проведення відповідних робіт.

Військово-морські сили мають супроводжувати всі етапи робіт на шельфі Чорного моря з метою попередження агресивних дій російського ЧФ, перешкоджання чи захоплення суден для проведення сейсморозвідки. Для цього має бути погоджений порядок взаємодії між НАКом та ВМСУ, а також надана відповідна підтримка на рівні Кабінету Міністрів України.

Міністерство енергетики України як орган, відповідальний за державну енергетичну політику, має стати ініціатором спеціального законопроекту про засади державної підтримки в розробці шельфових покладів енергетичних ресурсів. Такий законопроект має створити комплексне підґрунтя шляхом внесення змін до податкового і митного кодексу для стимулювання морського буріння, спрощення дозвільно-погоджувальних процедур щодо працевлаштування іноземних фахівців, виділення земель, заходів з охорони довкілля та гарантування державою захисту інвестицій.

Андрій ЧВАЛЮК,

Кандидат юридичних наук,

Доцент кафедри спеціально-правових дисциплін

Донецького державного університету управління,

Україна

Фінансова система окупованого Криму

Comparative legal analysis of the Crimean budget indicators and the peculiarities of the budget process itself on the occupied peninsula has never been the subject of scientific research. Another form of government, the existence of an administrative-command system of government, characterized by state ownership of resources, bureaucratization and monopolization of the economy, administrative pricing, equal distribution of benefits, domination of the nomenclature – all this leaves its mark on the financial system of occupied Crimea. The article is devoted to the analysis of the current state of the financial system of Crimea and contains forecasts of further development of the difficult situation with finances on the peninsula.

Першочергове місце в фінансовій системі займає сфера державних фінансів, через яку й відбувається виконання функцій і задач держави. Її основним фінансовим документом та невід'ємним атрибутом життєдіяльності держави є державний бюджет. Важливе значення для формування державного бюджету має обґрунтоване планування його доходів, в системі яких провідну роль відіграють обов'язкові платежі, що складають майже 60 % доходів державного бюджету [1, с. 3]. Суттєво меншу частину доходів державного бюджету традиційно складають доходи від приватизації, реалізації безхазяйного або конфіскованого майна, штрафи, гранти, подарунки тощо. В країнах з ресурсною економікою пріоритетними джерелами надходжень бюджету є доходи від «добувних галузей і первинного перероблення сировини, що забезпечує позитивне сальдо торговельного балансу за рахунок значної частки (понад 50 %) сировини в експорті національної економіки»

[2]. Її хоча ресурсо-орієнтовані економіки, без паралельного техніко-технологічного розвитку, вважаються в глобальному масштабі нежиттєздатними, існує значна кількість країн, що обрали такий шлях.

До 2014 року економіка Автономної республіки Крим була ринковою. Окупація півострова Російською Федерацією (далі – РФ) змінила усталені й збалансовані підходи щодо формування, розподілу і використання централізованих й децентралізованих фондів грошових коштів в Криму, що негайно відобразилося як на принципах формування кримського бюджету так і на його загальній моделі. Як ми вже зазначали раніше [3], бюджетний процес в суб'єктах федерації, до списку яких країна-агресор, незважаючи на норми міжнародного права, включила Крим, дещо відрізняється від вітчизняного. На нього накладає свій відбиток як інша форма державного устрою, так і наявність адміністративно-командної системи управління, що характеризується державною власністю на ресурси, бюрократизацією та монополізацією економіки, адміністративним ціноутворенням, зрівняльним розподілом життєвих благ, пануванням номенклатури.

З 85 суб'єктів федерації РФ лише 13 не є дотаційними регіонами, усі інші, у більшій чи меншій мірі, отримують фінансування з федерального бюджету РФ. У додатку 3 до наказу Мінфіну Росії від 11 листопада 2020 р. № 1030 закріплено перелік суб'єктів РФ, в бюджетах яких частка дотацій з федерального бюджету протягом двох з трьох останніх звітних фінансових років перевищувала 40 відсотків обсягу власних доходів консолідованого бюджету суб'єкта РФ: Республіка Алтай, Республіка Дагестан, Республіка Інгушетія, Республіка Тива,

Чеченська Республіка, Камчатський край. «Республіка Крим» поки що осіла у іншому списку – суб'єктів РФ, в бюджетах яких частка дотацій з федерального бюджету протягом двох з трьох останніх звітних фінансових років перевищувала 10 відсотків обсягу власних доходів консолідованого бюджету суб'єкта РФ (Додаток 2 до Наказу № 1030) [4]. З першого погляду начебто непогано, але порівняємо фактичні суми безоплатних надходжень прописані у бюджетах відповідних суб'єктів федерації за 2020 рік.

№ з/п	Назва отримувача безоплатних надходжень	Сума, млрд руб.
1.	Республіка Алтай	21,93
2.	Республіка Тива	40,54
3.	Чеченська республіка	92,93
4.	«Республіка Крим»	166,88

Таким чином легко простежується, що наразі Крим отримує більше коштів з федерального бюджету ніж Чеченська республіка, яка вже вкоренилася у переліку дотаційних регіонів РФ. Тому включення Криму до групи «40 відсоткових» лише справа часу.

рівня. Але поки що, бюджет окупованого Криму не виконує план по надходженню податку на доходи фізичних осіб [7].

Щоб Крим перестав бути дотаційним регіоном, в 2014 році було прийнято Федеральний закон № 379-ФЗ, яким «надано право суб'єкту Російської Федерації – Республіці Крим встановити знижені ставки при застосуванні патентної форми оподаткування та спрощеної системи оподаткування» [5]. В результаті місцевими законами ставка оподаткування за патентною системою була знижена в 6 разів, а за спрощеною системою – в 2 рази. Відповідно, половина з зареєстрованих підприємців Криму вибрали ці спеціальні режими. За кількістю виданих патентів в 2015 році Крим обігнав навіть Москву [6, с. 146]. Але вже в самій РФ підприємці підняли галас через таку податкову дискримінацію.

Вперше за багато років бюджет Криму на 2021 рік затвердили з дефіцитом. Офіційно зменшення доходів пояснюється уповільненням розвитку економіки не стільки через пандемію коронавірусу, скільки, як заявив російський глава Криму Сергій Аксьонов, «завершенням будівництва таких великих об'єктів, як траса «Таврида». Але це пояснення неповне і невтішне [8]. Й навіть більше кажучи – невірне.

На відміну від українського законодавства, місцева влада в РФ наділена більш широкими податковими повноваженнями, і має більший простір для маніпуляцій з податковими ставками. Тим більше ніхто не гарантує, що низькі ставки не є банальною приманкою, і як тільки підприємці добровільно стануть на податковий облік, місцеве або федеральне законодавство різко не зміниться. Ми вважаємо, що як тільки економічні розрахунки покажуть, що Крим отримав достатню основу для самоокупності за рахунок власних доходів, всі податкові пільги в Криму приведуть до загальноросійського

Федеральна цільова програма «Соціально-економічний розвиток Республіки Крим та м. Севастополя до 2022 року» передбачає граничні обсяги фінансування в розмірі 877,8 млрд руб., з яких тільки 19,5 млрд руб. буде витрачено з бюджетів суб'єктів Російської Федерації [9]. У той час як повна вартість будівництва траси «Таврида» була визначена на рівні 149,3 млрд руб. Стверджувалося, що протягом 40 років після введення в експлуатацію цієї дороги не знадобляться ні ремонт, ні реконструкція, ні розширення [10]. Однак вже в листопаді 2020 року одна ділянка дороги (раніше відкрита Володимиром Путіним, але, як виявилось, офіційно не здана в експлуатацію) обвалилася. Зараз провину за неякісне будівництво ділянки перекладають на якусь сибірську фірму підрядника, що нібито знаходиться в стані банкрутства [11].

Як повідомила так званий «віце-прем'єр і міністр фінансів Криму» Ірина Ківіко, темпи зростання власних податкових та неподаткових доходів Криму за майбутні три роки повинні

збільшитися на більш ніж 27%. Однак в структурі доходів «Республіки Крим» на 2021-й рік все одно домінують безоплатні надходження [8]. Також Ірина Ківіко анонсувала, що уряд планує покривати дефіцит бюджету за рахунок продажу майна. Однак серед об'єктів, які дійсно будуть користуватися попитом на ринку, можна назвати лише кілька, наприклад, винзавод «Массандра». Але його вже продано «ООО «Южный проект» – дочірній фірмі банку «Росія», причому за доволі смішну ціну. Діюче промислове й прибуткове підприємство пішло з молотка за 5 млрд 327 млн рублів. У той час як співачка Софія Ротару виставила на продаж свій зачинений на карантин й збитковий готель на 16 номерів в Ялті за 2 млрд 301 млн рублів [12].

Інвесторів у першу чергу будуть приваблювати прибуткові об'єкти нерухомості, які знаходяться в ідеальному стані, а таких у «влади Криму» залишилося небагато. В умовах санкційного тиску, втрати налагоджених каналів поставки сировини та збуту продукції, вартість кримських брендів серйозно впала. Тому робити тривалу ставку на доходи від приватизації кримських підприємств не варто [3]. Однак між словами Ірини Ківіко можна прочитати й певну погрозу або попередження націоналізувати об'єкти нерухомості які не використовуються за призначенням.

Ситуація з інвестиціями в окупований Крим і прогнози на майбутнє, настільки сумні, що у спробах залучити інвесторів і хоч якось оживити економіку окупованого півострова, Москва йде на будь-які кроки. Одним з яких є проект закону РФ, що дозволяє створювати на території півострова так звані «Особливі адміністративні райони» (далі – ОАР). За задумом, інвестиції в ці райони будуть суворою таємницею, а потенційні інвестори, таким чином, можуть не побоюватися потрапити під санкції. Як ми вже зазначали, реальна мета заради якої ініційовано цей проект полягає не тільки у залученні інвестицій на півострів. Вона дещо глибша. Для Кремля це черговий гачок, за допомогою якого владні структури РФ сподіваються тримати в узді бізнес і місцевих олігархів. Як тільки вони через свою жадібність ризикнуть і вкладуть гроші, їх одразу почнуть шантажувати, погрожуючи розкрити «конфіденційність». І, відпо-

відно, почнуть «доїти» [13]. У той час як для самих чиновників прийняття зазначеного закону створить усі можливості для незаконного збагачення.

РФ підписала Конвенцію ООН проти корупції 9 грудня 2003 року, а ратифікувала 8 березня 2006 р. Федеральний закон про ратифікацію містить заяви по окремих статтях і пунктах, за якими РФ має юрисдикцію і обов'язковість для виконання, однак до цього списку не увійшла ст. 20 Конвенції «Незаконне збагачення». Й хоча в 2019 році висувалися пропозиції додати до Кримінального кодексу РФ статтю «Незаконне збагачення», ідеї визнати злочином умисне незаконне збагачення, тобто значне збільшення активів державної посадової особи, яке перевищує її законні доходи і які вона не може раціонально обґрунтувати – так і залишилися на папері. А до чого тут ОАР, можете спитати ви? Пояснення лежить на поверхні:

- особа інвестора, як передбачає текст законопроекту, буде таємницею (що відкриває для посадових осіб нові горизонти);

- учасниками ОАР можуть стати російські компанії, зареєстровані в будь-якому регіоні (тільки російські. Представників «братських народів» до пільгового ведення підприємницької діяльності в Криму не допускаються).

Фактичне приховування кінцевих вигодонабувачів, помножене на відсутність відповідальності державних службовців за незаконне збагачення й зведена у ступінь загального рівня корупції в РФ, створює додаткові корупціогенні ризики. А також дозволяє припустити, що реальною метою законопроектної діяльності російських парламентарів по залученню інвесторів до Криму, є створення для себе можливостей для таємного ведення бізнесу в умовах відсутності конкуренції й наявності пільгового оподаткування, в якості учасника вільної економічної зони «Крим».

Наприклад, організації-учасники ВЕЗ «Крим» на десять років звільняються від податку на майно – щодо майна, створеного або придбаного з метою виконання договору про умови діяльності у вільній економічній зоні і розташованого на території даної ВЕЗ (п. 26 ст. 381

Податкового кодексу РФ). У той час як місцеві підприємці сплачують цей податок у повному обсязі. Власники житлових приміщень також у цьому році відчують на собі повний податковий тиск, адже саме за рахунок майнових платежів окупаційна влада Криму планує суттєво збільшити доходи місцевих бюджетів.

«Ручний режим» встановлення кадастрової вартості призвів до того, що 1 квадратний метр будинка в кримському селі може коштуватиме 2 200 доларів. Тепер для переоцінки кримчанам необхідно звертатися в спеціальну комісію при «Міністерстві земельних і майнових відносин». А в разі незгоди з її рішенням – йти до суду. Однак шанси юридичного врегулювання ситуації малоперспективні, з урахуванням того, що відтепер договори оренди землі в Криму, укладені раніше березня 2014 року, можуть переукладатися, а строк оренди може бути змінено в односторонньому порядку [7]. Існує ненульова вірогідність, що таким чином окупаційна влада примушує населення (зокрема, громадян України), позбутися нерухомості, звільнивши місце для майбутніх інвесторів.

В 2014-2015 роках в Криму було націоналізовано понад 330 підприємств, установ та організацій які перебували у державній власності і власності українських профспілок, а також 280 підприємств приватної форми власності. Тоді підставою було не приведення до 1 березня 2015 року своїх установчих документів у відповідність до законодавства РФ та не постановка на облік [14]. В деяких сферах націоналізація ще не закінчилась, наприклад, безхазяйні інженерні мережі міста Сімферополя періодично переводять на баланс відповідних служб [15]. Що придумас «кримська влада» коли раніше віджаті підприємства буде розпродано, а дефіцит бюджету залишиться: неефективне управління чи невідповідність федеральному плану розвитку «Республіки Крим»? Відповідь на це питання скоро дізнаємося. А поки ще раз подивимося на бюджетні показники.

Власні доходи бюджету Криму в 2021 році очікуються на рівні 48,4 млрд руб. (32,1% від загального обсягу доходів), у той час як безоплатні надходження в бюджет «республіки» з федерального бюджету в 2021 році складуть 102,4 млрд руб. (67,9% від загального обсягу

доходів). Таким чином, кримський бюджет цього року, як і в попередні роки, на дві третини буде формуватися з федеральних грошей. Подібна тенденція не сприяє набуттю навичок самостійного заробітку тому єдиний вихід з цієї ситуації – скорочення видатків. Саме до цієї логічної думки прийшли кримські чиновники, коли прийняли рішення «затягнути ремінь». Як можна побачити з тексту Закону «Республіки Крим» від 22.12.2020 р. № 139-ЗРК/2020 [16] обсяг видатків кримського бюджету в 2021 році буде на 28,3%, або на 59,6 млрд руб. менше, ніж в минулому році. Через що можуть постраждати й так найбільш вразливі соціальні сфери Криму (освіта, медицина, сільське господарство).

Кошти Федеральних цільових програм, що у значних обсягах щороку виділяються для підтримки окремих сфер народного господарства Криму, використовуються неефективно (більша їх частина банально розкрадається). А ті крихти, що спрямовуються на заплановані заходи – успішно освоюються окупаційною владою, її найближчими родичами та «друзями» [17; 18; 19; 20].

Крім податкової та майнової сфери існують й інші проблеми: РФ встановлює заборони для іноземців на володіння певним майном (наприклад, по відношенню до узбережної землі або медіа-ресурсів); кримчани не можуть закінчити розпочату до окупації приватизацію; повернути назад грошову заставу, яка була внесена в якості запобіжного заходу в кримінальному процесі тощо.

Висновки

Таким чином можна зробити висновок що фінансова система окупованого Криму, незважаючи на всі спроби знайти власні стабільні джерела доходів (наприклад, обкласти податком усю нерухомість) показує свою нежиттєздатність, що яскраво проявляється у базових бюджетних показниках. РФ втратила бажання чи можливість тягнути за рахунок федерального бюджету ще один дотаційний регіон, яким зараз є Крим, й активно переводить його на самофінансування, що в свою чергу призводить до посилення податкового тиску (перш за все на місцевих жителів та підприємців). Механізм

утворення особливих адміністративних районів й залучення таємних інвесторів, несе у собі більше корупційних ризиків ніж потенційної користі, містить неприховану мету обходу накладених на РФ економічних санкцій й порушує норми міжнародного права, зокрема Конвенцію ООН проти корупції. Право приватної

власності в Криму систематично порушується прикриваючись потребами державної безпеки, а договори та закони набувають зворотної сили. Фіскальна політика окупованого Криму продовжує схилитися до використання таких неприйнятних у всьому цивілізованому світі джерел державних доходів як націоналізація майна.

Список використаних джерел:

1. Чвалюк А. М. Правові основи формування Державного бюджету України: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Донецьк, 2008. 237 с.
2. Шостак Л. Б. Економіка ресурсна. Енциклопедія Сучасної України: електронна версія / гол. редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк та ін.; НАН України, НТШ. Київ: Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2009. URL: http://esu.com.ua/search_articles.php?id=18740 (дата звернення: 27.02.2021).
3. Чвалюк Андрій. «Бюджет» окупованого Криму: основні показники. URL: <https://arc.construction/8113?lang=uk> (дата звернення: 27.02.2021).
4. Об утверждении перечней субъектов Российской Федерации в соответствии с положениями пункта 5 статьи 130 Бюджетного кодекса Российской Федерации: Приказ Минфина России от 11 ноября 2020 г. № 1030. URL: <http://base.garant.ru/74964896/> (дата звернення: 27.02.2021).
5. О внесении изменений в части первую и вторую Налогового кодекса Российской Федерации в связи с принятием Федерального закона «О развитии Крымского федерального округа и свободной экономической зоне на территориях Республики Крым и города федерального значения Севастополя: Федеральный закон от 29.11.2014 г. № 379-ФЗ. URL: http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_171492/ (дата звернення: 27.02.2021).
6. Кивико И. В., Малис Н. И. Налоговая система Республики Крым адаптируется к российским условиям. *Экономика. Налоги. Право*. 2016. №4. С. 143-149.
7. Чвалюк Андрій. Фіскальні механізми окупованого Криму. URL: <https://arc.construction/6364?lang=uk> (дата звернення: 27.02.2021).
8. Семена Николай. Бюджет Крыма: привычка распоряжаться чужими деньгами. URL: <https://ru.krymr.com/a/budzhets-kryma-2021-rossiyskoye-finansirovaniye-dohodi-rashody/30991508.html> (дата звернення: 27.02.2021).
9. Федеральная целевая программа «Социально-экономическое развитие Республики Крым и г. Севастополя до 2022 года». Официальный сайт Министерства экономического развития Российской Федерации. URL: https://economy.gov.ru/material/directions/regionalnoe_razvitie/socialno_ekonomicheskoe_razvitie_respubliki_krym_i_goroda_federalnogo_znacheniya_sevastopolya/federalnaya_celevaya_programma_socialno_ekonomicheskoe_razvitie_respubliki_krym_i_g_sevastopolya_do_2022_goda/ (дата звернення: 27.02.2021).
10. Машенко Александр. Когда закончится строительство трассы «Таврида». Парламентская газета. Издание Федерального Собрания Российской Федерации. URL: <https://www.pnp.ru/politics/kogda-zakonchitsya-stroitelstvo-trassy-tavrida.html> (дата звернення: 27.02.2021).
11. Гридина Мария. Обвалился участок трассы за шесть миллиардов, открытой Путиным в Крыму. URL: <https://fedpress.ru/news/crimea/realty/2618676> (дата звернення: 27.02.2021).
12. Это не вилла дорогая, а «Массандра» «дешевая» – из крымских сетей. URL: <https://ru.krymr.com/a/villa-sofiya-rotaru-vinzavod-massandra-prodazha-socseti-krym/31013124.html> (дата звернення: 27.02.2021).
13. Рябошапка Виталий. Шаг отчаяния или как Москва привлекает инвесторов в Крым. URL: <https://flot2017.com/shag-otchayaniya-ili-kak-moskva-zavlekaet-investorov-v-krym/?fbclid=IwAR2E0esgvs7H5i3EtejUVrnYicbNKVeDmzm3oH5JKttC0wrBubcOpjKjy8> (дата звернення: 27.02.2021).
14. Ситуация з правами людини на окупованій території АР Крим та м. Севастополь. URL: <https://helsinki.org/>

org.ua/sytuatsiya-z-pravamy-lyudyny-na-okupovaniy-terytoriji-ar-krym-ta-m-sevastopol-s-zajets-d-svyrydova-r-martynovskij-v-nabuhotnyj/ (дата звернення: 27.02.2021).

15. Отчет Комитета государственного совета Республики Крым по строительству и жилищно-коммунальному хозяйству о результатах своей деятельности в 2017 году: URL: <http://crimea.gov.ru/textdoc/ru/7/act/2025pr.pdf> (дата звернення: 27.02.2021).
16. О бюджете Республики Крым на 2021 год и на плановый период 2022 и 2023 годов: Закон Республики Крым от 22.12.2020 г. № 139-ЗПК/2020. URL: <http://publication.pravo.gov.ru/SignatoryAuthority/region91> (дата звернення: 27.02.2021).
17. Чвалюк Андрій. Аграрні «субсидії» в окупованому Криму. URL: <https://arc.construction/9155?lang=uk> (дата звернення: 27.02.2021).
18. Чвалюк Андрій. Сміттєві звалища та збагачення окупантів. URL: <https://arc.construction/9319?lang=uk> (дата звернення: 27.02.2021).
19. Чвалюк Андрій. «Реформи» житлово-комунального господарства Криму. URL: <https://arc.construction/9687?lang=uk> (дата звернення: 27.02.2021).
20. Чвалюк Андрій. «Озеленення» Криму окупантами: проект «Пустеля». URL: <https://arc.construction/9973?lang=uk> (дата звернення: 27.02.2021).

Штибликов Дмитро Анатолійович, член редакційної колегії журналу «Чорноморська безпека», керівник міжнародних програм аналітичного центру «НОМОС» (м. Севастополь), вже шостий рік перебуває в російській неволі за сфабрикованою «справою диверсантів». В 2020 році ФСБ була порушена нова справа. Дмитро Штибликов був етапований з колонії суворого режиму в Омську до СІЗО ФСБ «Лефортово» в Москві, де протягом року проводились слідчі дії. Станом на 08.11.2021 року справа передана до Південного окружного військового суду в Ростові-на-Дону. Справа так само засекречена, як і попередня. Дмитро Штибликов етапований до СІЗО ФСБ в Ростові. Звинувачується у державній зраді за Ст. 275 КК РФ. Термін ув'язнення – від 12 до 20 років.

ЦЕНТР ГЛОБАЛІСТИКИ «СТРАТЕГІЯ XXI»
WWW.GEOSTRATEGY.ORG.UA

ISSN 2616-4027

24021

9 772616 402004